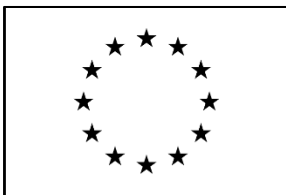

ОЦЕНКА НА ЗАПЛАХИТЕ ОТ ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ

2018

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Европейски съюз, Фонд „Вътрешна сигурност“

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд „Вътрешна сигурност“, съфинансиран от Европейския съюз. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Центъра за изследване на демокрацията и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и Отговорния орган.

2018, Център за изследване на демокрацията

Всички права запазени.

Център за изследване на демокрацията

ул. „Александър Жеков“ 5, София 1113

тел.: (+359 2) 971 3000

факс: (+359 2) 971 2233

csd@online.bg, www.csd.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

1. УВОД.....	5
2. ПАЗАРЪТ НА НЕЗАКОННИ ТЮТЮНЕВИ ИЗДЕЛИЯ	9
3. КАНАЛДЖИЙСТВО.....	16
4. ПРОСТИТУЦИЯ И ТРАФИК НА ХОРА	25
5. ОРГАНИЗИРАНИ ТЕЛЕФОННИ ИЗМАМИ	32
6. НЕЗАКОННА ФИНАНСОВА ДЕЙНОСТ И РЕКЕТ	39
7. НЕЗАКОННО ОТНЕТИ МОТОРНИ ПРЕВОЗНИ СРЕДСТВА.....	45
8. КИБЕРПРЕСТЪПЛЕНИЯ	51
9. ИЗМАМИ С ДДС.....	58
10. ПАЗАРЪТ НА НЕЛЕГАЛНИ ГОРИВА	68
11. ТРАФИК И НЕЛЕГАЛНО РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА НАРКОТИЦИ.....	75

Списък фигури и таблици

Фигура 1. Организирана престъпност и насилие (1989 – 2017 г.)	6
Фигура 2. Оценка на обема на ключови нелегалните пазари в България (2016 – 2017 г.)	7
Фигура 3. Заловени и продавани незаконни тютюневи изделия (2008 – 2017 г.)	10
Фигура 4. Организация на криминалните мрежи за внос и разпространение на нелегални тютюневи изделия в България	13
Фигура 5: Незаконни мигранти, задържани на вход и изход на държавна граница (2013 – 2017 г.)	17
Фигура 6: Регистрирани и разкрити престъпления – незаконно преминаване на границата и каналджийство (2012 – 2017 г.)	18
Фигура 7: Оценка за преминали през страната мигранти (2013 – 2017 г.)	21
Фигура 8. Опити за телефонни измами според виктимизационни изследвания (% население). 33	
Фигура 9. Приходи от телефонни измами (2012 – 2017 г., хил. лв.)	34
Фигура 10. Регистрирани телефонни измами по области (2012 – 2017 г.)	35
Фигура 11. Участници в престъпната дейност „телефонни измами“	37
Фигура 12. Домакинства със заем и заемодатели (% , 2018 г.)	40
Фигура 13. Фирми, станали обект на изнудване и заплахи (% , 2018 г.)	41
Фигура 14. Противозаконни отнемания на МПС (2000 – 2017 г.)	46
Фигура 15. Брой на незаконно отнети МПС по области (1995 и 2017 г.)	48
Фигура 16. Тенденции в използването на интернет в България (2011 – 2017 г., (%))	51
Фигура 17. Видове регистрирани кибер инциденти (2014–2017 г.)	52
Фигура 18. Брой фишинг атаки в България (2014 – 2017 г.)	53
Фигура 19. Схематично представяне на участниците във верижни ДДС измами.	60
Фигура 20. Дял на вида доставки при организирани ДДС измами (2010 – 2014 г., %)	61
Фигура 21. ДДС липси в сравнение с теоретичното очаквано ДДС и спрямо БВП	64
Фигура 22. Оценка на липса на ДДС дължащо се на организирани ДДС измами (2005 – 2014 г.)	65
Фигура 23. Брой случаи на конфискации по тип наркотици в България, извършени от всички правоохранителни органи (2011 г. – 2016 г.)	75
Фигура 24. Количество на конфискувани наркотици (в кг) в България, извършени от всички правоохранителни (2011 – 2016 г.)	76
Фигура 25. Употреба на канабис, амфетамини и кокаин в България сред възрастното население през последните 12 месеца	82
Фигура 26. Употреба на канабис сред населението	83
Фигура 28. Употреба на амфетамини сред населението	84
Фигура 31. Употреба на кокаин сред населението	85

1. УВОД

Настоящата оценка на организираната престъпност в България е втората, която Центърът за изследване на демокрацията осъществява. Първата обхваща периода 2010 – 2011 г., а в настоящата се анализират данни за избраните десет престъпни дейности за времето между 2013 и 2017 г. Този анализ е първият от планираните три последователни годишни оценки, като в него се очертава и основният подход за бъдещите оценки.

Промените, които се наблюдават в периода между изготвянето на първата и настоящата оценка, са резултат от влиянието на редица вътрешни и външни за България фактори. Във вътрешен план е необходимо да се отбележи положителното влияние на икономическа ситуация в България.

- **През периода 2015 – 2017 г. БВП расте между 3,6% и 3,9% годишно.**
- **За същия период средната работна заплата е нараснала с 28,6% и България е втората страна с най-висок ръст на доходите в ЕС.**
- **Безработицата намалява почти наполовина, като от 12,9% през 2013 г. спада до 6,3% през 2017 г.**

През същия период негативните демографски процеси в страната също ограничават възможностите за тежката и организираната престъпност, като свиват „пазарната база“, на която разчитат организираните престъпни групи (ОПГ) в много от изследваните пазари. След 2014 г., в резултат на пълното отваряне на трудовия пазар в ЕС за български граждани, нетната миграция се увеличава до 14-15 хил. годишно.

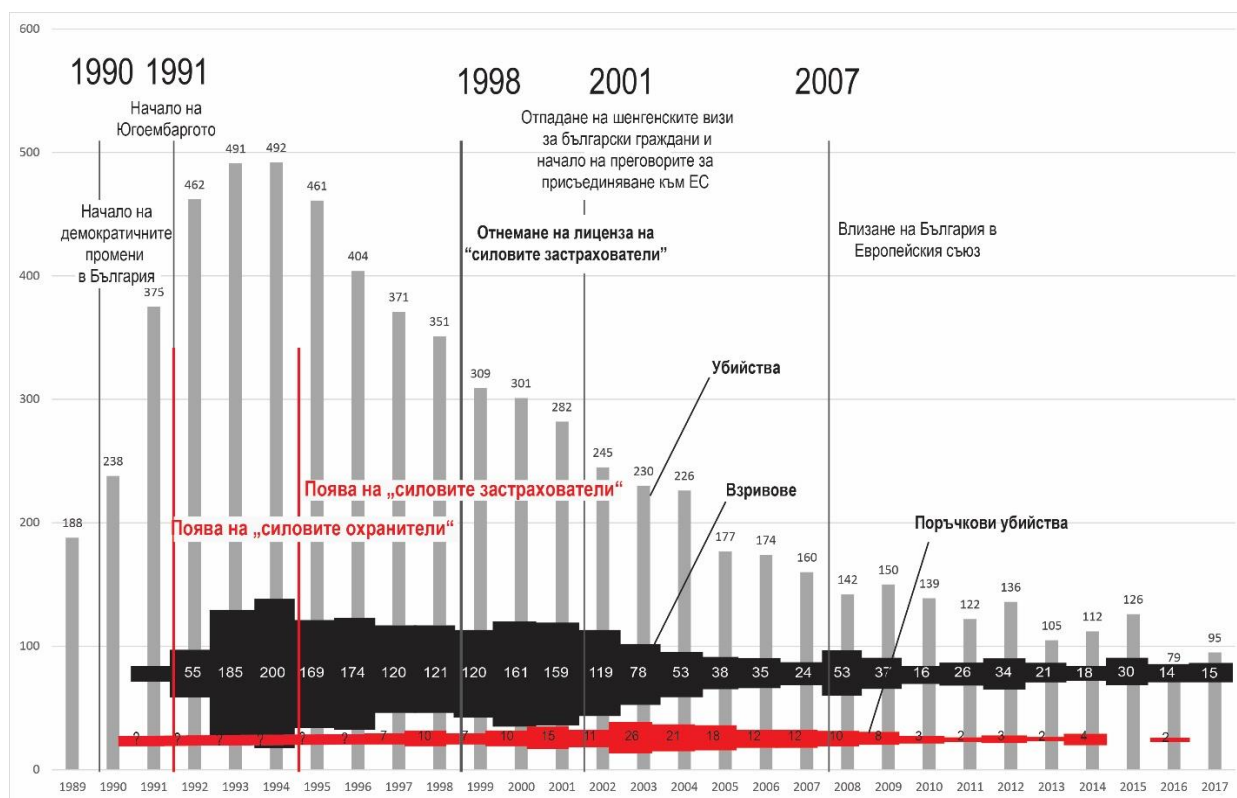
Изключително важен фактор е устойчивият спад при конвенционалната престъпност в периода 2013 – 2017 г. Според полицейската криминална статистика, спадът за 5-те години е **13,1%**. Националните представителни проучвания на престъпността, които Центърът за изследване на демокрацията провежда, също потвърждават намаляване на криминалните инциденти, макар и с по-малък процент.¹

Миграционната криза бе безпрецедентен фактор в криминогенната обстановка в България от лятото на 2013 г. Потокът от бежанци и икономически мигранти от Близкия Изток и Северна Африка се превърна в нов много голям пазар на организираната престъпност. Много от функциониращите през това време на други пазари ОПГ се възползваха от възможността и навлязоха сравнително бързо и безпрепятствено на растящия пазар на каналджийството.

Данните за периода 2013 – 2017 г. сочат, че **нивата на насилие продължават да намаляват** в сравнение с предишната оценка (Фигура 1). Това развитие показва, че тежката и организирана престъпност има значително по-малки възможности в сравнение с 90-те години, когато се използваше масово и открито насилие, или от началото на столетието, когато бяха извършени голям брой убийства на лица, свързвани с подземния свят.

¹ CSD Policy Brief No 41: Динамика на конвенционалната престъпност 2012 – 2013 г.; CSD Policy Brief No. 56: Динамика на конвенционалната престъпност 2014 – 2015 г.; CSD Policy Brief No. 66: Динамика на конвенционалната престъпност 2015 – 2016 г.

Фигура 1. Организирана престъпност и насилие (1989 – 2017 г.)

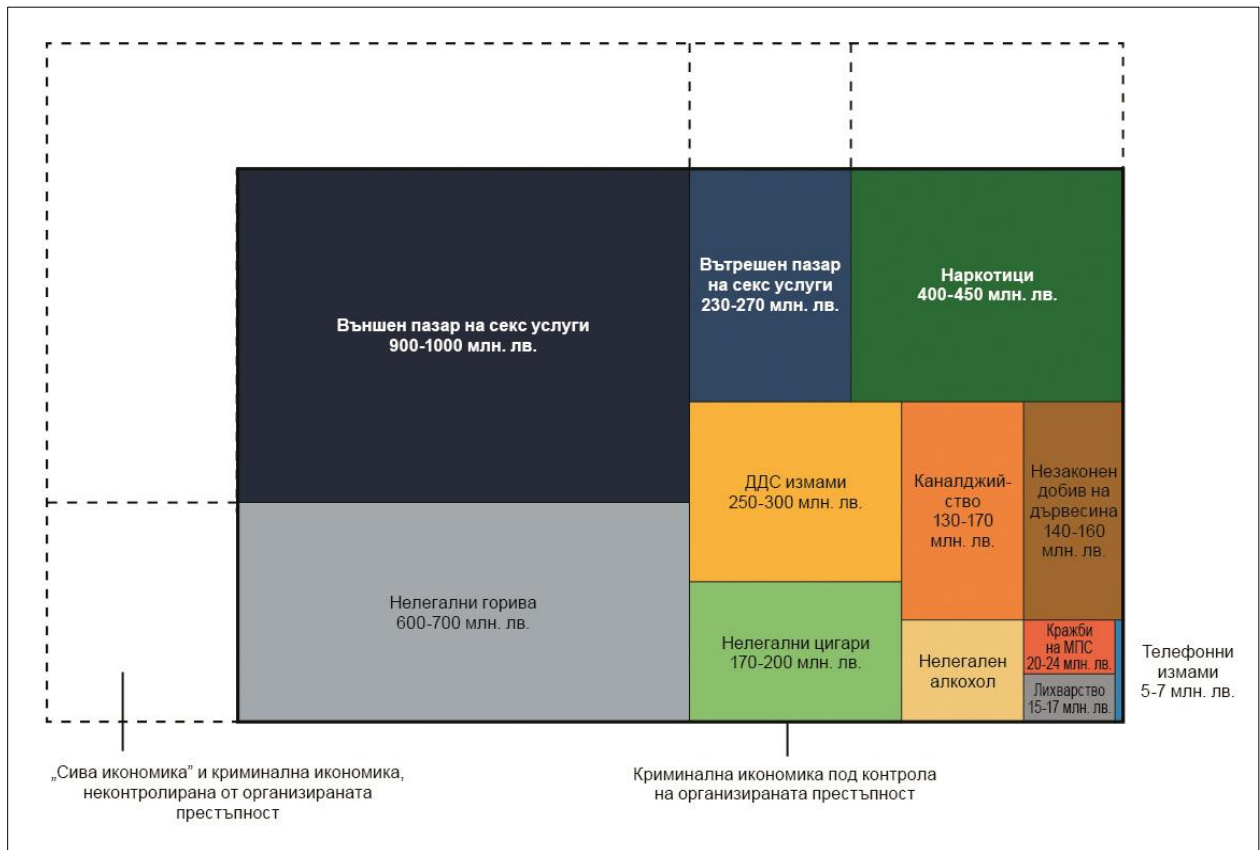

Източник: Криминална статистика, МВР

Общата оценка на криминалните дейности, свързани с тежката и организираната престъпност, показват като цяло **свиване на основните пазари**. Това се отнася преди всичко за износа на секс услуги, пазара за нелегални тютюневи изделия и организираните ДДС измами. Същевременно някои пазари са нараснали, например пазарът на горива, вътрешният пазар на сексуални услуги и пазарът на канабис (Фигура 2).

При настоящата оценка е запазен старият подход, който приема, че не всяка криминална дейност трябва да се разглежда като организирана и тежка престъпност. Така например се приема, че организираната престъпност не може да постигне устойчив контрол при около 50% от пазара на секс услуги и в страната, и извън нея. Подобна е ситуацията и при пазара на марихуана, където част от него е свързана с „приятелска търговия“. В новата оценка са включени нови криминални пазари (виж пунктираните линии на Графика 1). Съображенията за включването на незаконното превеждане на мигранти и бежанци през граница (каналджийство) в тазгодишната оценка, са продиктувани от нарасналото в периода 2014 – 2016 г. разпространение на тази престъпна дейност, свързана с криминални мрежи. Въпреки отчетения спад през 2017 г., каналджийството продължава да бъде изключително рисково за страната. Включването на телефонните измами е наложено от факта, че този тип престъпност нанася изключително тежки социални щети, въпреки малките стойности на този криминален пазар. За първи път в обхвата на оценката на заплахите от организирана престъпност се включват и някои кибер и интернет базирани престъпления. За целите на този първоначален опит са подбрани престъпления, които показват силна тенденция за ръст в България, висок потенциал за масовост на атаките, необходимост от висока степен на организираност, и които нанасят финансови щети.

Фигура 2. Оценка на обема на ключови нелегалните пазари в България (2016 – 2017 г.)

Източник: Център за изследване на демокрацията

Пресечна точка на всички престъпни дейности са **използването на корупция и изпирането на доходи от престъпна дейност**. Организираната престъпност в България продължава да използва корупцията като инструмент за улесняване на престъпната дейност и за избягване на наказателното правосъдие. Особено засегнати са структурите на правоприлагащите институции, правосъдната система и държавната администрация на местно ниво. При използването на корупция в различните престъпни дейности, предмет на настоящата оценка, се наблюдават различни тенденции през последните години. При наркопазара например е налице ограничаване на корупционното влияние. Основание за тази констатация е процесът на разпадане на йерархичните структури и контрол върху определени територии. В предишни години териториалното разпределение на наркопазара на места в страната се свързваше с корупция в полицейските структури. Подобна тенденция се наблюдава при пазара на секс услуги, където нарасналото използване на интернет за намиране на клиенти намалява контактите с редовни полицаи и патрули, а с това и корупционния натиск върху тях. От друга страна, използването на корупция е силно изразено при каналджийството, като фактор улесняващ престъплението, особено по време на пика на мигрантската криза. Скокът при продажбите на нелегални петролни продукти, от своя страна, е свидетелство за появата на нова област, където организираната престъпност използва много интензивно корупционни инструменти.

Въпреки наблюдавания спад в общия обем на престъпните доходи, те продължават да представляват заплаха за легалната икономика. **По-голямата част от престъпните мрежи в България контролират легални бизнес структури**, което улеснява изпирането на пари. Поради

това, степента на проникване на организираната престъпност в легалната икономика е значително по-голяма от равнището, наблюдавано в Западна Европа.

Сравнението на цялостния обем на изследваните криминалните пазари с тези през 2012 г. показва отчетливо свиване на печалбите и финансовата мощ на организираната престъпност. Докато през 2012 г. обемът на основните изследвани пазари възлиза на около **3,5 млрд. лв. или 4,7% от БВП**, настоящата оценка е малко под **2,5 млрд. лв. или 2,5% от БВП**.

При опита да се оцени размерът на тежката и организираната престъпност трябва да се има предвид, че значителен обем незаконни и криминални дейности в различни сектори, заслужават допълнителна дискусия. В анализа са пропуснати някои престъпни дейности, които потенциално генерират значителни по обем криминални финансови потоци, като злоупотребите със субсидии в селското стопанство, злоупотребите при финансирането на здравни услуги, паралелния износ на фармацевтични продукти, нелегалния добив и търговия с дървесина, и др.

Направеният анализ очертава **серия от нови и увеличаващи се заплахи**. Расте обемът на пазара на нелегални горива, което е тревожно предвид значението на петролните продукти в ключови отрасли на икономиката. Пазарът и потреблението на канабис бележат значително увеличение, което говори за повишена ефективност на мрежите за отглеждане и разпространение. Двойното покачване спрямо 2007 г. на хората, които признават, че са употребявали канабис, може да се приеме и като признак за промяна в обществените нагласи към употребата на този тип наркотично вещество. Засилват се честотата, обхватът и разнообразието на киберпрестъпленията в България. Същевременно интегрирането на информационните технологии във функционирането на пазарите, свързани с трафик на хора, предлагане на секс услуги, разпространение на нелегални стоки и услуги, допълнително повишава ефективността на престъпните групи. Навлизането на крипто валутите, от друга страна, добавя допълнителни възможности за изпирането на пари от престъпни дейности. Мигрантската криза също даде възможност на множество организирани престъпни групи да натрупат значителни финансови постъпления. Може да се очаква, че значителното намаляване на тази доходоносна престъпна дейност, вследствие на очерталия се спад на мигрантския натиск, е вероятно да мотивира някои от засегнатите ОПГ да реинвестират финансов ресурс в други престъпни дейности.

2. ПАЗАРЪТ НА НЕЗАКОННИ ТЮТЮНЕВИ ИЗДЕЛИЯ

Пазарът на законни и незаконни тютюневи изделия може да се определи като един от „възлите“ на българския преход, в който се пресичат организирана престъпност, структури от бивши служители в сектор сигурност и влиянието на различни политически партии. В резултат, интересът на обществото по отношение на незаконните тютюневи изделия винаги е бил изключително остър и често пъти политизиран. В исторически план, незаконният пазар на тютюневи изделия присъства трайно като един от най-големите източници на доходи за организираните престъпни групи в страната заедно с пазара на секс услуги и незаконната търговия с горива и петролни продукти. Настоящият анализ е изготвен в контекста на твърди регулаторни мерки, като въвеждането на пълна забрана за пушене на обществени места и постепенно приравняване на акцизите към европейските нива, водещи до продължително свиване както на законния, така и на незаконния пазар.

След влизането на България в Европейския съюз и отпадането на митническия контрол, в периода 2009 – 2014 г. нелегалният тютюнев пазар се превърна в един от най-големите източници на приходи за организираната престъпност. В този период между 25% и 40% от потреблението на цигари в страната е незаконно, а стойността на продажбите се движи между 300 и 500 млн. лева годишно или между 0,5% и 1,0% от БВП на страната.

Ситуацията по отношение на незаконните тютюневи продукти се променя рязко след 2014 г. Мерките, които правителството предприе за контрол на българските граници и на производителите, както и срещу разпространението на незаконни тютюневи изделия, доведе до рекорден спад на нелегалните цигари. Делът им се сви до 6-7% от общите продажби в страната или 180-200 млн. лева (приблизително 0,05% от БВП) за 2017 г. Съответно приходите от акциз и ДДС нараснаха с 25-30%. Основният риск, който се очертава обаче е, че това положително развитие силно зависи от политическата стабилност в страната и ресурсите, които правителството инвестира за справяне с проблема. Периодът на президентските и извънредните парламентарни избори в България през 2016 и 2017 г. показва колко нестабилен и неустойчив е процесът на ефективно намаляване на нелегалния пазар на тютюневи изделия.

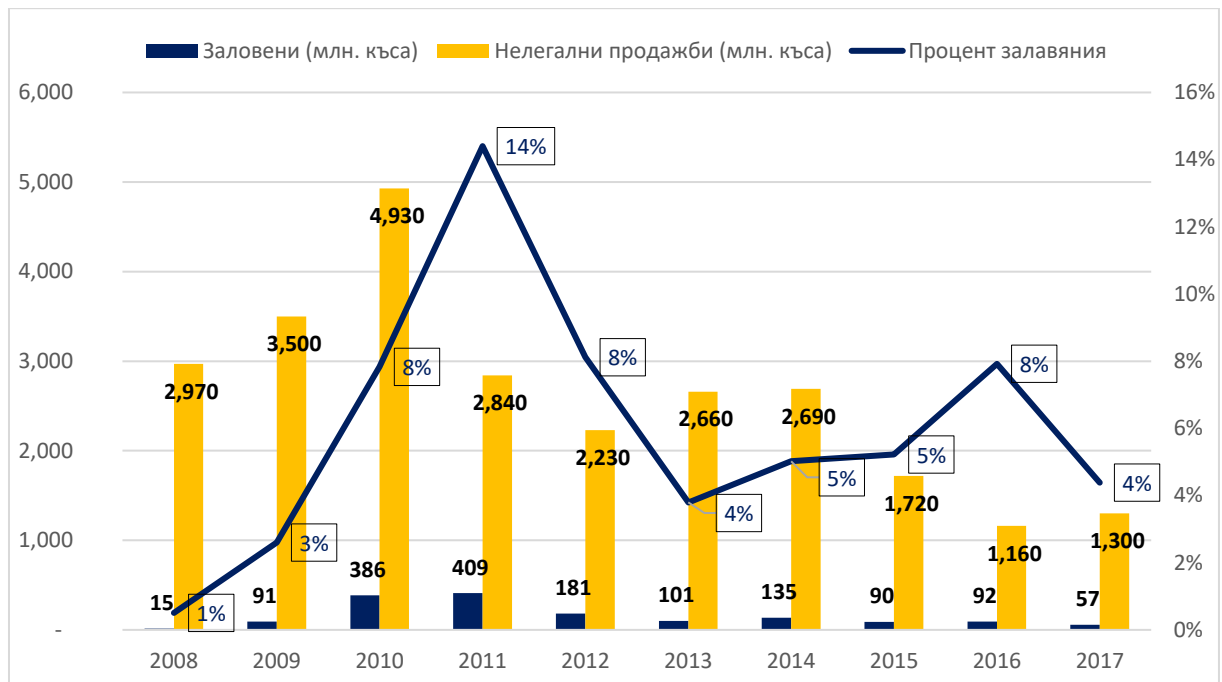
Тенденции и развитие

След достигането на пика в продажбите на незаконни тютюневите изделия в края на 2010 г. и последвалото свиване през следващите 3-4 години, пазарът се стабилизира. Огромният брой случайно продаващи са изтласкани. Проучванията показват, че предлагането на незаконни цигари е станало много по-неритмично, доставчиците постоянно се променят, договорите за количества и цени не се спазват. Натрупаният опит с качеството на „illicit whites“² цигарите е накарало част от пушачите да преминат към по-евтиния незаконен насипен тютюн (най-бедните и живеещи в малките населени места), друга част да търсят определени марки „illicit whites“, а немалък процент да се върнат към законното потребление. Същевременно, броят на продаващите на откритите пазари рязко намалява поради по-високия риск. Продавачите, които остават на пазара на дребно, стават все по-конспиративни, а предлагането се осъществява във все по-тесен кръг (не се предлага за външни и случайни лица). Престъпните мрежи за продажба

² Терминът „illicit whites“ се използва по отношение на цигари, които са произведени законно, но са внесени през граница и се предлагат без заплатени акциз и ДДС.

на дребно трупат опит и дори сергиите на публичните пазари с големи обороти на незаконни цигари продават само на познати клиенти.

Фигура 3. Заловени и продавани незаконни тютюневи изделия (2008 – 2017 г.)

Източник: Данни от Агенция „Митници“, МВР и оценка на Центъра за изследване на демокрацията

За разлика от първата половина на 2010 г., когато продажбите на дребно са през търговски обекти, в началото на 2011 г. дистрибуцията на дребно се преориентира към алтернативни търговски обекти. Причината е, че множество търговци на цигари на дребно са понесли значителни загуби от конфискувани тютюневи изделия и са натрупали големи глоби. Форма на адаптация към тези мерки е изнасянето на незаконните тютюневите изделия извън търговските обекти и продаването им от коли, домове и др. При този подход служителите на Агенция „Митници“ са възпрепятствани от упражняване на ефективен контрол, поради липса на правомощия да проверяват къщи, гаражи и други помещения, за които се предполага, че се използват за укриване на незаконни тютюневи изделия. Започват да се използват дори още по-конспиративни схеми, подобни на тези при разпространеното на наркотици – поръчки по телефона, доставяне на място, продажба от таксите или на трудно достъпни за полицията места като магазини в ромските махали и т.н. Създава се т.нар. група „вътрешни продавачи“, имащи контакт с потребителите, а именно работещи в различни публични сгради (предприятия, институции и пр.) като почистващ персонал, шофьори, охранители и др. Основната техника при тази организация е продавачът на дребно да държи минимално количество цигари в търговския обект, в дома си или в колата си, и да зарежда често от „склад“ – обикновено гаражи, мазета, изоставени постройки и др., които са чужда собственост. Продавачът използва известното от наркодилърите обяснение, че това е за лично ползване. Поради малките количества тютюневи изделия, нарушението се приема за дребно и се налагат единствено глоби.

Структура и размери на криминалните мрежи

Успехът на „illicit white“ цигарите и ренесансът на цигарените канали през „гръцкия хъб“ първоначално прикрива един зараждащ се нов модел, който е свързан отново с гръцкия опит. Това е така нареченият „вътрешен illicit white“, или както българските тютюневи експерти го наричат „гръцкия модел“³ (виж карето).

„Гръцкият модел“ има различни описания, но основната му характеристика е негласно споразумение между правителството (независимо от какви политически формации е съставено) и частните компании от тютюневата индустрия. Моделът осигурява малък незаконен пазар на цигари. Той е изгоден и за двете страни. Държавата събира без затруднение планираните приходи от акцизи, ДДС и др. такси. Частните национални компании продават планираните обеми легални тютюневи продукти и получава допълнителни значими печалби от нелегалния пазар. Моделът работи на принципа на скачените съдове. Когато продажбите на контрабандни illicit white цигари нарастват, гръцките цигарени компании увеличават продажбите си на черния пазар без правителството да им пречи. Последницата е, че по-качествените цигари изтласкват контрабандните illicit white цигари. Вносителите и продавачите на тези цигари търпят загуби, защото продажбите им се забавят. Съответно контрабандистите спират вноса за гръцкия пазар, за да изчакат да се продадат залежалите количества. Тогава гръцките цигарени компании ограничават нелегалните продажби. Продажбите на нелегални цигари намаляват, защото цените им се вдигат. При поява на търсене на незаконни цигари минава време докато се осигури нов контрабанден внос. Следва нов цикъл увеличаване на продажбите от легалните гръцки производители на незаконния пазар. Последницата е, че големите криминални мрежи не рискуват с гръцкия пазар и след като вкарат illicit white цигари на гръцка територия предпочитат да ги изнесат за страни от ЕС. Така, въпреки че Гърция се смята за най-голямата входна врата за illicit white цигари в ЕС, на вътрешния ѝ пазар нивото на нелегални цигари е по-ниско от средното.

На базата на различни български и европейски разследвания могат да се опишат спецификите на криминални структури, активни в България и на международно ниво. Структурата на нелегалния пазар и типовете актьори в него се запазва относително устойчива от началото на анализирания период до настоящия момент. Една метафора, описваща добре функционирането на нелегалния пазар в България е „каскада от резервоари“. При този модел напълненият най-горен резервоар „излива“ внесените или произведените цигари към резервоари на по-долното ниво, те пък снабдяват тези под тях и т.н. При тази схема не може да се говори за традиционна йерархия. Криминалните лидери, които са на най-високо ниво, работят в „най-горния резервоар“ и съответно внасят (или произвеждат) и продават на по-долните нива („резервоари“) стотици контейнери годишно, но не определят по никакъв начин как да се организират и взаимодействат криминалните структури под тях.

Най-високото ниво криминални предприемачи, наричани в България най-често „цигараджиите“, осигурява основната част от незаконните тютюневи изделия чрез три различни източника: 1) Внос на немаркови цигари („illicit whites“) от страни, извън ЕС за България, или други страни в ЕС⁴; 2) Производство на цигари в собствени легални фабрики, които имат

³ Интервюта с представители на мултинационални цигарени компании, бивш директор и зам. директор на ГДБОП. Виж още Financing of Organised Crime. Sofia, CSD, 2015.

⁴ Financing of Organised Crime, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2015.

значителен пазарен дял при легални тютюневи изделия в България и Гърция. В този случай в България и Гърция, легалният производител на цигари декларира цигарите за експорт извън ЕС страни. Обикновено част от продукцията действително се изнася, но след това се връща в страната през различни нелегални канали⁵; 3) Финансират производство на цигари в нелегални фабрики в България или друга съседна страна. Тези производства се организират от лица, специализирани в този тип дейност и свързани с тютюневата индустрия. Те натрупват значителни количества машини и части за производство на цигари и ги държат в складове в страната и в чужбина. Разкриваните фабрики са с различна степен на качество на машините и продукцията. Произвежданите цигарите имитират или известни марки, или немаркови цигари („illicit whites“)⁶. Това най-високо ниво в криминалните мрежи осигурява за българския незаконен пазар между 400 и 500 контейнера⁷ с цигари през 2010 г., между 230 и 250 контейнера годишно в периода 2011 – 2014 г. и между 50 и 100 контейнера годишно през 2015 – 2017 г.

Второто ниво на криминалния пазар (средният „резервоар“) са регионалните криминални предприемачи, които купуват цигари от „големите цигараджии“. Това ниво (на жаргон често наричани „глави“) осигурява връзката между горното ниво и дистрибуторските мрежи. Техният начин на действие е почти изцяло пазарно ориентиран. Те купуват от горното ниво от някой от големите доставчици, който им предложи най-ниски цени при съответно добро качество на нелегалните цигари. Продават в своя район, конкурирайки се с други местни криминални предприемачи.

Тези криминални структури осигуряват доставките на тютюневи продукти в различните населени места в страната и поемат основния риск върху себе си. Криминалните предприемачи на „най-високото ниво“ осигуряват нелегални цигари на ниво контейнер⁸, като за българския пазар това са средно 4-5 контейнера. При средното ниво, мярката е „бус“. Обикновено това са от 100 до 250 мастьрбокса или 1/4 до 1/10 от контейнер (ТИР камион). В зависимост от това колко голям е местният пазар, който покриват, доставките се правят между един път седмично и един път на месец. За да функционира ефективно дистрибуцията, криминалната мрежа прави корупционни плащания на местно ниво за протекция и изпреварваща информация. В случаите, в които лица от дистрибуторските мрежи биват заловени, отново се използват корупционни практики за избягване на повдигане на обвинения или ефективни присъди. В някои случаи криминалните предприемачи на средно ниво се опитват да внасят директно от Гърция (или други страни), за да увеличат значително печалбата си. Те обаче не разполагат нито с дългогодишните контакти с международните доставчици на цигари, нито с корупционното влияние сред високопоставени служители на национално ниво. Обикновено криминалните предприемачи от високото ниво успяват да предотвратят подобни опити за директноснабдяване извън страната, като най-често се подава информация към различни полицейски структури и Агенция „Митници“.

Третото ниво на нелегалния тютюнев пазар се занимава с логистиката и доставките към продавачите на дребно. В някои случаи, на това ниво криминалните мрежи извършват и директни продажби. Това ниво купува от дистрибуторите (второто ниво) на чисто пазарен принцип. В зависимост от големината на регионалния пазар и традицията, криминалните мрежи могат да имат от 3 до 5 нива – склададжии, зареждачи, разносвачи и т.н. В някои райони, близки до южната и западната граници, възникват коалиции с дребни вносители и така се пропускат

⁵ Ibid.

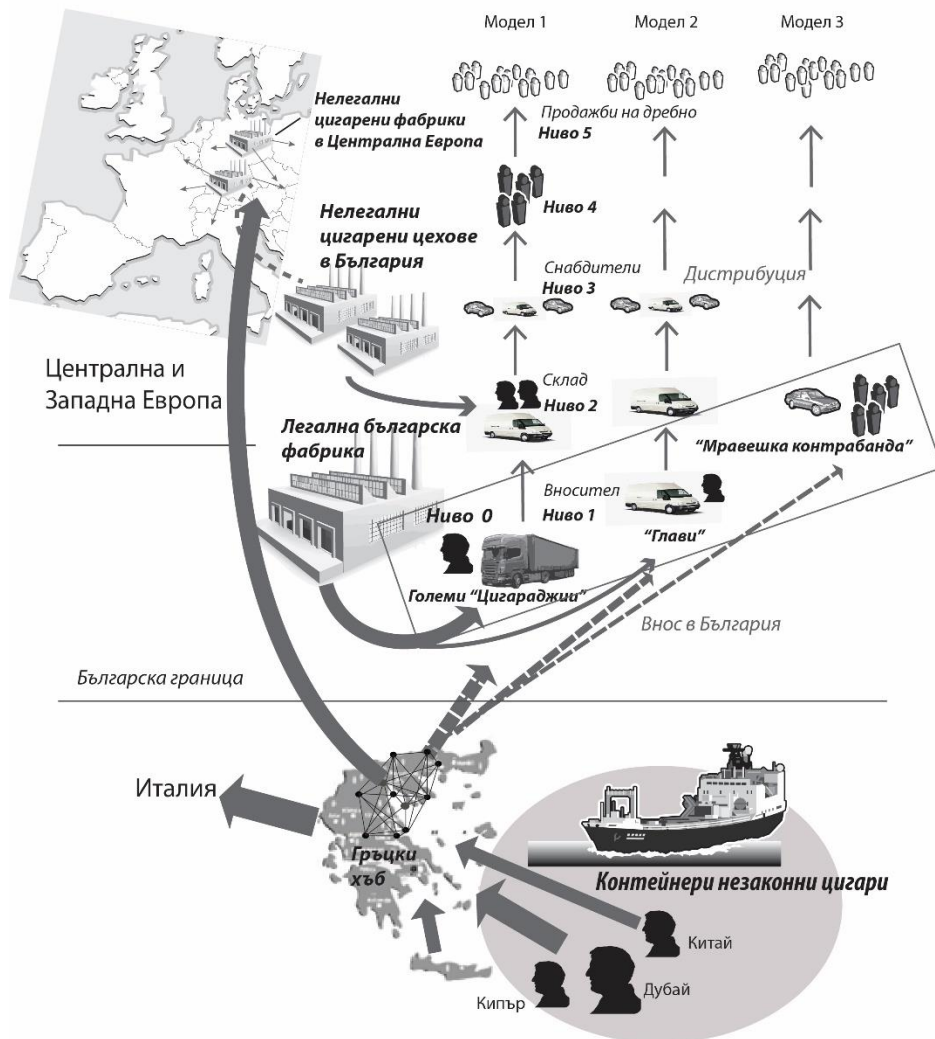
⁶ Ibid.

⁷ Когато нелегалният пазар на цигари се оценява на около 20% според проучванията на празните опаковки.

⁸ Един корабен контейнер има средно 1 000 мастьрбокса. Това са 500 хил. кутии цигари или 10 млн. къса.

горните нива. Това е така наречената „мравешка контрабанда“, която се реализира чрез мрежа от социално слаби български и чужди граждани⁹. Тази група криминални актьори обаче е в много по-ясна субординация към регионални търговци (Фигура 4).

Фигура 4. Организация на криминалните мрежи за внос и разпространение на нелегални тютюневи изделия в България

Като страничен „резервоар“, свързан с мрежите за разпространение на цигари в страната, функционира **производството и разпространението на насипен (рязан) тютюн**. Това е най-ниският ценови сегмент за потребителите на нелегални тютюневи изделия. Поради ниските доходи в България се счита, че около 20-25% от пушачите консумират насипен тютюн. Суровината се изкупува от производителите в България, без заплащане на акциз и ДДС, и от нея се произвеждат цигари от продавачите на най-ниско ниво или от самите потребители.

⁹ Моделът е преминаване на границата по няколко пъти дневно и внасяне на малки количества цигари. След това количествата контрабандните цигари се събират в депа и се уедряват пратките към вътрешния пазар. Ако бъдат заловени при преминаването на границата, на лицата, които внасят контрабандни цигари може да се наложат само административни санкции – конфискация и глоба.

Разпространението започва на 2-ро или 3-то ниво и може да е свързано както с мрежи на организираната престъпност, така и с мрежи за приятелска търговия.

Рискове и щети

Решението на държавата да спре „гръцкия модел“, позволяващ легално произведени цигари да влизат на нелегалния пазар, радикално промени ситуацията с приходите от тютюневи изделия в страната. В този план, **основният риск** е политически – намаляване на натиска към институциите за ограничаване на контрабандни канали и незаконно производство на цигари в страната. Подобно развитие би предизвикало сериозни сътресения в приходната част на бюджета. Свиването на легалния пазар на тютюневи изделия по време на политическата нестабилност в страната към края на 2016 и началото на 2017 г. показва, че този риск продължава да съществува. **Вторият риск** е свързан с промените в криминалните пазари в страната. Рязкото ограничаване на бежанския и мигрантския натиск към България след 2016 г., създава потенциал от връщане на лица от криминалния контингент към внос, производство и разпространение на незаконни тютюневи продукти. **Третият рисков фактор** отново е политически – непрозрачните коалиционни договорености дават основание да се прогнозира, че институции, чиито функции са да ограничават нелегалната търговия с акцизни стоки на национално ниво, могат да понижат активността си поради натиск от дадена политическата група или формация. **Четвъртият риск** е свързан с административния капацитет на институциите и се проявява най-ясно на регионално ниво. Търсенето на политически баланс създава впечатлението, че някои местни администрации са корупционно по-уязвими от средното за страната. Не на последно място са **външните рискове** – съществува реална опасност промяната в политическата или икономическата среда в някоя от съседните страни да доведе до нови източници на незаконни тютюневи изделия. Наблюдаваният ръст на контрабандата в Гърция през първата половина на 2018 г., както и нестабилността на турската валута през летните месеци подчертават потенциала за реализиране на този риск и отварянето на нови канали към България.

За последните десет години, общите загуби от акцизи и ДДС, неизплатени към хазната, изчислени на базата на изследвания на празните опаковки, се равняват на 4,83 млрд. лв.

Таблица 1. Загуби от нелегалния пазар на тютюневи изделия (2008 – 2017 г.)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EPS %	14,2%	17,6%	34,5%	23,3%	15,3%	18,8%	20,0%	13,4%	8,1%	7,0%
Нелегално потребление (млн. къса)	3,622	3,718	6,181	3,304	2,090	2,665	2,836	2,036	1,219	1,032
Загуби от акциз, млн. лв.	283	370	872	509	322	412	440	317	199	174
Загуби от ДДС, млн. лв.	71	90	179	127	80	103	111	80	50	43
Общо загуби от ДДС и акцизи, млн. лв.	354	460	1051	636	402	515	551	397	249	217

Източник: Център за изследване на демокрацията

Перспективи

Навлизането на нови продукти на пазара под формата на иновативни електронни устройства за доставяне на никотин (electronic nicotine delivery systems) и такива за нагриване на тютюн (tobacco heating systems) има потенциал в дългосрочен план да допринесе за намаляване размера на нелегалния пазар на тютюневи изделия. В случая на т.н. „електронни цигари“ се наблюдава широк кръг от производители и вносители на устройства и течности, но пазарният дял на тези продукти в България остава относително малък¹⁰ и към момента няма осезаем ефект върху размера на незаконния пазар. От друга страна, делът на т.н. „бездимни цигари“ от момента на тяхното навлизане на пазара в края на 2017 г. расте с висок темп, като в началото на месец юли 2018 г. той е приблизително 2%¹¹. Пренасочването на по-голям брой потребители от конвенционални цигари към подобни иновативни продукти би имало осезаем ефект върху нелегалния пазар, тъй като електронните и бездимните продукти използват технология, която все още е относително трудна за подправяне и нейното имитиране на добро ниво не би било рентабилно за криминалните структури. Тяхната пазарна цена обаче към момента остава прекалено висока, за да допринесе за подобен съществен отлив и съответно ефект върху черния пазар.

В допълнение, приетата от парламента в средата на 2018 г. поправка в бюджета относно повишаването на акциза на т.н. „бездимни“ цигари, именно вследствие на непредвидения голям растеж на пазарния дял на тези продукти, може от своя страна да доведе до задушаване на пазара, стимулиране на контрабандата на тези продукти от съседни страни с по-ниски акцизни ставки¹² и завръщане на потребители към конвенционалните тютюневи продукти.

Влизането в сила на *Протокола за елиминиране на незаконната търговия с тютюневи изделия към Рамковата конвенция за контрол на тютюна на СЗО* на 25.09.2018 г. ще предостави потенциал за още по-тясно институционално сътрудничество, както на регионално, така и на международно ниво, което от своя страна може да даде тласък в борбата с незаконния пазар. Ефективното въвеждане на Track & Trace системата (основен инструмент, заложен в текста на Конвенцията) за следене на законно произведените количества обаче, ще зависи почти изцяло от активната роля на националните правителства и тяхната политическа воля за борба с организираните групи на всички нива.

Основната препоръка по отношение на незаконния пазар на тютюневи изделия е да се запази прилаганият към момента силен институционален контрол спрямо фабриките в страната, като се разшири капацитета за ефективен контрол по граничните контролно-пропускателни пунктове чрез въвеждането на иновативни решения, успешно използвани в други страни – членки на ЕС, и повишаването на технологичния капацитет на служителите, които оперират с тях.

¹⁰ Изследване на Евробарометър от средата на 2015 г. показва, че едва 1 % от пушачите в България използват такива продукти.

¹¹ Ритейл данни на основния производител.

¹² След промяната в акциза, пазарната цена на кутия „бездимни“ цигари в Република Сърбия ще бъде 2 пъти по ниска от тази в България.

3. КАНАЛДЖИЙСТВО

Незаконното преминаване през границата на значителен брой мигранти носи редица краткосрочни и дългосрочни рискове за сигурността на България и Европейския съюз. Важни заплахи в това отношение са както укрепването на организираната престъпност и завръщането в Европа на чуждестранни бойци и симпатизанти на терористични групи, така и усилването на крайнодесни настроения сред местното население. След 2013 г. миграционният натиск доведе до сериозно разрастване на пазара на каналджийски услуги в България, която като външна граница на ЕС носи отговорност за защитата на европейското пространство за свободно движение. Проследяването на развитието и оценката на размера на този ключов пазар е предпоставка за по-ефективно противодействие на каналджийството и съответно на произтичащите от него допълнителни заплахи.

Развитието на каналджийството в България през последните пет години е показателно за адаптивността на незаконните пазари и организираните престъпни групи към резките промени във външната среда и тяхното влияние върху възможностите за реализиране на незаконни печалби. Каналджийството е пример как при наличие на предпоставки за това, сравнително малки престъпни пазари могат за кратък период от време да придобият големи размери, както и впоследствие бързо да се свият.

Тенденции

Каналджийството в България се оформя като престъпен пазар в началото на прехода¹³. След 2001 година, пред българските каналджийски мрежи се откриват нови възможности с нарастването на потока от граждани на страни от Близкия изток, търсещи преминаване през България към Централна и Западна Европа¹⁴. Въпреки установените канали за превеждане обаче, след влизането на България в Европейския съюз през 2007 г., страната е смятана за второстепенен миграционен маршрут, като предпочитаният път е през Гърция.

Съществена промяна настъпва в пазара за каналджийски услуги след началото на миграционната криза през 2013 г. Поради значителното нарастване на потока, преминаващ през България, пазарът на каналджийски услуги в страната се разраства многократно. Перспективите за значителни печалби привличат голяма част от българския престъпен контингент. Развиват се гъвкави и комбинативни мрежи. През 2017 – 2018 г. обаче се наблюдава сериозен спад на мигрантите, влизащи в страната, което води до значително свиване на незаконното превеждане и на самите каналджийски мрежи.

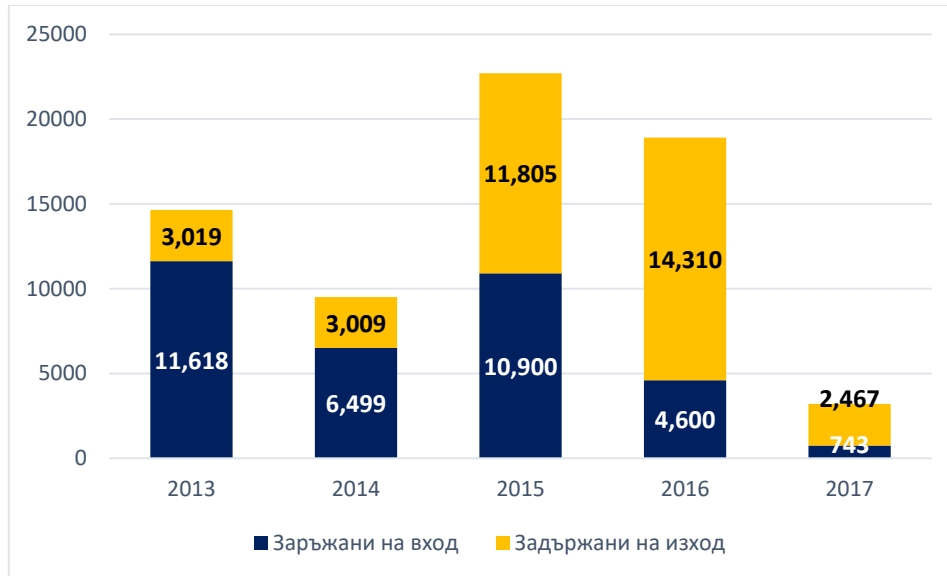
Кризата в България започва през лятото и есента на 2013 г., когато миграционните пътища през Гърция са практически затворени след подсилването на нейните граници с допълнителни полицейски сили и оградни съоръжения. В резултат на това, миграционният натиск по българо-турската граница се увеличава драстично. През 2014 и 2015 г. броят на задържаните мигранти на влизане през българо-турската граница е особено висок, за разлика от периода 2016 г. – 2017 г., когато повечето мигранти са задържани на изход. Потокът на влизащи в страната намалява, а намиращите се в страната търсят начини да я напуснат. Споразумението между Турция и ЕС от 2016 г. практически слага край на миграционната криза в България и броят на регистрираните

¹³ Стойнова, Н., Безлов, Т., Дал, Й. и Бйеланд, Х.. *Трансгранична организирана престъпност: България и Норвегия в контекста на миграционната криза*. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

¹⁴ *Транспорт, контрабанда и организирана престъпност*. София: Център за изследване на демокрацията, 2002.

случаи на незаконно преминаване на границата на вход и изход рязко намалява през 2017 г. (Фигура 5).

Фигура 5: Незаконни мигранти, задържани на вход и изход на държавна граница (2013 – 2017 г.)

Източник: Миграционна статистика, МВР

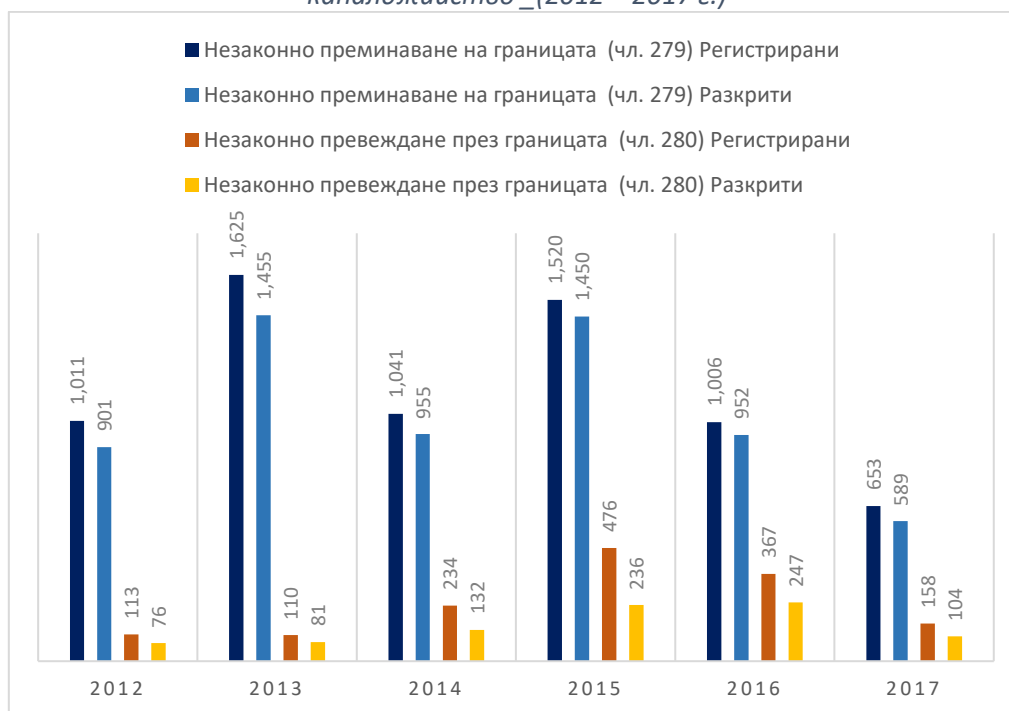
В същото време започва задържането и връщането на незаконните мигранти от Австрия в Унгария и от Унгария обратно в Сърбия. Впоследствие Сърбия също започва да връща обратно задържани на тяхна територия незаконни мигранти, дошли от България, и засилва граничния контрол по българо-сръбската граница. Затварянето на миграционния маршрут през Сърбия поставя допълнителни предизвикателства пред каналджийските мрежи. След неуспешния преврат в Турция, турското правителство разполага три контролни линии по българските и гръцките сухопътни граници. В резултат на това, каналджийските операции са затруднени и броят на влизащите мигранти спада. От българска страна граничната ограда е завършена, въведени са втора и трета линии на контрол по зелената граница, а граничната полиция е подсилена със звена на жандармерията, националната армия и командировани гранични служители от Фронтекс.

Със засилването на миграционния поток се наблюдава разрастване и увеличение на броя на каналджийските мрежи. През 2014 – 2015 г. каналджийството привлича съществена част от криминалния контингент на страната – както на познати фигури от организираната престъпност, така и на по-дребни престъпници. Незаконната дейност, с която се занимават навлизащите в каналджийството, е изключително разнородна.

Въпреки тези развития, до сравнително късен етап на кризата, предприетите от българските институции мерки, са насочени главно към ограничаването на незаконното преминаване на границата. Все пак през 2015 – 2016 г. се въвеждат и редица мерки за противодействие на каналджийството. След забавената реакция на правителството и на правоохранителните органи, през 2015 г. се наблюдава почти двоен скок на регистрираните и разкритите случаи на каналджийство (Фигура 6). Също така, през периода 2012 – 2017 г. над 80% от лицата, предадени

на съд за каналджийство, са получили осъдителни присъди, като през повечето от годините процентът на осъдените надвишава 90%¹⁵.

Фигура 6: Регистрирани и разкрити престъпления – незаконно преминаване на границата и каналджийство_(2012 – 2017 г.)

Източник: Годишен бюлетин полицейска статистика, МВР

От друга страна, има данни, че се хващат основно лица от ниските нива на мрежите¹⁶. Противодействието на организирани престъпни групи като цяло и по-специално тези, участващи в каналджийството, е значително затруднено от различни фактори. Поради това, според данни на МВР, само осем организирани престъпни групи, занимаващи се с тази престъпна дейност, са неутрализирани през периода 2012 – 2017 г.¹⁷

Все пак мерките, които се вземат от правителството и правоохранителните органи за намаляване на миграционния поток и противодействие на каналджийството, налагат мрежите постоянно да адаптират подхода и методите си, което води до тяхната професионализация. В резултат на тези фактори, през 2015 – 2016 г. се наблюдават случаи на сложна и добре организирана престъпна дейност, както и българско участие по цялото трасе от България до Западна Европа.

В по-късния етап на кризата се наблюдават няколко тенденции в каналджийските мрежи и миграционния поток. Преди 2016 г. основната част от мигрантите са извеждани от български каналджийски мрежи към Сърбия. Поради засилилия се граничен контрол на сръбската граница от полицията и военните от есента на 2016 г. и пролетта на 2017 г., каналджиите започват да търсят диверсификация на маршрутите, като организират преминаване през границата в Румъния¹⁸.

¹⁵ Оценка, направена на базата на данни, предоставени от ВСС относно съдени и осъдени лица по чл. 280 НК и чл. 281 НК за периода 2012 – 2017 г.

¹⁶ Интервюта с експерти.

¹⁷ Данни на МВР за разкрити престъпни групи, занимаващи се с каналджийство (липсват данни за 2014 г.)

¹⁸ Интервюта с експерти.

Наблюдават се известни промени и в потока навлизащи мигранти, които имат отражение и върху участниците в каналджийските мрежи. Делът на преминаващи мигранти от Афганистан се увеличава особено през 2015 – 2016 г.¹⁹ През 2016 г. също така се наблюдава по-настойчиво навлизане на афганистанци в каналджийските мрежи, които изземват функции от българските изпълнители. Афганистанците стават предимно водачи, но изпълняват и други функции, като например осигуряването на подслон и транспорт²⁰.

Основна тенденция, наблюдавана особено през 2017 – 2018 г., е **отливът на занимаващите се с тази престъпна дейност в резултат на същественото намаление на мигранционния поток**, преминаващ през страната. Както бе споменато, основна част от участниците, навлезли в пазара на каналджийство по време на кризата, имат опит в други незаконни дейности. Предвид този факт, е много вероятно след отлива на мигранти и съответно търсенето на каналджийски услуги, те да се преориентират към други незаконни пазари или да се завърнат към обичайната си престъпна дейност.

Структури и организация

Структурата и сложността на организирания каналджийски мрежи варира значително. В началото на интензивния поток през лятото и есента на 2013 г., преди предприемането на мерки от правителството и правоохранителните органи, част от мигрантите успяват да преминат и без да плащат за услуги по незаконно превеждане²¹. По това време се срещат и по-елементарни схеми на организация, както и каналджии, които мамят мигрантите и не извършват отчасти или изцяло услугата, за която им е платено.

Основните роли, които могат да се разграничат в българските каналджийски мрежи, са представени по-долу²². Следва да се отбележи, че има значителни вариации в припокриването както на самите роли, така и на лицата, които ги изпълняват. Обикновено по-големите и по-добре организирани групи се характеризират със специализация, в която отделни лица се занимават предимно с определен вид дейност.

- **Координатори** – координаторите са лица от чуждестранен произход от Близкия изток или Северна Африка с българско гражданство или постоянно пребиваващи в България, както и все по-често чужденци с хуманитарен статут. Координаторите формират мрежи, които оперират от държавите по произход до крайните дестинации и държавите по различните маршрути. Те са съществена част от каналджийските операции и уреждат основните параметри на превеждането чрез комуникация с други членове на мрежата, както и с местните каналджийски мрежи в съответните държави. В България координаторите най-често са иракски, сирийски и афганистански граждани, които уреждат превеждането предимно на свои сънародници²³. Според експерти, съществува и отделен кюрдски канал²⁴.
- **Организатори** – организаторите обикновено са българи по произход. Ролята на организаторите е да обезпечат преминаването на мигрантите през територията на страната (по-рядко до дестинация), като за целта осигуряват изпълнители, които се занимават с различните дейности по превеждането. Организаторите комуникират с

¹⁹ Миграционна статистика на МВР.

²⁰ Стойнова, Н., Безлов, Т., Дал, Й. и Бйеланд, Х. Трансгранична организирана престъпност: България и Норвегия в контекста на миграционната криза. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

²¹ Пак там.

²² Пак там.

²³ Интервюта с експерти.

²⁴ Интервюта с експерти.

координаторите в България, както и с организаторите в Турция и следващата държава по маршрута.

- **Изпълнители** – тази категория включва всички лица, които на практика извършват различните дейности по превеждането на мигрантите (водачи, превозвачи, лица, осигуряващи настаняване, шофьори на пилотни коли). Степента, до която изпълнителите са постоянна част от мрежите, варира. В някои случаи мрежите наемат външни лица с цел да се минимизира риска за по-високите нива. От друга страна, някои мрежи предпочитат да използват определени изпълнители, които сменят.
- **Хаваладари (Hawaladars)** – хаваладарите са важна част от каналджийските операции, въпреки че представляват отделна мрежа, която не зависи от приходите от каналджийска дейност за своето съществуване. С развитието и засилването на миграционната криза, хаваладарите придобиват все по-важна роля, а директните плащания в брой от мигрантите стават по-ограничени като метод. Подобно на координаторите, хаваладарите са чужди граждани или лица с български паспорти, но от чуждестранен произход. Хаваладарите осигуряват разплащането, като мигрантите депозират цялата сума за превеждането още в страната си по произход или в Турция. Тъй като каналджийските операции се плащат на базата на свършена работа (достигната точка), мигрантите комуникират специалните кодове, дадени им от хаваладарите, които изплащат съответните суми на каналджийските мрежи.

Българските мрежи осъществяват превеждането на мигрантите през територията на страната до Сърбия или Румъния, а по-рядко и до дестинация²⁵. София е основен разпределителен център, където мигрантите се откарват след пресичане на българо-турската граница и впоследствие се планира тяхното извеждане от страната. Често София е и една от точките, за достигането на която се плаща на каналджийската мрежа²⁶.

Щети

Като основни щети могат да се посочат три обстоятелства, свързани със засилването на миграционния поток и съпътстващото го разрастване на каналджийските мрежи:

- съществените незаконни печалби, генерирани по време на пика на кризата;
- корупционният натиск, който създаде големият брой мигранти, търсеци преминаване през страната и подпомагащите ги каналджии;
- усилването на негативните нагласи срещу мигрантите сред населението на България, което създаде предпоставки за засилване на подкрепата за някои съществуващи и за създаването на нови крайнодесни формации²⁷.

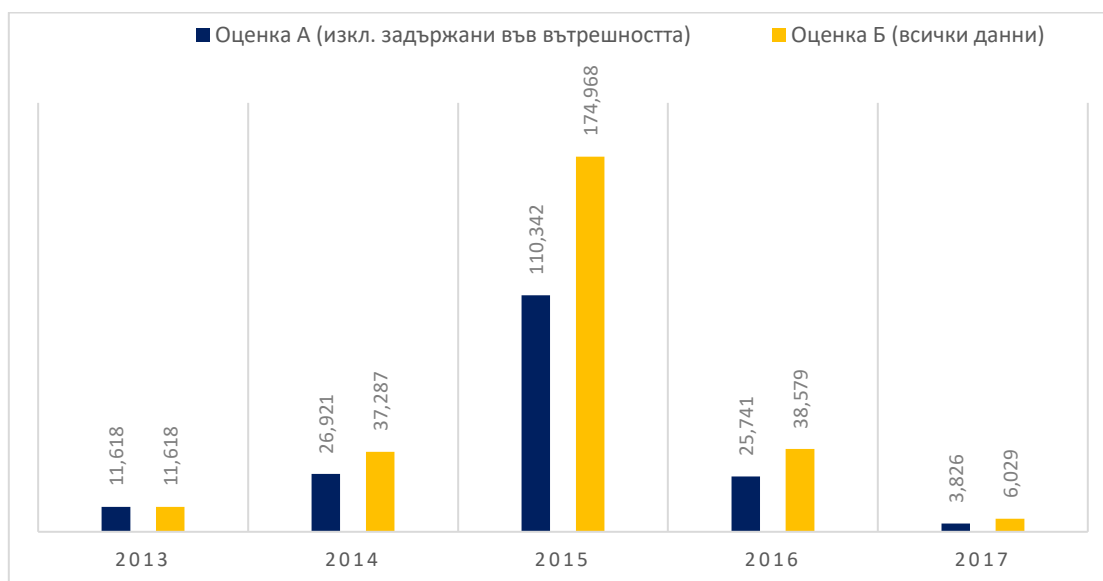
За да се преценят приходите, генерирани от каналджийска дейност, е необходимо първо да се определи броят на мигрантите, преминали през страната. На база на наличните данни, Центърът за изследване на демокрацията разработи два типа оценки на броя мигранти, които са преминали през България за периода 2013 – 2017 г. (Фигура 7).

²⁵ Стойнова, Н., Безлов, Т., Дал, Й. и Бйеланд, Х. Трансгранична организирана престъпност: България и Норвегия в контекста на миграционната криза. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

²⁶ Пак там.

²⁷ Stoynova, N. and Dzhekova, R. (forthcoming). Vigilantism against ethnic minorities and migrants in Bulgaria. In Bjorgo, T. and Mares, M. (eds). *Vigilantism against migrants and minorities*. London: Routledge.

Фигура 7: Оценка за преминали през страната мигранти (2013 – 2017 г.)²⁸

Източник: МВР; Център за изследване на демокрацията (оценка А и оценка Б).

Приходите, генерирани от превеждане на незаконни мигранти през територията на страната, варират през различните години в периода 2013 – 2017 г. (виж Таблица 2). Оценката демонстрира съществения размер на печалбите от този вид незаконна дейност, особено по време на пика на кризата, както и значителния спад през 2017 г.

Error! Not a valid bookmark self-reference. (2013 – 2017 г.)

Година	Приходи
2013	3 – 4 млн. лева
2014	75 – 105 млн. лева
2015	295 – 475 млн. лева
2016	63 – 95 млн. лева
2017	5 – 9 млн. лева

Източник: Център за изследване на демокрацията

Освен значителните печалби, които каналджийството генерира, миграционната криза допринесе и за увеличение на корупционния натиск върху служители на правоохранителните органи, особено върху гранична полиция и представители на други полицейски сили, командировани за охрана на границата. Според експерти, при редовно сътрудничество с каналджийските мрежи, в пика на незаконния миграционен поток (2015 – 2016 г.), годишно корупционният доход на един полицейски служител може да достигне средно от 40 000 до 60 000 лева²⁹. Участието на корумпирани служители обикновено се ограничава до позволяване на безпрепятствено влизане в страната. В други случаи, полицейски служители не спират превозни средства с незаконно преминаващи в резултат на сделка, направена на място с каналджиите от

²⁸ За методологията, използвана за получаване на оценката, виж Стойнова, Н., Безлов, Т., Дал, Й. и Бйеланд, Х. Трансгранична организирана престъпност: България и Норвегия в контекста на миграционната криза. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

²⁹ Интервюта с експерти.

пилотните коли³⁰. Наблюдават се и случаи на трайно участие на полицейски служители в каналджийска дейност³¹.

Не на последно място, големият брой мигранти породи сериозно безпокойство сред населението и доведе до радикализиране на общественото мнение. Това развитие се проявява чрез нарастване на езика на омразата и антимигрантската реторика в публичното пространство³², протести срещу заселването на бежанци в различни населени места в страната и т.н. Процесът създаде предпоставки за възход на някои крайнодесни организации, които го използват за свои политически цели. В резултат на кризата се появиха и нови крайнодесни формации, организиращи патрули в пограничните региони и извършващи граждански арести на мигранти. Въпреки използването на насилствени методи от някои от тях, като цяло те получиха обществена подкрепа³³.

Перспективи

Поради значителното намаляване на потока от незаконни мигранти и съответния отлив на лица, занимаващи се с каналджийство, е вероятно то да се задържи като сравнително ограничен незаконен пазар, особено в сравнение с нивата, наблюдавани през 2014 – 2016 г. Друг фактор е значителният полицейският ресурс, отделен за противодействие на каналджийството, който предвид променената ситуация през 2017 – 2018 г. понастоящем дори надхвърля реалните нужди³⁴. В същото време това води до свиване на ресурсите, предвидени за противодействие на други основни престъпни пазари.

Въпреки свиването на каналджийството, следва да се отбележи, че натрупаният опит и контакти предполагат, че мрежите имат потенциал за лесна и бърза мобилизация при ново усилване на мигрантския поток. Сериозните приходи, реализирани от тази дейност по време на кризата, налагат тяхното изпиране или потенциално финансиране на друга незаконна дейност.

Съществена предпоставка за запазването на нивата на пазара от 2017 – 2018 г. е продължението на тенденцията на ограничен брой мигранти, опитващи се да преминат през страната. Множество фактори от различно естество в страните по произход, транзитните държави и дестинациите влияят върху миграцията и по този начин се отразяват и косвено на възможностите пред българските каналджийски мрежи. Въоръжените конфликти в Близкия и Среден изток, и Африка, в комбинация с демографските фактори, икономическите неравенства и маргинализацията в тези региони допринасят за устойчив миграционен поток към Европа. Политическите решения за контролиране и овладяване на миграционните процеси, както и мерките за противодействие на престъпността, са от изключително значение за ограничаването на пазара за каналджийски услуги.

Въпреки сериозното намаляване на миграционния натиск и съответно дейностите по незаконно превеждане, каналджийството има потенциал да се разрасне отново при евентуално увеличение на миграционния поток. На база на горния анализ на развитието на пазара,

³⁰ Интервюта с експерти.

³¹ Подобен пример е арестуването на четирима полицаи за участие в организирана престъпна група за каналджийство. МВР: Четирима полицейски служители са задържани за участие в организирана престъпна група за каналджийство (29 юли 2016).

³² Институт за социална интеграция и Фондация „Фридрих Еберт“ *„Езикът на омразата – проблем № 1 на бежанците в България*. София: ИСИ, 2017.

³³ Пак там.

³⁴ Интервюта с експерти.

тенденциите и размерите му, могат да бъдат формулирани следните препоръки за противодействие:

- **Приоритизиране на разследването на финансовите потоци** – предвид големите размери на незаконните доходи, които са генерирани през пика на кризата, разследванията за каналджийство следва да се фокусират и върху финансовите потоци, които понастоящем рядко са предмет на разследване. Поради трансграничните измерения на проблема, разследването на незаконните парични потоци, свързани с каналджийство, би следвало да се прави в контекста на мащабни международни разследвания.
- **Анализ на заплахите и тенденциите в престъпността и механизми за по-ефективно противодействие** – установяването на периодични анализи на тенденциите в организираната престъпност и бъдещите заплахи, произтичащи от международни и локални развития може да помогне на правоохранителните и правоприлагащите органи да реагират по-ефективно на промените в организираната престъпност. Нужно е и създаването на гъвкави механизми за вземане на политически решения в кризисни ситуации, които да позволяват използването на резултатите от тези анализи в подхода на правоохранителните органи, водейки до по-добро разпределение и разгръщане на наличните ресурси, за да се осигури по-ефективен и своевременен отговор на установените нови заплахи и тенденции.
- **Противодействие на корупцията в правоохранителните органи** – Корупцията е важен фактор, позволяващ процъфтяването на каналджийството, което налага въвеждането на мерки за повишаване ефективността на съществуващата система за противодействие на корупцията. Въпреки че специализираните разследвания на корупцията сред полицейските служители бележат ръст през последните години, рядко биват разследвани ръководни служители, което налага осигуряване на по-голяма оперативна независимост. Институциите с мандат за противодействие на корупцията в полицията не разполагат с достатъчен човешки и финансов ресурс³⁵. Укрепването на капацитета и независимостта на подобни органи са наложителни като част от един по-системен подход от мерки. Оптимизирането на режима за проверка на данъчните и имуществените декларации на служителите, както и въвеждане на тестове за интегритет, са други стъпки в тази посока³⁶.
- **Обмен на информация и приоритизиране на по-комплексни разследвания** – Подобрият обмен на информация може да доведе и до идентифицирането на повече връзки между извършители и престъпления, давайки възможност за провеждането на повече комплексни разследвания. Въпреки предизвикателствата, произтичащи от различната институционална култура и стратегически приоритети на отделните дирекции в МВР, засилен обмен на оперативна информация би довел до подобрене на резултатите в противодействието на организираната престъпност.
- **Международно сътрудничество** – тъй като каналджийските мрежи имат трансгранични измерения³⁷, укрепването на международното сътрудничество между полицейските и съдебните органи е ключово и би довело до идентифицирането на повече участници в по-високите нива на каналджийските мрежи в сравнение с изолираните опити на

³⁵ Dzhokova, R., Gounev, P., & Bezlov, T. (2013). *Countering Police Corruption: European Perspectives*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

³⁶ Министерство на вътрешните работи. *План за превенция и противодействие на корупция в МВР до 31 декември 2015*. София: МВР, 2015.

³⁷ Optimity Advisors. (2015). *A study on smuggling of migrants: Characteristics, responses and cooperation with third countries*. Brussels: European Commission

национално ниво. По-интензивното използване на съвместни екипи за разследване и по-активното въвличане на агенции като Европол и Евроджъст е един начин за постигане на тази цел. По-трайни форми на оперативно взаимодействие между ключови страни на произход на мигрантите, транзитни страни и държави крайни дестинации също би довело до по-добри резултати.

4. ПРОСТИТУЦИЯ И ТРАФИК НА ХОРА

След 2000 г. трафикът на хора с цел сексуална експлоатация се превърна в един от най-големите престъпни пазари в България. С отпадането на шенгенските визи за български граждани през 2001 г., страната стана един от основните източници на жертви на трафик с цел сексуална експлоатация в ЕС. Вследствие на миграционните процеси в периода след 2013 г., страната също така се превърна и в точка на транзит на жертви на трафик. Според официалната статистика на правоприлагащите и правоохранителните органи в страната обаче, основната група потърпевши лица остават българските граждани, като се запазва тенденцията от предходни периоди мнозинството от случаите на трафик – 90% от формално регистрираните случаи към края на 2017 г. – да са с цел сексуална експлоатация.

Трафикът и проституцията не само осигуряват огромни приходи за българската организирана престъпност, но имат особено негативно социално и икономическо въздействие върху местните общности. Бързата адаптивност на организираната престъпност и нивото на сложност на някои от операциите по трафика поставят редица предизвикателства пред правоприлагащите и съдебните органи. В много отношения на българските институции не им достигат необходимите ресурси и възможности, особено при разследванията, свързани с пране на пари. Налице са и редица функционални и структурни празнини в институционалната рамка.

Развитие и тенденции

Приемането на България в ЕС през 2007 г. и премахването на ограниченията за достъп на български граждани до европейския пазар на труда през 2013 г. доведе до съществени промени в явлението „трафик на хора“. Свободата на пътуване и законната работа в държавите – членки на ЕС сложи край на контрола на престъпните мрежи върху достъпа до пазара на сексуални услуги в ЕС. Наред с това, натискът на европейските и българските съдебни и правоприлагащи органи и засиленото им международно сътрудничество принуди престъпните мрежи все по-рядко да прибегват до насилие срещу жертвите на трафика на хора. В резултат, трафикантите стават все по-малко ефективни при контрола и експлоатацията на вече набраните жертви. Социалните и демографски промени, като например по-малкият брой новородени след 1990 г., и миграцията към големите градове, също допринасят за смалването на групата на уязвимите към трафик на хора лица³⁸, наред с почти двойното нарастване на доходите в годините след присъединяването към ЕС, дори и в малките градове и селските райони.

Последните оценки на размера на трансграничния трафик на хора сочат, че през периода 2005 – 2009 г. между 10 000 и 20 000 секс работнички от България са се трудили в други страни от ЕС и са генерирали между 0,7 и 1,4 млрд. евро, което се равнява на приблизително 1,4-2,8% от националния БВП за същия период. Приблизително половината от този пазар се контролира от организираната престъпност, докато останалата част се генерира от независими сводници и секс работнички. Според изчисленията, през 2012 г. вътрешният пазар е генерирал между 123 и 205 млн. евро при оценка за между 6 000 до 10 000 секс работнички в България. Последните публични данни от няколко държави – членки на ЕС обаче разкриват, че броят на идентифицираните жертви от България намалява от 2012 г. насам. Данните от Нидерландия и Германия за регистрирани жертви на трафика на хора сочат, че през 2016 г. броят на жертвите от България е намалял почти наполовина спрямо 2012 г. Успоредно с това е намалял и броят на

³⁸ Bezlov, T., Yordanova, M., & Stoyanova, N. Corruption and trafficking in women. The case of Bulgaria. Sofia, 2016.

идентифицираните от българските органи жертви – с 22% през периода 2012 – 2016 г., макар 2017 г. да бележи слабо увеличение.

На този фон, намаляващият брой на регистрираните от българските институции жертви в България изглежда е по-скоро следствие от намаляващия брой на започнатите досъдебни производства. Според официалната статистиката на прокуратурата, новите производства са намалели от 141 през 2012 г. на 85 през 2015 г., след което бележат слабо увеличение до 104 през 2016 г. Един от основните фактори, който се свързва с това е поредицата от институционални преобразувания на ГДБОП като част от системата на МВР в периода 2013 – 2015 г.

В този контекст, организираните престъпни групи адаптират начините си на действие и развиват нови подходи в осъществяването на дейността си, възползвайки се максимално от оперативните затруднения на правоохранителните органи. Широкото проникване на интернет базираните услуги, като например приложенията за споделяне на текстови съобщения и страници в социалните мрежи, има пряко отражение и върху сексуалния трафик в България и чужбина. Преди всичко, онлайн рекламата дава възможност за по-евтино привличане на клиенти, тъй като намалява конкурентното предимство за достъп до установени и доходни локации. Това обстоятелство, особено в София и чужбина, допринася ефективно за постепенното разпадане на съществуващото картелиране на пазара на сексуални услуги от организираната престъпност и увеличаването на дела на независимите сводници и секс работнички. Освен това интернет дава възможност да се разшири и достъпът до потенциални нови работнички, тъй като осигурява нов набор от възможности за набелязване на потенциални жертви и тяхното набиране³⁹. Интернет обаче увеличава и риска за независимите трафиканти и секс работнички, поради възможността те да бъдат лесно проследени и набелязани за мишена от групи с йерархична структура, от други конкуренти или от правоприлагащите органи. Последното е особено валидно за градовете с относително малки пазари на проституция.

Интернет услугите се използват предимно за привличане на клиенти. Много независими трафиканти и секс работнички предлагат услугите си и привличат клиенти чрез различни онлайн канали. Профилите в социалните медии (обикновено с фалшиви имена) се използват за привличане на клиенти от секс работничките, като те могат също така да се организират и във Фейсбук групи, където сексуалните услуги се договарят и уреждат директно с клиентите. Създават се и Фейсбук страници, в които момичетата рекламират законния параван на дейността си, например масаж. Договарянето с клиента обикновено се извършва по Скайп или други подобни платформи. Това позволява клиентът да бъде видян и неговата надеждност да бъде преценена.

Престъпните организации за трафик и проституция използват интернет за надзор и контрол върху секс работничките. Жертвите могат да получат указания да регистрират профили в сайтове за запознанства, които са популярни в страната, където те работят – например Badoo, eLove Dates, Tinder (за Западна Европа) и Gepime, Elmaz, Adam and Eva (за България). Профилите обикновено се контролират от трафикантите, като в някои случаи организаторът наема експерт, който да обслужва техническите аспекти. Тези експерти са обикновено външни за организацията и не са ангажирани на пълен работен ден. Дейностите по контрола и надзора включват опериране с профила на секс работничките, изпращане на съобщения от тяхно име, указания да

³⁹ Иванова, С. Подобряване и споделяне на знанието за ролята на Интернет в процеса на трафик на хора: Национален доклад за България. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

не трият чат съобщения с клиенти, редовна проверка на съдържанието на чатове. По този начин информационните и компютърните технологии намаляват разходите за надзор и контрол.

Структура и организация

От 1990-те години насам в трансграничния трафик на хора в страната не се забелязва видимо присъствие или роля на престъпници от други националности. Разграничават се четири типа действащи лица: големи организации с йерархична структура; гъвкави мрежи от сътруднически си независими трафиканти; семейни организации и организации на кланов принцип; независими трафиканти.

Докато в миналото, **организациите с йерархична структура** упражняваха контрол върху достъпа до пазара чрез принуда и налагане на такси за защита върху всички независими действащи лица, днес те предпочитат да сключват трудови договори със секс работничките и да упражняват контрол чрез използването на пазарни механизми, като осигуряване на достъп до печеливши локации и осигуряване на защита срещу конкуренцията и полицейските органи. В зависимост от големината и сложността на организацията, нейните лидери могат да инвестират в няколко локации в България и в чужбина вместо в едно единствено място.

Гъвкавите мрежи обикновено са съставени от различен брой независими трафиканти, всеки от които набира самостоятелно жени от България или други държави – по правило с тяхното съгласие. Всеки трафикант поема грижата за всички свързани с бизнеса аспекти – осигуряване на локацията, защита от агресивни клиенти, разрешителни за пребиваване и лицензи.

Семейните организации и организациите на кланов принцип са типични за ромската общност и обикновено членовете на организираната престъпна група са част от рода. Структурата най-често следва родствените връзки, като начело на организацията стои някой от възрастните членове на семейството, а конкретните задачи се разпределят между останалите. Обикновено тези организации трафикират жени от същата етническа група, понякога дори и членове на семейството.

Независимите трафиканти обикновено са двойка (семейна или не) или група от мъж и две или няколко секс работнички, действащи като семеен/малък бизнес. Жените привличат клиенти и предоставят секс услуги, а мъжете осигуряват защита и се грижат за логистиката. Независимите трафиканти не делят приходите си с определена престъпна организация, но често плащат фиксирана такса срещу правото да работят на конкретна локация. По този начин те запазват всички приходи за себе си, но често са изложени на риск от изнудване и насилие от конкуренти, както и на опасността да бъдат докладвани на местните власти, тъй като не са част от група или мрежа, която да ги защити.

Повечето трафиканти прибягват до сходни стратегии за намаляване на риска да бъдат засечени и разследвани от полицията. Тези стратегии обикновено включват елементи като предварително осигуряване на съгласието на жертвите и договаряне на начина, по който ще се разпределя спечеленото от тях, като използват насилие само в изключителни случаи и често се представят за техни приятели или съпрузи. Като цяло, трафикантските мрежи се опитват да предлагат на секс работничките определени икономически предимства и сигурност. За жените, които се опитват да работят самостоятелно, вероятността да спечелят по-малко и да станат жертва на насилие е по-голяма заради ограничения им достъп до изгодни локации в Централна и Западна Европа.

В миналото контролиран изключително от организираната престъпност и на практика поделен между няколко големи групи във всички големи градове и курорти, днес пазарът на проституцията в България е значително по-фрагментиран и децентрализиран. Подобни тенденции се отчитат и при трансграничния трафик на хора. Въпреки тези нови тенденции и увеличения дял на независимите действащи лица, бизнесът с трафика на хора в страната и чужбина продължава да е до голяма степен контролиран от организирани престъпни групи.

Пазар на проституция в България

Вътрешният пазар на проституцията в България принципно може да бъде разделен на три основни сегмента: работещи на открито, работещи на закрито и луксозна проституция. Пазарните сегменти могат да бъдат разграничени на база мястото, където се предоставят секс услугите, ценовата гама и клиентелата.

Най-ниският пазарен сегмент в България е проституцията на открито, включваща секс работнички, които предлагат сексуални услуги на различни публични места. Една група се съсредоточава върху оживените места в големите градове като железопътни гари и автогари, мостове, нискокачествени хотели, обходни пътища и странични улици, в близост до централната част на града. Някои от тях мигрират към покрайнините на курортите през туристическия сезон. Втората група работи край главни пътища, магистрали и шосета, които са в близост до местата за преминаване на границата – най-вече паркинги, мотели, кръстовища и подобни. Техни основни клиенти са шофьорите на камиони. Този сегмент е зает основно от семейни организации на ромския етнос, както и от някои независими работнички.

Най-голям брой секс работнички са ангажирани в сегмента на проституцията на закрито, който може условно да бъде разделен на няколко поднива. Най-долното ниво е заето от т.нар. „апартаментна проституция”, осъществявана в наети апартаменти на първите етажи на жилищни сгради. ВИП клубовете заемат следващото подниво, на което цените са по-високи и контролът върху проститутките не е толкова строг. Този сегмент включва и осигуряването на компаньонки на повикване. Най-луксозното ниво включва еротичните барове и клубове. Секс работничките в еротичните барове печелят допълнително под формата на поръчани от клиентите питиета и от танцуване.

По правило, собствениците на тези места правят предварителен подбор на секс работничките преди да сключат с тях договор и редовно ги сменят с нови. Този пазарен сегмент се контролира от групи с йерархична структура, които обикновено инвестират в места за секс услуги, разположени в доходни локации – в центъра на София или в централните части на някои от големите градове, както и в черноморските и планински курорти. През периода 2010 – 2012 г. обаче, контролираните вериги от апартаментни публични домове в големите градове започнаха да изчезват, отстъпвайки пред самостоятелно работещите (предимно по двойки) проститутки, които наемат техни собствени жилищни пространства, все по-често предлагат услугите си онлайн и понякога плащат такси за сигурност на престъпните мрежи – за защита срещу евентуални заплахи от страна на клиенти. Много независими сводници също започват да работят в този пазарен сегмент като управляват апартаменти със свои собствени секс работнички или осигуряват момичета на повикване с активното използване на онлайн реклама.

Пазарният сегмент на луксозната проституция включва различни бизнес структури, използвани за прикритие на предлаганите високоплатени сексуални услуги. Типичните бизнеси, използвани в този пазарен сегмент, включват модни и рекламни агенции, агенции за модели, както и

импресарски компании, работещи с танцови трупи и поп-фолк изпълнителки. Много от жените, наети на постоянни или временни договори обаче, биват убеждавани да изпълняват сексуални услуги, като по този начин се размива границата между техните задължения като модели и като компаньонки. Този сегмент е отново доминиран от йерархичните организации, които в много случаи работят и в сегмента на услугите на закрито.

Таблица 2. Оценка на вътрешния пазар на проституцията за 2017 г.

Потребители	Брой	Среден брой услуги	Общо секс услуги годишно	Средна цена лв.	Общ оборот лв.
Редовни потребители	~40 хил.	12	480 хил.	71	34 млн.
Епизодични потребители	~131 хил.	3	394 хил.	60	24 млн.
Секс туристи	~497 хил.	2	994 хил.	200	199 млн.
ОБЩО	~668 хил.		1 868 хил.		257 млн.

Източник: Център за изследване на демокрацията

Трансграничен трафик и външен пазар на проституция

Структурата и функционирането на трансграничния трафик на хора силно наподобява вътрешния пазар на проституцията. Уличните секс работнички заемат места на подбрани улици, паркинги и открити пространства в големите европейски градове. Секс работничките в сегмента на закрито биват експлоатирани на различни места като публични домове, хотели, секс клубове, барове и витрини, след като трафикантите договорят достъп със съответните собственици или с престъпните организации, контролиращи тези заведения. Престъпните групи, работещи в сегмента на луксозната проституция, привличат чуждестранни клиенти по време на международни турнета на агенциите за модели, обикновено в съседни страни като Гърция и Турция, до по-луксозни дестинации като Дубай, и по-рядко в Италия и Франция. В резултат, на момичетата биват осигурявани ангажименти в събития за свободното време или по време на бизнес конференции.

Някои от големите йерархични организации работят както на вътрешния, така и на външния пазар на проституцията. Регионалните трафикантски мрежи обаче по-често не присъстват на вътрешния пазар, предпочитайки да организират трансграничен трафик за страните от ЕС, Швейцария и Норвегия. Те набират секс работнички от съответния регион и ги трафикират до конкретни европейски градове. Така например, престъпните мрежи от Сливен, Пазарджик, Стара Загора, Хасково, Плевен, Русе, Добрич, Видин и др. са създали трафикантски канали до Брюксел, Страсбург, Ротердам, Осло, Кьолн, Виена, Валенсия, Рим, Кобленц и др. За да избегнат зависимостта и плащането на такси за защита, когато доставят секс работнички за ЕС, регионалните своднически мрежи работят самостоятелно от големите йерархични организации.

Големите йерархични организации с установено присъствие на вътрешния пазар, от друга страна, прилагат различен бизнес модел, който им гарантира по-добър контрол над жертвите. Новонаетите жени първо работят в някои от големите български градове или курорти и след като докажат лоялността си, биват изпращани на по-доходни места в чужбина. Секс работничките се връщат периодично да работят в България след известен период на работа в чужбина или при

възникването на проблеми (напр. опити за изнудване от други престъпни групи, конфликт с конкуренцията, полицейски операции и др.).

В началото на века, новосформираните регионални йерархични групи и гъвкави мрежи се придържаха към определен европейски град или регион и едва след като се установят разширяваха дейността си в нови градове. През последните години броят на трафикантските дестинации се удвои. Докато в миналото трафикантските канали се контролираха от няколко големи организации и мрежи, понастоящем различни трафикантски организации инвестират в чужбина с цел упражняване на пряк контрол над работното място на жертвата чрез закупуването или наемането на различни обекти като барове, ресторанти, хотели, нощни клубове, витрини, портали и фирми за компаньонки. Тази стратегия включва създаването на законни бизнес структури, които да служат за параван на престъпните дейности. Наред с предимствата на засиления контрол над жертвите, стратегията предлага и по-добро прикритие при полицейски проверки.

Рискове и щети

Пазарът на проституция и трафикът на хора поставят пряко или косвено пред обществото редица рискове и щети. Вътрешният и експортният пазар на секс услуги генерират огромен по обем паричен ресурс в черната икономика, който след това чрез **прането на пари** бива инжектиран в легалната икономика. Това само по себе си често води до изкривяване на стимулите в цели стопански сектори и разрушава свободната конкуренция на пазара, като изтласква спазващите закона пазарни играчи.

Съществуването на проституцията в България е на ръба на закона, поради което функционирането на клубове/заведения за предлагане на секс услуги неизменно е свързано с използване на **корупция** по отношение на служители от полицията и други органи. Трафикът с цел експлоатация, особено когато става въпрос за **експлоатация на деца**, е особено голям проблем при вътрешния трафик и уличната проституция, като приблизително една десета от идентифицираните жертви на трафик в страната в периода 2015 – 2017 г. по данни на ВКП са именно деца. Основна уязвима група, идентифицирана по отношение на трафика на хора, остават жените и децата от ромски произход. Друга група жертви, използвана от организирани престъпни групи за извършване на принудителен труд, са хората с увреждания. Разрастването на търсенето и предлагането на секс услуги в страната и зад граница пряко корелира с нарастването на **обществено значими инфекциозни заболявания** като сифилис и ХИВ/СПИН.

Перспективи

Социодемографските процеси, установени в резултат на анализа сочат, че в дългосрочен план вътрешният пазар на секс услуги вероятно ще започне да се свива поради трайната тенденция на негативния естествен прираст, както и устойчивият ръст на доходите. От друга страна, негативните демографски тенденции при запазването на високо търсене на секс услуги както от български граждани, така и от растящия брой туристи създават предпоставки България постепенно да започне да се превръща от страна на произход на жертви на трафик с цел сексуална експлоатация в страна дестинация.

Глобалните миграционни процеси, обозримият риск от възобновяване на бежанския натиск по границите, както и плановете на правителството за предприемане на стъпки, водещи към

отваряне на българския пазар на труда към сезонните работници в сферата на туризма, могат също така да доведат до превръщането на България от страна на произход или транзитна точка, в крайна дестинация за жертви на трафик с цел трудова експлоатация.

Наблюденията по отношение на разходването на средствата, придобити от трафик и проституция, сочат използването на все по-сложни методи за тяхното изпиране. Най-често това става чрез реинвестиране на тези средства в същия сектор или в други законни бизнеси, като обект на подобни инвестиции могат да бъдат и заведения за предлагане на секс услуги както у нас, така и в чужбина.

Един страничен ефект от нарастващото използване на законни бизнес структури за улесняване на трафика на хора за сексуална експлоатация е по-високото ниво на сложност, тъй като законни и незаконни финансови потоци се преплитат още при самото извършване на престъпната дейност. Тези нови тенденции се съчетават с липсата на капацитет за финансови разследвания от страна на правоприлагащите органи, което понастоящем се компенсира чрез наемането на външни експерти с неясни знания и ефективност.

Технологичните възможности, свързани с комуникацията през интернет, ще се развиват и тяхното влияние върху пазара на секс услуги и трафика на хора ще се засилва. Предвид адаптацията на пазара към методите, използвани в полицейските разследвания, тези възможности най-вероятно ще доведат до развиването на нови, още по-сложни форми на реклама и предлагане. Те най-вероятно ще се изразяват в използването на сайтове за реклама, разположени на сървъри в чужбина, тяхното оперативно поддържане и откриването на кол центрове, които професионално да „администрират“ предлаганите услуги. Този процес несъмнено ще бъде доминиран от организирани групи, разполагащи с богат опит, развита мрежа и достатъчно ресурси, и ще направи пазара значително по-недостъпен за независими сводници и проституиращи.

5. ОРГАНИЗИРАНИ ТЕЛЕФОННИ ИЗМАМИ

Според данни и на МВР, и на прокуратурата, тенденциите при телефонните измами бележат стабилен ръст на жертвите от началото на 2010-те години, т.е. откакто това престъпление е получило обществена значимост и се наблюдава. Обемът на щетите също расте, но зависи и от осъществените големи „удари“ (измами в особено големи размери, на стойност десетки и дори стотици хиляди лева), които могат силно да изкривят данните за определен период.

Определящи фактори за динамиката на телефонните измами са, от една страна, превенцията (най-вече под формата на информираност на населението за най-често прилаганите схеми за измама), а от друга – гъвкавостта на престъпните групи, които усъвършенстват логистичните прийоми и успешно експлоатират страховете и доверчивостта на предимно възрастни жители в големи и средно големи градове. За разлика от други типове престъпления, при които жертвите са по-склонни да докладват за извършеното престъпление, при телефонните измами много от жертвите изпитват срам от това, че са проявили наивност и предпочитат да не съобщават за измамата. Към съществените фактори за развитието на тази престъпна дейност трябва да се споменат нейната фрагментирана структура, която затруднява доказването на съпричастността на всички участници в дадена телефонна измама; както и сигурните приходи при нисък риск за залавяне и наказание. До голяма степен ниският риск се дължи на трудността на доказване на престъплението – то се извършва от дистанция, в повечето случаи няма физически контакт между престъпник и жертва, а веществените доказателства (телефонен апарат и SIM карта) лесно се унищожават от извършителите. Същинските организатори на престъпната дейност не стават обект на преследване, което се ограничава до ниските нива на участници – мулета и най-вече т. нар. „въртачи“.

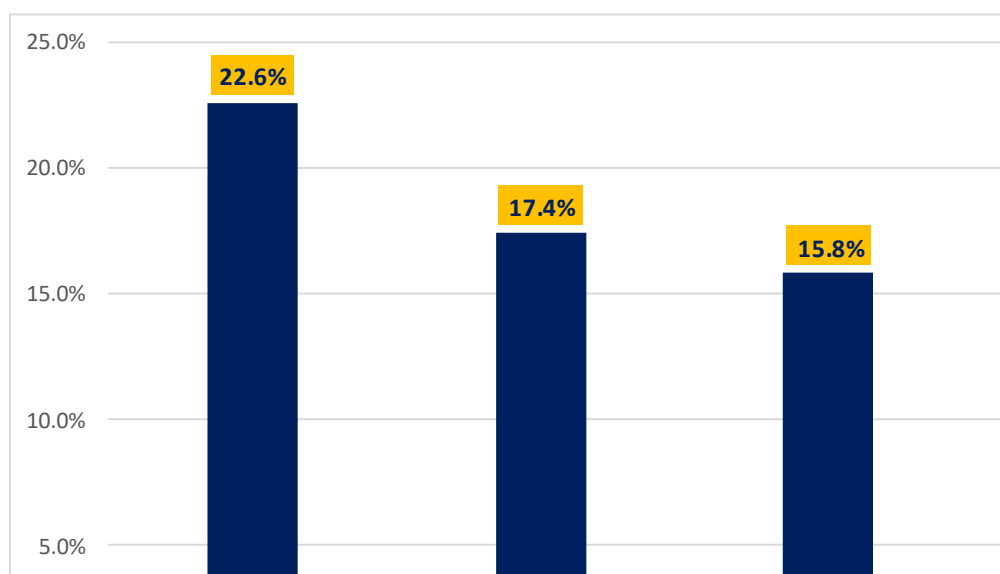
Тенденции

Поради сравнително ниския дял на жертвите на телефонни измами сред цялото население, социологическите изследвания по-скоро улавят тенденциите в опитите за измама, отколкото реално извършените телефонни измами.

Според данни от проведеното национално изследване на престъпността от 2018 г., **всеки четвърти българин (27%) е бил обект на опит за измама по телефона** през последните 5 години, докато делът на жертвите е под 1% от населението. С други думи, престъплението телефонна измама се характеризира с много висок дял на неуспешни опити и много нисък дял на „успешните“ позвънявания. Едва 0,8% от респондентите, които са получили обаждане с цел телефонна измама, споделят, че са станали жертва. Вероятно и при социологическите изследвания част от респондентите, които са били жертва на телефонна измама, не разкриват този факт поради срам. Процентът на нежелаещите да отговорят на въпроса дали са станали жертва е 2,8% – възможно е част от нежелаещите да избягват отговор точно защото са били жертви.

Процентът на хора, които са станали обект на опит за телефонна измама, остава стабилен от 2010 г. насам, като се движи между 16% и 17% (Фигура 8). Според изследването от 2018 г., около половината от тези, които са били обект на опит за измама по телефона, са получавали такова обаждане повече от един път в рамките на изминалата година (в случая 2017 г.). Този факт показва, че телефонните измамници провеждат няколко кампании годишно в рамките на един град или квартал.

Фигура 8. Опити за телефонни измами според виктимизационни изследвания (% население).

Източник: Данните от национално изследване на престъпността за 2009, 2010, 2012 и 2017 на Центъра за изследване на демокрацията

Феноменът телефонни измами поставя един **парадокс, свързан с общественото доверие в полицията**. От една страна, най-разпространената в последните години схема за измама е искането на пари от името на полицейски служител с цел залавяне на телефонни измамници. Тази схема предполага висока степен на доверие в полицията. От друга страна, експертните оценки за латентността на това престъпление, както и данните от виктимизационните изследвания показват, че малка част от хората, станали обект на опит за телефонна измама, докладват това на полицията – едва 11%, според данните от социологическото проучване през 2018 г. Причините за нежеланието да се докладват тези опити на полицията може да се търси и в ниската степен на разкриваемост на тези престъпления и още по-ниския брой осъдителни присъди на участници в телефонни измами. По данни от прокуратурата, заведените дела са срещу мулета и в редки случаи срещу въртачи. Няма осъдени организатори или организирани престъпни групи, занимаващи се с телефонни измами.

Данните за регистрираните телефонни измами говорят не само за количествен ръст на потенциалните и реалните жертви на това престъпление, но и за **разширяване на обхвата на пострадалите**. Освен традиционните жертви – възрастни хора, обикновено над 80 г., в последно време биват измамени и младежи и деца.

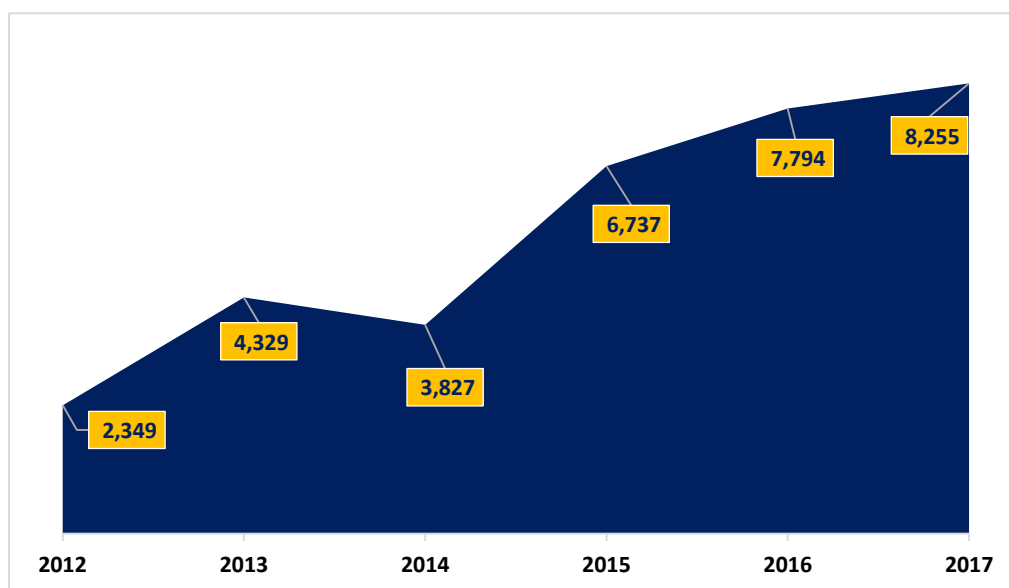
Разширяват се и зоните, от които се провеждат кампании – възползвайки се от премахването на таксите за роуминг, въртачите работят и от съседни страни – най-често Румъния. Преобладаващ сценарий остава заблуждаване на жертвите, че получават обаждане от полицейски служители, провеждащи акция с цел залавяне на телефонни измамници.

Обем на престъпната дейност

Липсва официална статистика за обема на приходите от телефонни измами. Според интервюираните криминалисти от ГДНП, обемът на щетите за 2017 г. е около 8 млн. лв. (Фигура

9). В изследване на Прокуратурата⁴⁰ от 2016 г. се посочва постепенно нарастване на сумите, от около 2,4 млн. през 2012 г., до 6,7 млн. лв. през 2015 г. Според националното изследване на престъпността, проведено през 2018 г., средният размер на щетата е около 1 500 лв. Други оценки определят средната щета на около 3 000 лв.⁴¹ Освен пари, жертвите дават и други ценности (бижутата, златни предмети). Криминалистите от Национална полиция нямат данни приходите от телефонни измами да са обект на сложни инвестиционни схеми или на опити за пране на пари. По-скоро те се влагат в недвижими имоти, използвани от самите измамници, в скъпи коли и луксозен начин на живот. Начинът, по който семействата, занимаващи се с телефонни измами, демонстрират богатството си, говори за чувство за сигурност и безнаказаност, поради изключително ниската степен на разкриваемост (около 10%) дори на ниските нива на действащите лица (мулета).

Фигура 9. Приходи от телефонни измами (2012 – 2017 г., хил. лв.)

Източник: (МВР; данните за 2017 г. са преизчислени на база данни за първите 9 месеца на 2017 г.)

Структура и организация

Жертвите са предимно възрастни хора, които през деня (в работно време) са сами вкъщи или по принцип живеят сами. Измамите се извършват в светлата част на деня, в работни дни. Почти не се работи по празници, но непосредствено преди празници се наблюдава по-голяма активност.

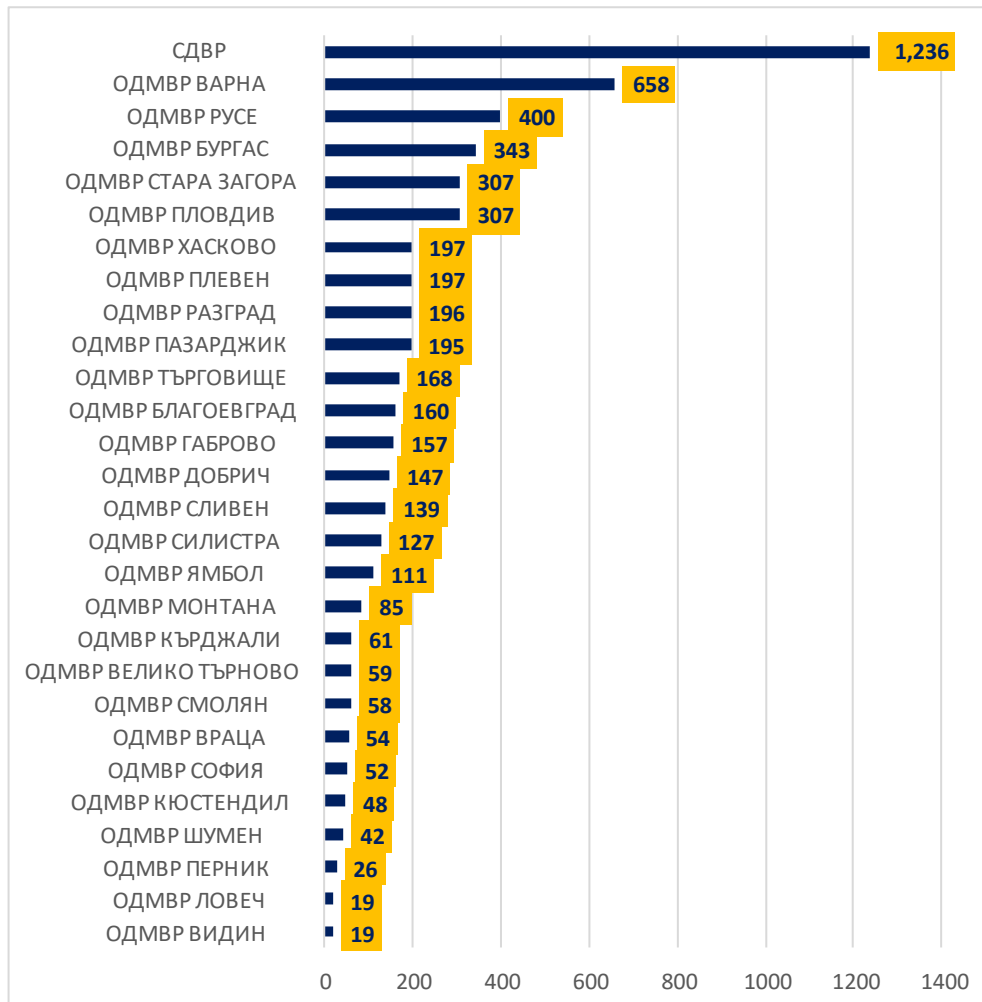
Напоследък жертви стават и по-млади хора, подмамани от усъвършенствани схеми за телефонни измами, включващи няколко етапа и действащи лица в следните роли: „телефонен измамник, който трябва да бъде заловен“, „полицейски служител, участващ в операция по залавянето“, „журналистически екип, отразяващ операцията“. При тези сценарии новият елемент е включването на медиите като допълнителна гаранция, че набеязаната жертва действително участва в „общественополезна“ акция, а не е обект на измама.

⁴⁰ Прокуратура на Република България: Изследване на престъплението измама, извършвана по телефона, за периода 2011 г. – 2015 г.

⁴¹ Дълбочинни интервюта, МВР.

В села и малки населени места телефонните измами са по-редки, защото хората се познават и бързо се разбира, че действат телефонни измамници. Най-много жертви има в София, следват Варна и Русе. Данните на МВР за регистрирани телефонни измами през периода 2012 – 2017 г. показват следното разпределение по области (Фигура 10):

Фигура 10. Регистрирани телефонни измами по области (2012 – 2017 г.)

Източник: Данни на МВР

В организацията на телефонните измами се открояват следните групи участници (Фигура 11):

- Въртачи:** те инициират позвънявания от мобилни телефони с предплатени карти. Физическото местоположение на въртачите може да се променя, като напоследък се наблюдават кампании, осъществявани от съседни на България страни, най-вече Румъния и Сърбия. Звъни се на стационарни телефони в определено населено място, като номерата се набират на случаен принцип. Въртачите работят по зададен сценарий, който зависи и от доверчивостта, и податливостта на жертвата. При успешно договаряне с жертвата, въртачите се свързват с мулета, изчакващи команда в близост до съответните жертви. След приключване на дадена кампания, използваните телефонни карти се унищожават. По данни на ГДНП, броят на работещите въртачи (включително и контролори, които наблюдават мулетата) е около 200. Най-често те са от ромски произход, от групата бургуджии. Работата в чужбина е кампанийна, от хостели или

хотели, като след завършване на дадена операция карти и телефони се унищожават преди влизане в България.

- **Мулета:** те имат за задача да получат парите (или други ценности) от жертвата и да ги предадат на определено от въртачите място. Мулетата обикновено разполагат със собствен транспорт (голяма част от тях са таксиметрови шофьори) и получават процент (около 10%) от доставената сума. За разлика от въртачите, които са лица от ромски произход и са съществено звено в осъществяването на измами, мулетата не са постоянен, „вътрешен“ елемент от престъпните групи. Те влизат в пряк, физически контакт с жертвите (освен когато парите се хвърлят през прозорци и балкони) и се подбират измежду етнически българи. Обикновено мулетата разбират, че участват в телефонна измама, но има и случаи, в които те не осъзнават това. Мулетата обаче са най-често залавяните извършители на телефонни измами, докато другите участници (въртачи и организатори на измамите) остават неразкрити поради липса на физически контакт и веществени доказателства, свързващи ги с измамите. Мулетата нямат физически контакт с въртачите и организаторите на телефонните измами, като получават по телефона указания за жертвите и за мястото за предаване на получените пари или ценности. Като новост в дейността на мулетата се отбелязва участието на 2 мулета за пренасяне на парите от жертвата до организаторите, с цел по-трудно проследяване от полицията и доказване на връзката между жертвата и същинските телефонни измамници (организаторите).
- **Босове/организатори:** те ръководят кампаниите с телефонни измами и получават приходите от тази дейност. Местожителството и идентичността на тези участници до голяма степен са известни, но липсват доказателства, обвързващи ги с конкретни престъпления. Телефонните измами са семейно-кланов бизнес със сравнително хоризонтална структура. Организаторите са концентрирани в 3 области (Плевен, Велико Търново и Русе) и няколко населени места (сред известните са **Левски и Градище, Плевенска област, Горна Оряховица и Павликени във Великотърновска област, и град Ветово в Русенска област**).

Основен проблем при противодействието на телефонните измами е, че разследванията не стигат до организаторите на престъпните групи, а приключват със залавянето на мулета или най-много на въртачи. **Въпреки недвусмислено организирания характер на престъплението, няма дела срещу организирани престъпни групи.**

Фигура 11. Участници в престъпната дейност „телефонни измами“

Оценка на щетите

В парично изражение, щетите са равни на приходите на телефонните измамници. Според оценки на Прокуратурата и ГДНП, за периода 2012 – 2017 г. щетите възлизат на 33 млн. лв.

Обществената опасност от телефонните измами надхвърля финансовия размер на щетите. Нематериалните щети се изразяват в психическите травми, нанесени на най-уязвимия сегмент на обществото (възрастни, самотни хора). Срамът от измамата в някои случаи води до продължителни психически разстройства, включително и опити за самоубийство.

Друга нематериална щета е подкопаването на доверието в правоохранителната система, поради високата публичност на тези престъпления (в изследването на Прокуратурата се посочва, че медийните публикации свързани с телефонни измами са се увеличили над три пъти за периода 2011 – 2015 г.) и невъзможността да се заловят и осъдят истинските организатори и бенефициенти от телефонните измами. Допълнителен деморализиращ фактор е убеждението, че престъпните групи, осъществяващи телефонни измами, са известни както на правоприлагащите органи, така и на хората, съжителстващи с тях в дадено населено място.

Перспективи

Въпреки голямата публичност на престъплението, **броят на регистрираните жертви продължава да расте**. Отчасти това може да се дължи и на по-малка степен на латентност (т.е. по-голям дял на хората, които решават да докладват, че са станали жертви).

Противодействието на телефонните измами е в две плоскости: превенция (т.е. работа с потенциални жертви сред населението) и преследване на престъпните групи. По отношение на превенцията, МВР подготвя кампании, предупреждаващи за опасността от телефонни измами. Банките оказват съдействие в случаи на теглене на големи суми в брой, особено от възрастни хора, които изглеждат като жертви на телефонни измами. Има случаи на предотвратени измами благодарение на взаимодействие между банки и полицията.

Ефективните присъди са малко и са до 2 г., повечето са условни. Има отнето имущество (къщи), но в тях продължават да живеят членове на семействата на телефонните измамници.

Следните мерки биха направили борбата срещу телефонните измами по-ефективна:

- **Сътрудничество с мобилните оператори** за внедряване на рискови профили на прозвънявания. При провеждане на кампании от телефонни измамници съществува определен модел на звънене – многократни позвънявания в рамките на няколко часа към стационарни номера от едно и също населено място или определен квартал (в по-големите градове). При засичане на такива типични рискови модели/профили на клиенти, мобилните оператори могат да подават ранно сигнализиране към съответните служби в населеното място.
- **Фокусиране на разследванията върху цели организирани престъпни групи**, а не само върху ниските нива (мулета). Този подход включва мониторинг на контингента от въртачи (който общо взето е известен) и по-продължително наблюдение върху целия процес на телефонните измами, а не непосредствено залавяне на „мулетата“, които получават парите от жертвите на телефонни измами.
- **Таргетирани кампании за повишаване нивото на информираност и превенция**. Тези кампании трябва да са насочени към най-вероятните жертви и да използват подходящи канали, достъпни за демографската група – традиционни медии, включително печатни вестници; специално организирани срещи и др.

6. НЕЗАКОННА ФИНАНСОВА ДЕЙНОСТ И РЕКЕТ

Незаконното предоставяне на кредити (по-известно като „лихварство“) и рекетът са емблематични дейности за организираната престъпност. Нивото на тези престъпни дейности в страната е несравнимо със ситуацията от 90-те години на миналия век, но безспорно остават сред престъпленията с високо ниво на обществена опасност. Както лихварството, така и рекета се използват от организираната престъпност за проникване в легалната икономика и овладяване и контрол на определени пазарни ниши. Жертви на лихварството са както обикновени граждани от най-уязвимите слоеве на обществото, така и малки и средни фирми.

Пряко свързано с лихварството е и събиране на дългове с насилие, което често се преплита и с други форми на изнудване и рекет. Класическият рекет от 90-те години на миналия век, свързан с използването на физическо насилие, унищожаване на имущество, палежи и взривове – практикуван от първите частни „охранители“ (впоследствие „застрахователи“) – в днешни дни е по-скоро изключение. Все пак подобни форми продължават да се наблюдават в определени региони на страната, или в определени стопански сектори като земеделие, хотелиерство и ресторантьорство. Адаптирането на организираната престъпност включва и използване на нови форми за прикриване на този тип дейност – чрез използване на легални бизнеси за легална фасада.

Към организираната престъпност, свързана с рекет, може да се причислят и систематичните организирани форми на изнудване от страна на длъжностни лица. Съответно, техният начин на действие включва широка палитра от административни санкции и други форми на административен натиск и произвол. Тези форми на престъпност на „белите якички“ са със също толкова голяма степен на обществена опасност, тъй като подкопават свободната конкуренция и доверието в публичните институции и правовия ред.

Тенденции

Събраните данни от националното представително проучване сред населението показват, че през 2017 г. 40,4% от семействата имат поне един заем към финансова институция или частни лица, като 1,1% посочват, че те или семейството им са взели заем от частно лице (лихвар), 1% – от заложна къща и 5,9% – от компания за бързи кредити (Фигура 12). С други думи, около 23 хил. семейства (между 10 и 36 хил.) са ползвали заеми от лихвари и още толкова от заложни къщи.

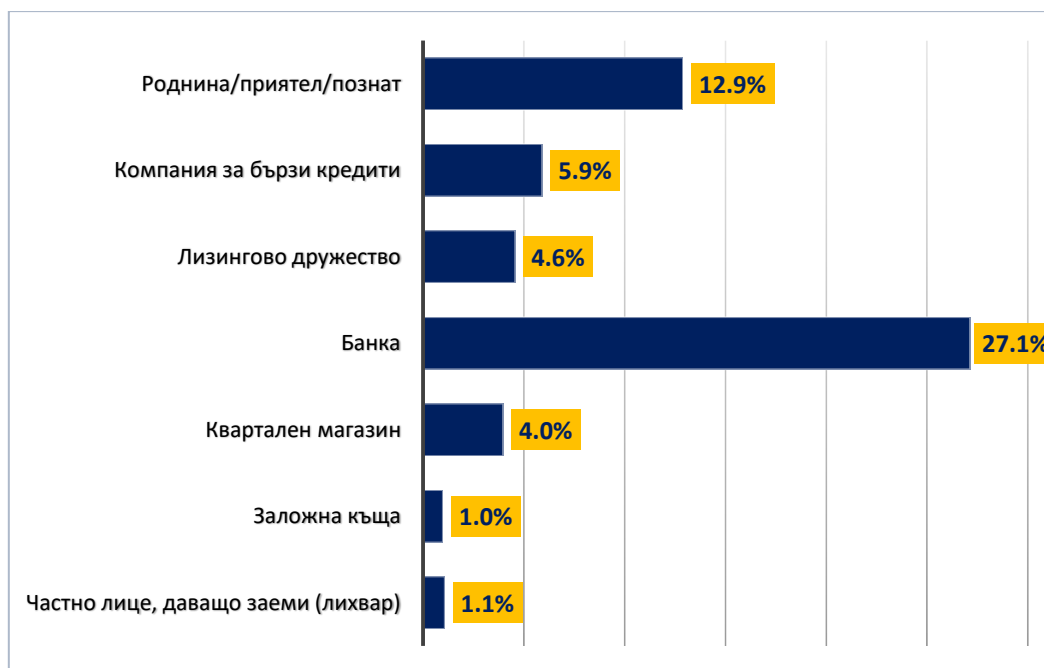
Просрочените задължения на домакинствата обикновено водят до невъзможност да ползват легалната финансова система в случай на нужда от заеми и е един от основните фактори те да се обръщат към частни лица, предоставящи заеми (лихвари). В този смисъл нивото на просрочени задължения в страната е добър индикатор за риска от разрастване на нелегално предоставяните кредити. По данни на Евростат всяко трето българско домакинство е с просрочени задължения – ипотека, наем, сметки за комунални услуги или покупка на изплащане, като нивото на задължнялост остава относително константно през последните 5 години⁴². По този показател България е на второ място след Гърция в ЕС. Средният размер на просрочените задължения според Асоциацията на колекторските агенции в България (АКАБГ)⁴³

⁴² Eurostat, *Arrears (mortgage or rent, utility bills or hire purchase) from 2003 onwards - EU-SILC survey*. Online: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/ilc_mdes05

⁴³ АКАБГ, „Средният дълг на физическите лица е намалял с 34% през първото полугодие на 2017 г.“

към първото полугодие на 2017 г. е 728 лв., което е с около една трета по-малко от средните стойности, регистрирани през 2016 г. – 1 104 лв. Ако приемем, че средната стойност на задълженията на семействата, ползвали услуги от лихвари, е равна на посочения от АКАБГ размер на просрочените задължения, то пазарът на незаконни кредити, предоставяни от частни лица е между 7 и 26 млн. лв. годишно през 2017 г.

Фигура 12. Домакинства със заем и заемодатели (% , 2018 г.)

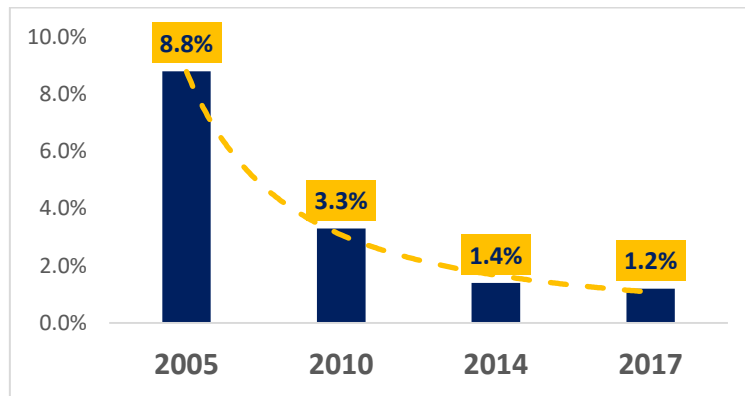

Източник: Център за изследване на демокрацията, Естат

Икономическата криза през 2009 и 2010 г. доведе до възраждане на този тип престъпна дейност, като през последните години класическото лихварство остава разпространено предимно в ромската общност. Годините на икономическата криза се свързват и с резкия ръст на компаниите за бързи кредити, като някои от лицата, занимаващи се с лихварство, започват да използват този тип компании за легална фасада на своя бизнес, като не се отказват от своите типични методи и прийоми – скрити условия, непосилни такси и лихви, едностранна промяна на подписани договори, използване на заплахи, изнудване и насилие. Приетите промени в *Закона за кредитните институции* и *Закона за потребителския кредит* през 2014 г. предизвикаха затягане на контрола върху този сектор, което доведе до отпадане на лицензите на почти половината от регистрираните към момента компании и намаляване на случаите на лихварство към 2017 г. Наред с това, други форми, които продължават да се използват за прикриване на лихварска дейност, са заложни къщи, occasioni за вещи втора употреба, златарски къщи и т.н. В редица случаи собствениците на тези иначе легални компании паралелно развиват дейността си, свързана с незаконно предоставяне на заеми.

През последните десет години е налице и траен спад във фирмите, посочили, че са били обект на изнудване и заплахи. По последни данни от национално представително изследване сред бизнеса, през 2018 г. те са 1,2%. Това е повече от два пъти по-малко в сравнение с 2010 г. (Фигура 13).

Фигура 13. Фирми, станали обект на изнудване и заплахи (% , 2018 г.)

Източник: Център за изследване на демокрацията, Естат

Въпреки очевидния спад в броя на изнудванията на бизнес компании, този тип престъпления продължават да са проблем в определени региони на страната (напр. Северозападна България), както и определени стопански сектори като земеделието и хотелиерството и ресторантьорството. Наред с традиционните форми на изнудване, свързани с използването на заплахи, насилие и повреждане на имущество, налице са и нови форми на изнудване и рекет – доста различни от класическия начин на извършване и трайно вкоренени в разнообразните практики на завладяване на институциите, които процъфтяват на местно ниво в цялата страна. Тези нови форми включват системно изнудване от страна на длъжностни лица и лица, заемащи ръководни позиции в частния бизнес. Тази еволюция все още остава до голяма степен незабелязана от правоохранителните органи в страната. Това донякъде се обяснява с факта, че системните организирани форми на изнудване от страна на длъжностни лица обикновено се интерпретират и разследват като злоупотреба с власт, незаконно присвояване или подкуп. Този подход обаче като цяло не отчита систематичността и организирания характер на този феномен.

През последните десет години траен проблем остава и използването на типични рекеторски практики от някои фирми за събиране на задължения. В тези случаи жертви на подобни практики са физически лица с просрочени плащания на различни задължения.

Структури и организация

Незаконното предоставяне на кредити или лихварството през последните над двадесет години остава трайно присъстваща престъпна дейност както в малките, така и в големите областни градове. Особено силно засегната е ромската общност, където практически няма ромска махала без присъствието на един или повече лихвари.

При незаконното предоставяне на кредити могат да се разграничат основно две форми – лихвари, които оперират изцяло извън закона, и такива, които използват легални фирми за прикритие. Изцяло незаконна финансова дейност е типична за т.нар. ромски лихвари. Същевременно някои лица, които са акумулирали финансови средства от други престъпни дейности – наркотици, трафик на хора, каналджийство, нелегална търговия с цигари, също практикуват незаконно предоставяне на кредити. Често те предоставят заеми на други лица от криминалния контингент.

По-разпространеният модел е практикуването на лихварска дейност под прикритието на легален бизнес. Най-често се използват зложни къщи, компании за предоставяне на бързи кредити, но

също фирми за търговия със стоки втора употреба (т.нар. „оказиони“), златарски къщи, фирми за недвижими имоти. В тези случаи незаконното предоставяне на кредити се извършва паралелно с изцяло легалната бизнес дейност на съответната фирма. Характерно за този модел е, че въпреки наличието на обявен легален предмет на дейност, тези компании използват типични лихварски методи – вкарване на различни скрити клаузи в ущърб на длъжника с цел поставянето му във финансова зависимост и агресивни методи на събиране на задълженията (включително тормоз, заплахи за насилие, изнудване и пр.). Честа практика е въпросните зложни къщи, офиси за бързи заеми и оказиони да се разполагат в близост до игрални зали и казина, но също така и до болници или други места с голям поток от хора.

Като нова тенденция може да се посочи регистрирането на фирми за събиране на задължения (познати още като колекторски фирми) като начин за разделяне на дейностите по привличане на клиенти и предоставяне на кредити от събирането на просрочените задължения. Въпреки че използването на насилие по принцип се избягва, както от изцяло незаконно действащите лихвари, така и от тези, работещи под прикритието на легален бизнес, то, макар и по-рядко прилагано, остава неразделна част от методите за действие в лихварския бизнес.

В типичния случай, лихварските групи нямат сложна йерархична структура и включват организатор, лихвари на квартално ниво, събирачи на просрочени задължения. Организаторът може да бъде лице от криминалния контингент, което е натрупало значителен финансов ресурс, но също така местни политици, държавни или общински служители. Обикновено той предоставя финансов ресурс на лица, които пряко се ангажират с намиране на потенциални клиенти в определени квартали или малки населени места, както и със самото отпускане на заемите. В случай на просрочие се използват услугите на „колектори“, които може да са част от групата или да са външни и да им се плаща за конкретна услуга. Лихварските групи в редица случаи ползват услугите и на различни външни специалисти – адвокати, нотариуси и частни съдебни изпълнители, които получават фиксирана сума за предоставените услуги. В стандартния случай заемите се предлагат на клиентите с лихва между 10 и 30% на месец, която обикновено рязко нараства в случай на просрочие. При всички случаи се търси обезпечение върху отпуснатия заем – запис на заповед, ипотека на имот, залагане на движимо имущество, злато или други ценни предмети. Ромските лихвари често изискват в залог от длъжниците техните дебитни карти, по които те получават социални си помощи.

По отношение на рекета могат да се изведат три основни форми – изнудване при събиране на дългове, рекет под формата на налагане на протекция и монополен рекет. Рекетърските практики, свързани със събиране на задължения, много често са облечени в легална форма – под формата на законно регистрирани фирми за събиране на вземания или бързи кредити. В повечето случаи става въпрос за малки „колекторски фирми“ или фирми за бързи кредити, опериращи в определен регион, чиито собственици и/или част от служителите имат връзки с организираната престъпност.

Случаите, свързани с рекет под формата на налагане на протекция, са свързани както с отделни малки охранителни фирми, опериращи на регионално ниво, така и с класически криминални групи в определени региони на страната. Прилагат се типичните методи за сплашване и изнудване – заплахи, палежи, кражби и унищожаване на имущество, а в по-редки случаи и физическо насилие. Сред типичните жертви на тази форма на рекет през последните години са земеделски производители и малки компании в сектор хотелиерство и ресторантьорство, като малки и средни бизнеси в други сектори също попадат сред потърпевшите. Друг чест обект на такъв рекет са участници в различни криминални дейности като дребни сводници и дилъри. Обикновено целта на рекета е събиране на „такса спокойствие“. Тези практики се оказват

особено устойчиви в определени региони на страната като Северозападна България и Южното Черноморие.

Наред с тези класически форми на рекет, тук могат да се причислят и систематичното прилагане на практики на изнудване от организирани групи или мрежи от длъжностни лица, понякога опериращи съвместно с ръководители или собственици на местни бизнеси. Профилът на тези извършители се различава значително от този на класическите криминални групи и поради това в редица случаи остава извън полезрението на правоприлагащите органи или не се разследва като форма на организирана престъпност. Рекетът, извършван чрез злоупотреба със служебно положение, е различен от подкупа поради следните причини: 1) систематичност – обикновено е насочен към повече от една жертва и е продължаващ във времето; 2) организираност – извършителите са организирани под формата на хлабави мрежи, включващи длъжностни лица и често местни бизнесмени; 3) в същността си е насилствен, тоест жертвата не получава облага за разлика от длъжностното лице – на практика жертвата плаща, за да не претърпи по-големи загуби. В преобладаващия брой случаи извършителите действат в т.нар. корупционни мрежи, състоящи се от ядро от трима до петима членове, които могат да бъдат служители в различни институции, изпълняващи правоохранителни или контролни функции, или от местните власти. Типичният модел за налагане на такса за протекция при този тип корупционни мрежи включва злоупотреба с длъжностни правомощия като средство за заплаха и принуждаване на жертвите - прекомерни проверки, административни наказания или заплахи за лишаване от право за получаване на субсидии. Наред с това на изнудваните фирми или земеделски стопани често се дават и обещания за протекция под формата на снизходителен административен контрол.

Наред с рекета с цел налагане на протекция, отделни корупционни мрежи на местно ниво в страната упражняват и рекет с цел монополизирание на достъпа до земеделски субсидии в даден регион и елиминирание на съществуващите конкуренти. Типичен пример е принуждаване на собственици на земя да сключват принудително сделки за продажба или аренда на земя от лица с позиции в местната власт.

Щети

Последните данни от националното изследване на престъпността показват, че незаконното предоставяне на кредити засяга сравнително малка част от населението – около 1% от семействата в България. По-трудно е да се определи делът на семействата, засегнати от зложни къщи и компании за бързи кредити, които прибегват до типично лихварски практики като въвеждане в заблуда на получателя на заема относно условията, налагане на непосилни лихви или използване на заплахи, изнудване и насилие при събиране на задълженията. Все пак събраните данни сочат, че сред основните ползватели на подобен тип услуги остават най-уязвимите групи в обществото – тези без редовни доходи или работещите изцяло в сивия сектор. Особено засегнати са ромските общности, където делът на лицата с ниски доходи или разчитащи на социални помощи остава висок. Сред редовните потребители са и хазартно зависимите лица. Лихварството допринася за допълнително обедняване и поставяне във зависимост на тези социални групи и често жертвите, които не успяват да погасят изтеглените нелегално заеми, са склонявани или въвлечани в различни престъпления като трафик на наркотици, трафик на хора и проституция, документни и данъчни измами. Чрез контрола, който лихварите установяват върху някои общности (особено в малки градове и квартали с преобладаващо ромско население), те също така подкопават демократичните процеси, ставайки ключов участник в търговията с гласове.

Както лихварството, така и рекетът се явяват латентна форма на престъпност – известна с ниския брой на подалите жалби жертви. Латентният характер на тези престъпления не само спъва ефективната борба срещу тях, но и затруднява оценката на действителния им мащаб и съответно размерът на щетите за обществото и икономиката. Така например, независимо от формата и целта на рекета и изнудването, те имат пряко негативен ефект върху свободния пазар и конкуренцията, тъй като пречат навлизането на нови фирми на пазара или повишават разходите на вече действащите. Рекетът и лихварството са един от основните инструменти на организираната престъпност за инфилтриране на легалната икономика, тъй като предоставя възможност на криминалните групи да налагат и упражняват контрол върху действащи легални компании, както и директно или индиректно да ги придобиват.

Перспективи

Лихварството до голяма степен е функция на достъпността на финансовите услуги и кредити за населението. Отминаването на икономическата криза от периода 2009 – 2011 г. допринесе за нарастването на заетостта и съответно на доходите на населението, както и за намаляването на лихвите по кредитите в страната. Наред с това, подобрената нормативна рамка доведе до отсяване на голям брой от използващите нелоялни и полузаконни практики компании за бързи кредити. Редица големи институции също влязоха на пазара за бързи кредити. Тези развития като цяло подобряват достъпността на финансови услуги за населението. От друга страна, трайно високите нива на задлъжнялост на българските домакинства през последните години запазват търсенето на лихварски услуги, тъй като легалните финансови институции отказват заеми на лица с такъв кредитен профил. В този смисъл пазарът за незаконни финансови услуги може да се очаква да остане малък, но устойчив в следващите години.

Националното проучване на престъпността сред бизнеса показва трайна тенденция за намаляване и на класическия рекет върху бизнеса. Не така стоят нещата с изнудването с цел събиране на задължения, където през последните години нараства броя на регистрираните фирми с този предмет на дейност. Липсата на прецизна нормативна рамка за работата на тези компании ще продължи да представлява риск за продължаване на подобен тип практики спрямо длъжници.

Друг риск е свързан с новите организирани форми за изнудване и рекет, практикуван от длъжници лица, обикновено на местно ниво. Липсата на ясно разграничаване на тези форми от традиционната корупция, както и различни празноти в законодателството, показват, че тези форми ще продължават да бъдат голям проблем в следващите години.

7. НЕЗАКОННО ОТНЕТИ МОТОРНИ ПРЕВОЗНИ СРЕДСТВА

Криминалният пазар, свързан с моторни превозни средства (МПС), в България има дълга традиция и сериозно влияние върху цялата организира престъпност в страната. Специализацията при кражбите на автомобили възниква още преди началото на демократичните промени в средата на 80-те. В началото на 90-те години кражбите на коли са едни от престъпленията, които нарастват експлозивно и са сред първите престъпления, в които възникващата организираната престъпност се включва интензивно. Причината е, че в социалистическата планова икономика съществува огромен дефицит на лични автомобили. Същевременно либерализацията на пазара след 1990 г. дава възможност за неограничен внос от Западна Европа. Огромното търсене се сблъсква с крайно ограничените покупателни възможности на населението. Разликата между търсене и покупателни възможности се запълва от бързо разрастващ се криминален пазар. Първоначално се оформят три субпазара – традиционните кражби на автомобили вътре в страната, контрабандата на откраднати коли от Западна Европа, транспортирани през България за Близкия Изток и бившите съветски републики, и българският феномен „силово застраховане“ на МПС.

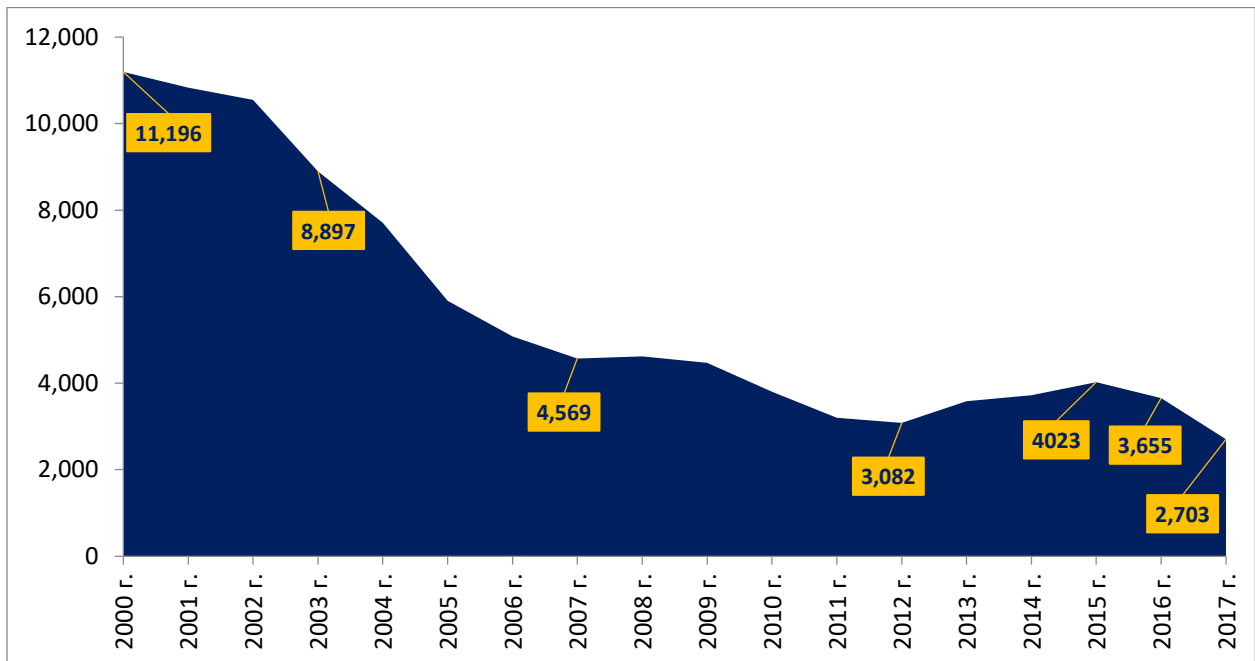
Тенденции

Пазарът на незаконно отнети МПС през последните две години отчита спад – 9% през 2016 г. и 26% през 2017 г. Общият брой регистрирани откраднати МПС за 2016 г. е 3 665, а през 2017 г. – 2 703⁴⁴ (Фигура 14). Като размер криминалният пазар на МПС през 2017 г. се оценява на около 15-16 млн. лв.

В периода от 2000 г. до влизането на страната в ЕС през 2007 г. се наблюдава почти двоен спад на противозаконното отнемане на МПС. Причините са различни и е трудно да се оцени тежестта на различните фактори. Безспорно, новите мерки на МВР за контрол и координация на политиката му с европейските полицейски служби и застрахователните компании в страната имат значителен принос. През този период се наблюдава рязък спад на кражбите на автомобили в целия ЕС в сравнение с 90-те години. В страните с най-големи обеми на пазара на откраднати МПС (Великобритания, Франция, Италия и Испания) броят на кражбите през 2017 г. е между 3 и 4 пъти по-нисък в сравнение с 1990 г.

⁴⁴ Почти 100 % от незаконните отнемания на МПС се регистрират от МВР и това е едно от престъпленията с почти нулева латентност.

Фигура 14. Противозаконни отнемания на МПС (2000 – 2017 г.)

Източник: МВР

Причините са както специалните мерки за сигурност и въвеждането на нови технологии при производители на коли, така и информационните системи за координация между страните в ЕС. В същото време обаче се наблюдава и силно спадане на търсенето в българския криминалния пазар на противозаконно отнети МПС. Причината е огромният внос на автомобили за страна с численост на населението като България. Според данните на КАТ за регистрирани нови автомобили годишното нарастване е между 250-300 хил. между 2001 и 2009 г.

През 2016 – 2017 г. следва нов спад, като броят на противозаконно отнетите МПС достига най-ниското ниво от началото на прехода. България е на 8-мо място в ЕС сред страните с най-ниски нива на кражби на 100 хил. жители (според данни от информационната система ШИС). Смята се, че основната причина за спада е усилията на МВР да ограничи изкупуването от страна на автоморгите на крадени автомобили за части.

Заедно със спада трябва да се имат предвид някои нови тенденции. Първо, има определен брой престъпни групи, с преобладаващо българско участие, през летния сезон в ЕС, които са особено активни в Южна Европа и някои части на Испания. Тяхна цел са висок клас луксозни автомобили. Смята се, че значителен дял от тях се пласират на пазара на бившите съветски републики. Втората тенденция е ръст в противозаконно отнемане на скъпа земеделска, селскостопанска и строителна техника – трактори, багери и други машини на цена между 100 и 500 хил. лв.

Структура и организация

Противозаконното отнемане на МПС изисква много висока и специфична квалификация на извършителите. Освен активната група („бригада“) автокрадци е необходима задължителна „инфраструктура“ от професионални престъпници със специфични умения. Типичната група автокрадци (бригада) се състои от 2-5 лица. В настоящия момент се смята, че в страната общо функционират около 60-70 групи (200-250 човека) като едновременно действат не повече от 20-

30 групи. Около десетина от групите са постоянни, като другите са „непостоянни“ – формират се в определени райони, за определен период от време или за определена поръчка. Част от групите са многофункционални и освен с кражби на коли се занимават с обири на банкомати, проникване в жилища и др.

Известните имена в този криминален пазар са около петдесетина, действат от средата на 90-те години и продължават да участват в криминалните структури, свързани с кражби на МПС. Те не участват обикновено непосредствено в отнеманията на коли, а работят чрез обучавани от тях автокрадци. Смята се, че именитите крадци участват много рядко – само при много трудни цели, или в специфични фази на престъплението – например отключването на автомобила. По тази причина вече практически не могат да бъдат заловени.

Голяма част от по-малко известните автокрадци са извън страната, защото са с „висящи дела“. Те обикновено са успели да получат лични документи (гражданство) в някоя ЕС страна и работят легална работа през по-голямата част от времето. Рядко обаче се отказват напълно от криминалния бизнес.

През последните няколко години изключително важна става групата на „*посредниците – поръчители*“ (*прекупвачи*). Това са хората, които поръчват какви марки и модели търсят, в какви количества и колко плащат за тях. От десетина години се поръчват също камиони, скъпа строителна техника (кранове, багери и пр.) и селскостопанска техника. Обикновено посредниците са лицата, които притежават автоморги и автосервизи. Основната причина за поръчките е осигуряване на автомобилни части. Поръчаните автомобили се разглобяват („разфасоват“) и продават на части. В този план автоморгите са изключително важна част от инфраструктурата на криминалния пазар, защото там колите „изчезват“. Частите се пласират през автосервизи с всички необходими документи за оригиналност и платени данъци⁴⁵. Освен това се наблюдава едно изключително ефективно включване в онлайн търговията с авточасти в платформи, работещи в ЕС.

Изключително важна фигура в инфраструктурата е *специалиста по отварянето*. При новите скъпи автомобили „проникването“ и „подкарването“ е все по-трудна задача, поради различните системи за сигурност. В този план най-ефективни се оказват технологиите за прихващане на кодовете при кийлес системите за заключване (Vehicle Remote Keyless Systems). Устройството се купува свободно от азиатските пазари и периодично му се ъпдейтва софтуера за нови модели скъпи автомобили от украински криминални мрежи. Така наречената „машинка“⁴⁶ отваря най-високите класове коли и струва около 40 – 60 хил. лв. Специалистите по отваряне в групите имат

⁴⁵ Бяха коментирани случаи на оторизирани сервизи на известни азиатски марки автомобили, които предпочитат да получават части през тези канали с цел да избегнат дългото чакане на доставка от Азия.

⁴⁶ Принципът преодоляването на кийлес защитата е следния: устройството се състои от два уреда. Мощният е в лицето, което е в близост до жертвата, собственик на набеязаната за кражба кола. Целта му е да прихване сигнала от ключа. Уредът обаче не може да копира сигнала, а го препраща към втория уред, който е във втория член на групата. Той стои в близост до автомобила на жертвата. Щом получи сигнала, безпроблемно отваря врата и запалва автомобила. Веднъж запален по този начин, двигателят на автомобила не бива да бъде загасен, именно защото кийлес устройството не може да копира сигнала от оригиналния ключ. Оригиналният ключ използва технология, която генерира всеки път уникален изключително сложен код (employing rolling random codes), за който алгоритъмът за генериране е недостъпен за технологията, с която разполагат автокрадците.

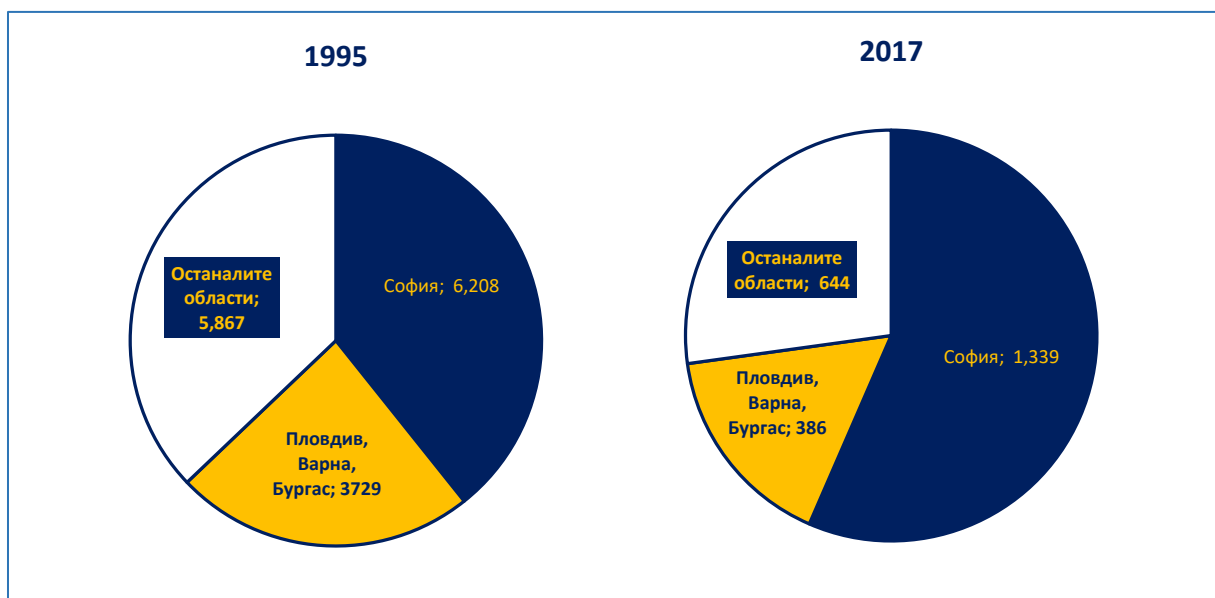
репутацията, която им дава достъп до така наречените майстори⁴⁷, които им осигуряват устройствата и ги консултират по актуализирането на софтуера.

Третата ключова фигура в инфраструктурата са *фалшификаторите на документи*. Те осигуряват необходимите документи за автомобилите и частите, и се ползват със специален статут. Местоположението им не е известно на другите автокрадци, които контактуват с тях само през интернет и разменят документи и пари през трети лица (куриери).

Четвъртата важна фигура са така наречените „чукачи“ (*автомонтъори*) – лицата, които „маскират“ колата, променят номерата на откраднатото МПС по двигателя, шасито и др. части, скриват обозначенията, данните и други знаци. Обикновено те действат заедно с *посредниците - поръчители*.

Важна особеност при пазара на незаконно отнети МПС е концентрацията на кражбите в София, където се регистрират между 50 и 57% от кражбите за година (Фигура 15).

Фигура 15. Брой на незаконно отнети МПС по области (1995 и 2017 г.)

Източник: МВР

Вероятно почти всички групи автокрадци в страната през определени периоди действат на територията на София. В столицата идват дори автокрадци, които работят основно във Варна и Бургас. Групи от Перник, Монтана, Враца, Стара Загора работят предимно в София. Около една трета от групите са софийски, като действат не само в столицата, но и в София област – Костинброд, Елин Пелин, Ихтиман.

Основна част обаче от дейността на автокрадците в София е възможността да се изнесат колите в автоморгите най-вече на Перник и в по-малка степен на Враца, Пазарджик, Дупница. В Северна България автоморгите са във Варна, Добрич и Плевен.

Данните показват, че в настоящия момент има три основни субпазара за противозаконно отнети МПС-та.

⁴⁷ За майсторите се знае много малко – смята се, че това са известни братя ключари от Бургас и лице от Сопот.

- Най-големият процент МПС – 60-70% (по експертни оценки) се разглобяват и се пласират на пазара за авточасти, като това са автомобили на възраст между 5 и 10 години.
- Между 20% и 25% от откраднатите автомобили се продават с фалшифицирани документи. Най-скъпите от тях – 2-3% са т.нар. „двойници“. Това е МПС, което е копие на реално съществуваща кола, в някоя друга страна от ЕС. Тези двойници са предназначени или за вътрешния пазар, или за износ в чужбина. Те може да са откраднати както в България, така и в някоя друга страна от ЕС. Не е възможно да се определи делът на отнетите МПС, предназначени за местния и за външния пазар.
- Между 5% и 10% от обявените като откраднати МПС са свързани със застрахователни и/или лизингови измами. Обект на този тип посегателство обикновено са скъпи коли на стойност между 20 и 150 хил. лв. Обичайно се действа по следния начин: автомобилът се дава на морга, нарязва се, а частите се изпращат на външния пазар. След това се инсценира кражба.

Освен изброените три субпазара е необходимо да се отчете и нишата на „върнатите МПС“. Преди едно десетилетие около 2/3 от противозаконно отнетите МПС се връщаха срещу откуп, платен от жертвите⁴⁸. В настоящия момент този модел е практически изчезнал, но все още според експерти при изключително скъпи автомобили има застрахователни компании, които са съгласни да платят, за да намалят разходите от застраховките. Смята се, че застрахователните компании се опитват да се договорят помежду си да преустановят тази практика, но все още моделът на откупите съществува.

В този контекст трябва да се каже, че към настоящия момент българските застрахователни компании поддържат много по-ограничени контакти с криминалните мрежи на автокрадците. Ако до преди 10-15 г. бе честа практика застрахователните компании да използват силови методи срещу едни ОПГ и да се договарят с други, сега тази практика е изключение. Пример за това е въведеното през 2012 г. задължение за застрахователните дружества да премахнат стикерите, чрез които демонстрираха, че съответното МПС е застраховано при тях и това гарантира сигурност. След това обаче бе намерена вратичка в закона и част от компаниите започнаха да използват стикери за благотворителни кампании, по които са разпознаваеми. Отчита се тенденция по-рядко да се крадат МПС с каско към определени застрахователни компании.

Щети и обем на пазара

Оценката на общите щети в пазара на незаконно отнети МПС за 2017 г. е 42,6 млн. лв., съществено по-ниска от тази за 2016 г., когато щетите са били 56 млн. лв. Изчислението се основава на средната цена за открадната кола през 2017 г. – 18 хил. лева (9 хил. евро)⁴⁹. Оценката на обема на пазара на откраднати МПС-та трябва да отчита факта, че криминалните мрежи, занимаващи се с тази дейност, успяват да получат около една трета от стойността на МПС-то, или средно около 6 хил. лева. Преизчислен по този начин, пазарът възлиза на около 14 млн. лв. годишно. Според експерти, към това число трябва да се добавят и още два субпазара. Първият е на застрахователните измами, а вторият – на двойниците, т.е. обикновено

⁴⁸ Виж Център за изследване на демокрацията, *Организираната престъпност в България – пазари и тенденции*, С., 2007.

⁴⁹ Оценката е направена от ГДНП, сектор „Престъпления свързани с МПС“.

автомобили, откраднати в Европа и продадени в България с подправени документи. При тези категории се наблюдава висока латентност, т.е. полицията трудно разкрива тези престъпления и стойността им е дискуссионна. Според експертни оценки става дума за около 1-2 млн. лв. годишно. Ако се прибави тази сума към оценката по-горе, общият криминален пазар на МПС възлиза на около 15-16 млн. лв. годишно.

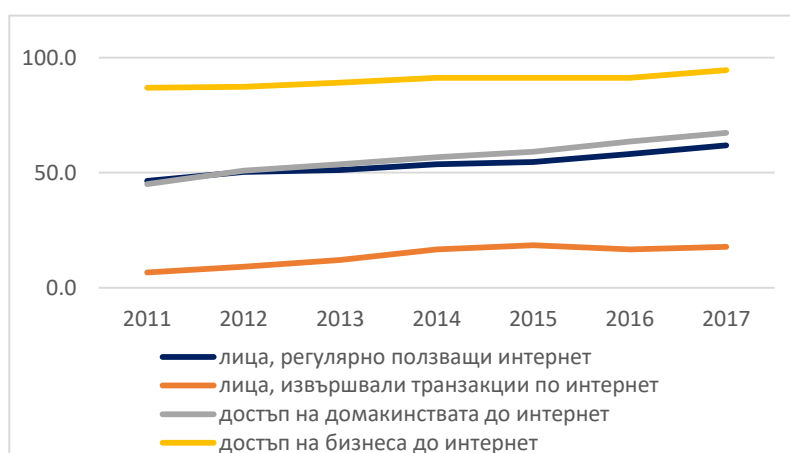
Перспективи

Криминалният пазар на незаконно отнети МПС се е свил значително и в настоящия момент, според брой откраднати автомобили на 100 хил. население, страната е на 20 място в ЕС. Може да се прогнозира, че подобно на останалите страни в ЕС този тип криминална дейност ще продължава да се свива преди всичко защото новите технологии я правят все по-трудна. От своя страна, ограничаването на незаконното отнемане на МПС оказва ефект и върху други криминални пазари, които използват откраднати превозни средства, за да извършват дейността си.

8. КИБЕРПРЕСТЪПЛЕНИЯ⁵⁰

Българското общество е в процес на бързоразвиваща се дигитализация. Расте броят на домакинствата с широколентов достъп до интернет, както и на транзакциите, които българските граждани и бизнес извършват онлайн (Фигура 16). Разширява се обхватът и обемът на услуги и продукти, които се предлагат и доставят чрез интернет – административни, правни, финансови и др. Паралелно с това се повишават броят и разнообразието на кибератаките и киберпрестъпленията. Използването на социалния инженеринг и сравнително ниското ниво на информираност както на бизнеса, така и на гражданите, относно определени рискове и заплахи в киберпространството допълнително повишава нивото на виктимизация.

Фигура 16. Тенденции в използването на интернет в България (2011 – 2017 г., %)

Източник: НСИ

Киберпрестъпленията могат да бъдат разделени на два основни вида: такива, които не могат да се извършат без компютър (например фишинг и кибер изнудване), и такива, които се осъществяват с помощта на ИКТ технологии, известни още и като интернет базирани престъпления (например компрометиран бизнес имейл, разпространение на нелегални стоки и услуги, измами с финансови продукти). В настоящата оценка се разглеждат престъпления и от двата типа. Подбрани са киберпрестъпления, които показват силна тенденция за ръст в България, висок потенциал за масовост на атаките, необходимост от висока степен на организираност, както и такива, които не са били обект на задълбочено проучване.

Естеството на организираната киберпрестъпност включва силно изразена мултинационалност и трансграничност на престъпните групи. Разкриването на географското местоположение на източника на кибератаки и фактическата самоличност на извършителите е допълнително затруднено от използването на иновативни и високотехнологични решения за анонимизиране и прикриване на следите от престъплението. Личният (например данни с личен характер) и репутационен (например компрометирана ИКТ сигурност на банки, известни марки) характер на предмета на някои киберпрестъпления допринася за сравнително високото ниво на

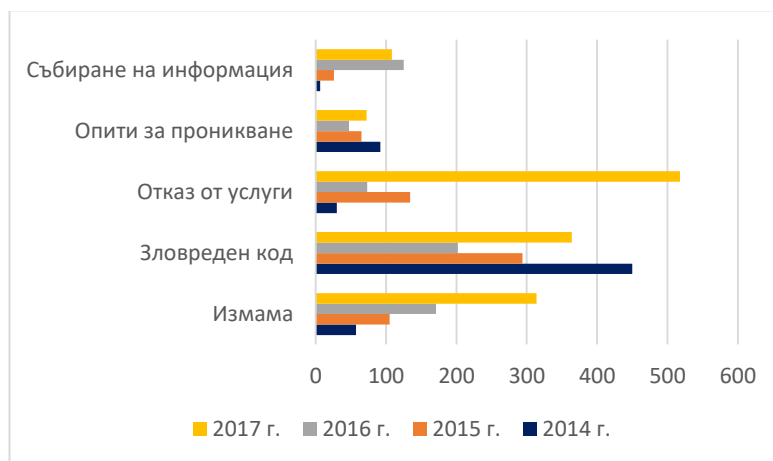
⁵⁰ Поради неизбежното използване на специфична терминология при анализа на киберпрестъпленията, основните термини са дефинирани в края на главата, Таблица 3. Киберпрестъпления: основни използвани термини

недокладване на престъпленията от страна на жертвите, което затруднява изготвянето на реална оценка за обема и щетите на киберпрестъпленията⁵¹.

Тенденции

Експертните оценки сочат, че през последните няколко години преобладават и зачестяват **фишинг атаки, „Компрометиран бизнес имейл“ (КБИ), кибер изнудване (ransomware), отказ от услуги** и интернет базирани **измами с търговия с финансови продукти и услуги** (Фигура 17).

Фигура 17. Видове регистрирани кибер инциденти (2014–2017 г.)

Източник: CERT.BG

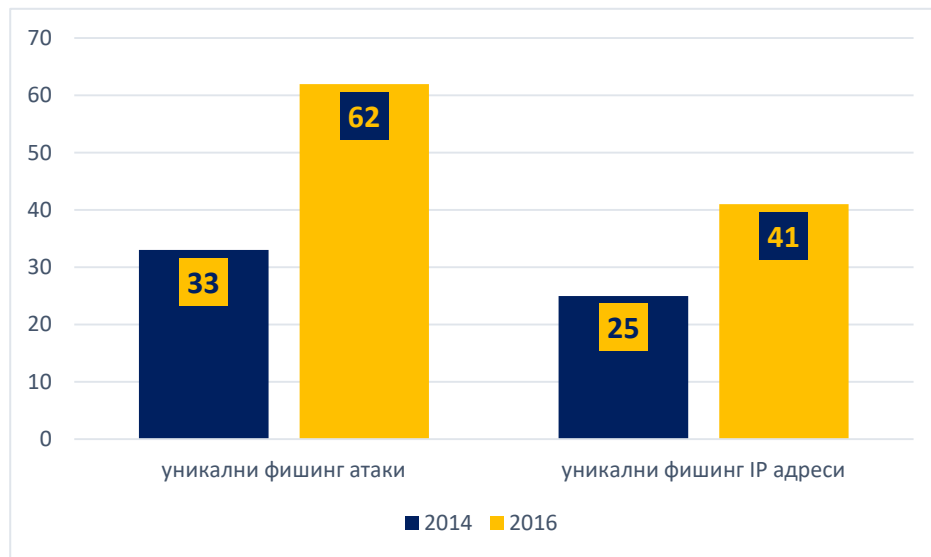
Въпреки кампанийния характер на много от транснационалните кибератаки, се наблюдава трайна тенденция на ръст на повечето видове киберпрестъпления в България. В последните няколко години страната периодично фигурира в световни класации, свързани с измерването на киберпрестъпността. Това е силен индикатор, че българската ИКТ инфраструктура активно се използва от мултинационални международни организирани киберпрестъпници за провеждане на различни видове кибератаки, чиито жертви се намират в целия свят. Особено впечатление прави увеличението на измамите и отказите от услуги, което сочи към подчертана целенасоченост на организираната киберпрестъпност към уязвимостта на облачните технологии, както и към устойчивата ефективност на социалния инжинеринг при измамните схеми.

Фишинг атаките заемат изключително важно място в развитието на киберпрестъпленията. Този тип киберпрестъпление може да се използва за получаване на достъп до пароли и потребителски имена, свързани с имейл комуникации, електронно банкиране, както и за доставяне на зловреден код с цел внедряване на криптовирус или превземане на компютъра за целите на бот мрежа. Успешната фишинг атака е предпоставка за последващо престъпление като финансова измама, искане на откуп, или КБИ. Фишинг атаките извършени от и към български IP адреси бележат почти **двоен ръст в периода 2014 – 2016 г.**, а през първата половина на 2015 г.

⁵¹ В някои случаи големите банки и финансови институции предпочитат да водят собствени разследвания при киберпрестъпления и рядко съобщават за нанесени щети.

България е на челно място по най-много фишинг хостове⁵² с **98 на 1 000 хоста**, сравнено с **5 на 1 000** средно световно равнище за периода⁵³.

Фигура 18. Брой фишинг атаки в България (2014 – 2017 г.)

Източник: APWG, *Global Phishing Survey: Trends and Domain Name Use in 2016-2017*

Най-чести мишени на целенасочените фишинг атаки са **банки, финансови институции, големи интернет търговци**, едри бизнеси с **внедрени автоматизирани системи за управление и контрол**, както и **платформи за търговия с криптовалути**. Фишинг атаките в тези случаи най-често целят внедряване на зловреден код, чрез който да бъдат откраднати пароли и потребителски имена с цел използването им за неправомерно прехвърляне на парични и/или други средства, или заблуждаване на конкретен служител с цел неправомерно получаване на паричен превод.

Добре развитата ИКТ инфраструктура в България (бърза, надеждна и евтина интернет свързаност) я прави привлекателна за експлоатиране от мултинационални организирани киберпрестъпни групи. Повечето кибератаки са кампанийни и данните сочат, че българска ИКТ инфраструктура се използва нерядко за източник на престъплението. Например, през последното тримесечие на 2016 г., **6% от всички командно-контролни сървъри** в глобален мащаб, използвани за осъществяване на атаки тип отказ от услуги или фишинг, оперират от България⁵⁴.

Данните показват, че през втората половина на 2016 г., България се нарежда на второ място по брой атаки със зловреден код с около **30% потърпевши потребители обект на атаки**, а в същия период **близо 3,2%** от потребителите са били обект на атаки с криптовирус, целящ получаване на откуп⁵⁵. През 2017 г. броят на атакуваните от криптовируси компютри намалява на **1,68%** от разкритите на глобално ниво потребители (**над 15 700 компютъра в България**), което изпраща

⁵² Устройство или приложение, на което е „качена“ фишинг страница.

⁵³ Microsoft Security Intelligence Report, Volume 19

⁵⁴ Kaspersky, “DDoS attacks in Q4 2016”

⁵⁵ IT threat evolution in q3 2016, Kaspersky Lab

страната на **четвърто място** в глобалната класация за периода⁵⁶. От друга страна, в началото на 2016 г. България се нарежда на осмо място по брой произведени кибератаки със зловреден код с **1,75% от всички кибератаки на глобално ниво**⁵⁷.

Изследванията сочат, че през 2016 г. около 24% от българския бизнес е бил жертва на киберпрестъпление, сравнено с 10% през предходната година⁵⁸. Според данни от национално представително проучване за 2017 г., най-често срещаните инциденти сред бизнеса се свързват със заразяване с вирус, което е засегнало около 8% от жертвите на кибератаки, сравнено с 1% през 2011 г.⁵⁹.

Схеми и организация

Според експертни оценки, организираните киберпрестъпления, извършвани в България, най-често се свързват с чуждестранни и/или мултинационални организирани престъпни мрежи, чиито организатори и главни действащи лица се намират извън страната. За разлика от класическите ОПГ, киберпрестъпните ОПГ се отличават с изключително гъвкави, динамични и бързореагиращи структури, които често се променят спрямо съответната криминална кампания. Наличните технологични решения правят възможно организираните киберпрестъпници да изграждат доверие и да действат координирано, целенасочено и ефективно, без да е необходим физически контакт или познаване на действителната самоличност на останалите съучастници.

Комуникацията по подготовката на организирано киберпрестъпление протича изключително в затворени интернет форуми и групи, включително и в „тъмния интернет“. Използват се технологии за анонимизация и криптиране на съобщенията, както и услуги, които работят със собствени комуникационни сървъри без записи на информационния обмен. Транзакциите за закупуване на необходимия арсенал за извършване на кибератаката, като например бот мрежи, лични/финансови данни, фишинг китове, се извършват с трудно проследими криптовалути. Тези и други фактори спомагат за все по-разпространения модел на **престъпление-като-платена-услуга (crime-as-a-service)**, от който нерядко се възползват и български хакери и криминални ИТ специалисти.

Фишинг атаки

В повечето случаи групите, извършващи масирани фишинг атаки, са международни и мултинационални. **Организаторите и координаторите** на престъпленията често се свързват с Украйна, Русия и държави от Северна Африка. Българското участие се свежда до принос на ниско и средно ниво в цялата организация на престъплението. **Помагачи** на местно ниво могат да се наберат чрез онлайн форуми и услуги за обмен на съобщения (чат стаи). Те могат да съдействат с превод на фишинг страници, а в някои случаи и с набелязване на жертвите, особено при таргетираните фишинг атаки. Ако групата не разполага с вътрешна експертиза за изработка на имитиращата страница, тя може да се поръча като **фишинг кит** от специализираните интернет форуми и „магазини“, в които такъв тип услуги се предлагат и от български граждани.

Компрометиран бизнес имейл (КБИ)

Засичаните КБИ схеми в България включват предимно международни организирани групи, в които най-често организаторите са от **нигерийски произход**, като най-високото ниво на

⁵⁶ Kaspersky Security Bulletin: Overall statistics for 2017, Kaspersky Lab, 2018.

⁵⁷ IT threat evolution in q1 2016, Kaspersky Lab

⁵⁸ PWC, Global Economic Crime Survey, 2016 – Bulgaria Country report

⁵⁹ ЦИД, Национално представително проучване сред бизнеса, 2018

организацията се намира в Нигерия. Нигерийските престъпни киберорганизации отстъпват по технологична развитост на руските и украинските, но компенсират с ефективно прилагане на социален инженеринг. Организаторите се сдобиват с пароли за имейл адреси чрез заразяване със **зловреден код**, в следствие на **фишинг атака**. Зловредният код може да бъде троянец от типа „кийлогър“, програма за дистанционен достъп или друга програма, която извлича и изпраща необходимата информация от компютъра на жертвата. Следва период на наблюдение на обмена на електронни съобщения от страна на киберпрестъпниците, в който се проследява и анализира поведението на компрометирания акаунт и неговите контрагенти. В подходящ момент киберпрестъпника изпраща съобщение с **искане за плащане**, имитиращо рутинно такова, като **замества IBAN** във фактурата с номер на **контролирана** от него сметка. След неправомерно получаване на сумите, парите се изпращат посредством **електронно банкиране в чужбина**.

Когато се използват български контрагенти за ощетяване на чуждестранните им партньори, в България се изграждат **мрежи от новорегистрирани фирми**, много често на **чужди граждани** от страни на ЕС. Типична е постоянната **смяна на управителите**, като едни и същи лица се „превъртат“ в управлението на **множество фирми**. Чрез **пълномощници и легални услуги за фирмено и счетоводно управление**, лицата регистрират **множество банкови сметки** в български банки. Сметките се управляват от организаторите чрез интернет банкиране. При получаване на сумите в следствие на измамата, паричните средства се нареждат съвременно в банкови сметки в чужбина, като най-често се проследяват до банки в **Китай, Хонг Конг и Дубай**. Все по-рядко се използват мулета за физическо теглене на престъпните постъпления от банкови сметки. Такива са обикновено лица със слаб икономически и социален статус, както и от чуждестранен произход, включително нигерийци.

Измами с финансови продукти и услуги

Според някои експертни оценки, в последните няколко години се наблюдава навлизане и на български организирани групи на този пазар. При този тип измами се изготвя интернет страница на бизнеса, силно наподобяваща на страниците на световни и регионални лидери на пазара на финансови услуги и продукти, някои от които са и разпознаваеми имена и марки. Организираната престъпна група си набавя електронни адреси, телефонни номера и скайп акаунти на български граждани и провежда активен маркетинг чрез обаждания и електронни съобщения с цел набирание на клиенти. На потенциалните жертви се обещават печалби, значително надвишаващи нормалните на пазара. Жертвата обикновено започва с инвестиция от няколко хиляди лева, които се превеждат по сметки на дружеството в България. Следва изплащане на обещаните дивиденди, което повишава доверието на жертвата в бизнес модела. Бързата първа печалба мотивира жертвите да извършат по-голяма последваща инвестиция, която обаче не се връща от фирмата.

За прикриване на измамния характер на дейността, организаторите използват специализирани услуги, с които скриват истинския регистратор/собственик на интернет сайта, който се използва за привличане на жертви и извършване на неправомерната дейност. Когато престъпният бизнес модел е разкрит, фирмата и търговското ѝ име се сменят. Това позволява на престъпната група да продължи да функционира по същата схема. В някои от случаите бизнес моделът на измамата не изключва и фактическо търгуване с финансови продукти, например ценни книжа, от страна на организаторите, което протича паралелно с измамните практики.

Щети

В глобален мащаб щетите само от КБИ се оценяват на около 5,7 млрд. щ.д. за 2017⁶⁰, а някои проучвания сочат, че близо 96% от фирмите са обект на опит за подобна измама⁶¹. Въпреки че в България броят на киберпрестъпленията се увеличава и страната периодично се нарежда сред най-засегнатите от някои видове кибератаки, липсват официални данни и статистика за реалните финансови измерения на киберпрестъпленията.

Същевременно косвените щети от киберпрестъпленията могат да включват спад на доверието в дигиталната икономика, съответно отдръпване на потребителите от извършване на електронни и интернет базирани транзакции. През 2017 около 5,6% от интернет потребителите се въздържат от провеждане на търговски сделки по интернет заради съображения за сигурност и поверителност⁶².

Трябва да се отбележи, че кибератаките с политически мотиви⁶³ могат да нанесат дълготрайни и непредвидими политически и социални щети.

Перспективи

Напредъкът на интернет базирани технологии и услуги ще благоприятства и в обозримото бъдеще ръста при кибер и интернет базирани престъпления. Масовото навлизане и използване на активно интернет банкиране, виртуални административни и офис услуги и дистанционно регистриране и управление на фирми, са сред факторите, които улесняват организирането и извършването на такива престъпления.

От друга страна, развитието на електронните услуги в държавното управление предполага дигитализиране на все повече елементи от критичната инфраструктура и обектите и услугите от стратегическо значение на националната сигурност – национални регистри, системи за обработване на изборни резултати, управление на данъчни и митнически процеси и др. Същевременно ръстът с инциденти с важни информационни инфраструктури в последните няколко години поставя под въпрос цялостната държавна концепция и подход за превенция и борба с киберпрестъпността.

Таблица 3. Киберпрестъпления: основни използвани термини

Социален инженеринг	Използването на заблуда, за мотивиране на потенциалната жертва да сподели определена лична или конфиденциална информация, която да послужи за извършване на престъпление
Анонимизиращи технологии	Технически решения, които прикриват истинското местоположение и самоличност на потребителя
Фишинг	Злонамерен опит за придобиване на чувствителна информация като потребителско име, парола и детайли на кредитна карта. Най-често включва създаването на дубликат на съществуваща уеб страница на банка, електронна поща и др.
Компрометиран Бизнес Имейл“ (КБИ)	„Компрометиран бизнес имейл“ е вид измама, насочена към фирми, които извършват разплащания чрез банкови преводи към доставчици в чужбина и

⁶⁰ ФБР, <https://www.fbi.gov/news/stories/business-e-mail-compromise-on-the-rise>

⁶¹ AGARI, Business Email Compromise Report, 2017.

⁶² НСИ, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1368.

⁶³ Например атаки от типа отказ от услуги на интернет страници на държавни, обществени или партийни институции около и по време на избори или политически значими периоди.

	в страната. Използват се заблуждаващи или компрометирани имейл акаунти, получени чрез фишинг атака или други техники, както и социален инженеринг, за да се подведат жертвите да наредят банков превод в сметка на измамниците.
Криптиране	Промяната на данни в неподлежащ на разчитане вид. Необходим е ключ за дешифриране/декриптиране на данните.
Киберизнудване	Заразяване с вирус, който криптира данни или целия компютър на жертвата. Под заплаха за изобличаване или необратима загуба на информация, се иска „откуп“ от жертвата, за да ѝ се възстановят данните.
Отказ от услуги	Представява злонамерен опит даден ресурс, предоставян от компютър, да бъде направен недостъпен за целевите му потребители.
IP адрес	Уникален адрес, който се използва от машини (обикновено компютри), за да се свързват едни с други, когато изпращат информация през интернет или локална мрежа, използвайки интернет протокол.
Бот мрежа	мрежа от свързани по интернет устройства, на всяко от които работи един интернет бот (автоматизирана програма) или повече. Чрез тях може да се инициира атака за отказ на услуга, да се крадат данни, да се изпраща спам и най-общо хакерът да получи достъп до устройството и неговата свързаност. Собственикът най-често не знае за това, но при узнаване може да получи контрол върху бот мрежата.
Командно-контролен сървър	Компютър, който се използва за задаване на команди към други заразени машини в бот мрежата.
Фишинг хост	Машина / адрес, на която се намира фишинг интернет страница
Престъпление-като-платена-услуга	Развитие в киберпрестъпността, наподобяващо съвременния бизнес модел на предлагане на услуги по интернет, което включва разпространение на специализирани киберпрестъпни елементи на определена цена, без непременно продавачът да е част от ОПГ или от последващото киберпрестъпление. Например, определено ОПГ може да си „поръча“ кражба на лични данни, имейли, пароли и др. за последващо престъпно деяние.
Тъмен интернет	Част от интернет пространството, което е достъпно единствено чрез специализирани приложения, конфигурации или авторизации.
Кийлогър	Хардуер или софтуерно приложение, които записват използваните символи на клавиатурата.

9. ИЗМАМИ С ДДС

Измамите с данък добавена стойност (ДДС) се смятат за един от най-значимите криминални пазари в Европейския съюз. Потенциалните годишни загуби се изчисляват на около 150 млрд. евро⁶⁴. Последните надеждни оценки за годишните загуби в България от организирани измами с ДДС са от 2013 – 2014 г. и са на стойност между 380-480 млн. лв. На база анализ на дългосрочната тенденция от 2007 г. и експертни оценки към момента би могло да се предположи, че текущите загуби възлизат на около 250-300 млн. лв. годишно.

Тенденции

Периодът на икономическата криза (2009 – 2010 г.) води до рязък спад в събираемостта на приходите от ДДС, ръст на сивата икономика и криминалните пазари в страната. В резултат на това приходната администрация и правоохранителните институции предприемат серия от мерки както за намаляване на избягването на ДДС, така и за ограничаване на организирани ДДС измами. Провеждат се редица разследвания и се повдигат обвинения не само на криминални структури, специализирани в ДДС измами, но и на няколко от така наречените „представители на олигархията“. Следва период на ръст на приходите от ДДС и намаляване на организирани ДДС измами. В опит да се ограничи сивата икономика, укриването на доходи, както и измамите с ДДС, се извършват серия от законодателни промени. Въведено е, например, обратно начисляване на ДДС при износа на зърно и изкупуването на скрап. Въвежда се онлайн свързаност на всички касови апарати в страната с информационните системи на НАП. Политическата криза от 2013 – 2014 г. води до еднократно увеличаване на организирани ДДС измами през 2013 г. и намаляване на приходите от ДДС през 2014 г. През периода 2015 – 2017 г. действията на правоохранителните органи срещу криминалните структури, занимаващи се с организирани ДДС измами, са по-скоро епизодични. НАП, от своя страна, продължава линията си за подобряване на връзката между касовите апарати и информационните си системи в реално време. Приходната администрация работи активно с големите производители и търговски вериги, за да не допускат рискови доставчици и потребители. Осъществяват се периодични кампании за интензивни проверки на рисковите фирми, което устойчиво увеличава приходите от ДДС през трите години.

Структури и организация

Организираните ДДС измами обикновено се извършват с една от следните цели:

- Необходимост от документиране на контрабандно внесени стоки или стоки от митнически измами (внесени при занижаване или завишаване на стойност или количество), както и стоки, произведени в сивата икономика. Типични примери в това отношение са измамите при търговията със селскостопанска продукция, горива, внос на китайско и турско карго.
- Необходимост от документиране на доставки (разходи), които са реално осъществени, но без да са фактурирани съгласно българското законодателство. Типичен пример за този тип схеми са измамите в строителството.

⁶⁴ European Commission: European Commission proposes far-reaching reform of the EU VAT system Brussels, Press Release, 4 October 2017.

- Документално реализиране на реално неосъществени разходи, като целта е да се намали размерът на дължимия за внасяне ДДС.
- Неправомерно възстановяване на суми от бюджета под формата на ДДС.

Наблюдават се две разновидности на измамите с ДДС, в зависимост от степента на организираност – избягване на ДДС и организирани ДДС измами⁶⁵. **Организираните ДДС** измами се характеризират с по-висока степен на сложност и са изцяло форма на организирана престъпност. При тях в една схема участват две или повече фирми, като се цели намаляване на данъчни задължения, отклоняване от облагане или неправомерно възстановяване на ДДС. В другата група попадат измамите, които не могат да бъдат класифицирани като част от дейностите на ОПГ. Те са свързани с опитите на търговски дружества да намаляват или изцяло да избегнат ДДС задължения, като например, не се декларират всички или част от приходите от продажби. В много случаи фирмите, които избягват заплащането на ДДС по този начин, са част от „сивата икономика“ и не са обект на настоящия анализ.

Един от най-разпространените видове организирана измама с ДДС са така наречените верижни ДДС измами. Те оперират с добре обособена структура, която включва три основни вида фирми – „липсващ търговец“ (рискови лица), „буфер“ и „крайни потребители“. **Фирмите „липсващ търговец“** се регистрират обикновено на името на социално слаби български граждани – роми, възрастни хора, наркозависими, терминално болни и др⁶⁶. Тези компании обикновено нямат нито персонал, нито активи, нито капацитет за търговска дейност. Обичайно е при регистрацията на такава фирма да се използва фиктивен адрес. За разлика от другите страни от ЕС, в България липсващите търговци рядко се регистрират на чужди граждани или от офшорни фирми с неразкрита реална собственост. През последните няколко години се наблюдава тенденцията българските криминални структури интензивно да регистрират липсващи търговци в страни от ЕС. Тяхната роля е да осигурят документирането на фиктивния ВОД⁶⁷ на стоки и услуги, както и да затрудняват установяването на фактическите взаимовръзки по време на евентуалното разследване.

При **фирмите „буфери“** може да има реални компании, или фирми без дейност, които са регистрирани на социално слаби лица, подобно на липсващите търговци. Буферите са част от веригите за измами с документи за фиктивни покупки и продажби на липсващия търговец към крайния получател на стоките. В повечето случаи стоките преминават през повече от един буфер, за да осигурят по-високо ниво на правдоподобност на фиктивните сделки и да прикрият връзката между липсващия търговец и действителния получател на стоките. Обикновено фирмите от типа липсващ търговец, както и фирмите буфери получават стоки и услуги само по документи, като те се доставят директно на реалния получател.

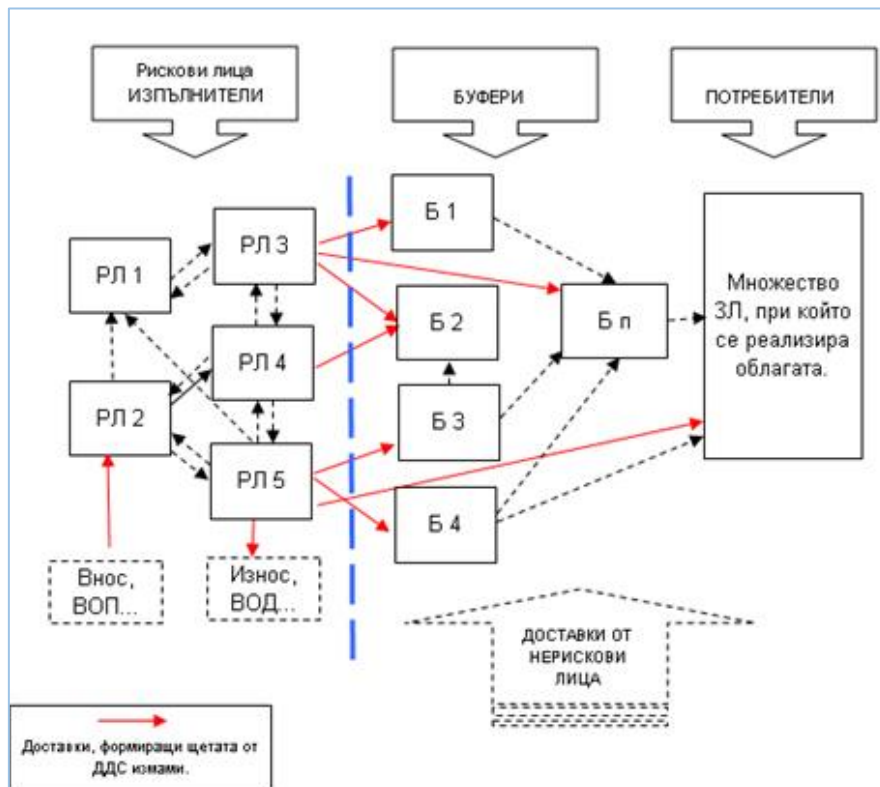
Фирмите „крайни потребители“ може да са съучастници в ДДС измамите или да са използвани специално за целта. Те се явяват като крайните ползватели, при които се реализира облагата от неправомерно възстановеното ДДС.

⁶⁵ Организираните данъчни измами се дефинират от повечето данъчни администрации на ЕС страните като: измама, чийто механизъм позволява неправомерно приспадане или възстановяване от една фирма на данък, който е бил незаконосъобразно начислен и невнесен от друга фирма.

⁶⁶ Има и случаи, при които се регистрират на лица със средно образование, които продават услугата си за определена сума, но нямат собственост. Тези лица обикновено сътрудничат активно при регистрациите на фирмите.

⁶⁷ ВОД: вътреобщностна доставка – „износ“ от България към държава от ЕС.

Фигура 19. Схематично представяне на участниците във верижни ДДС измами.

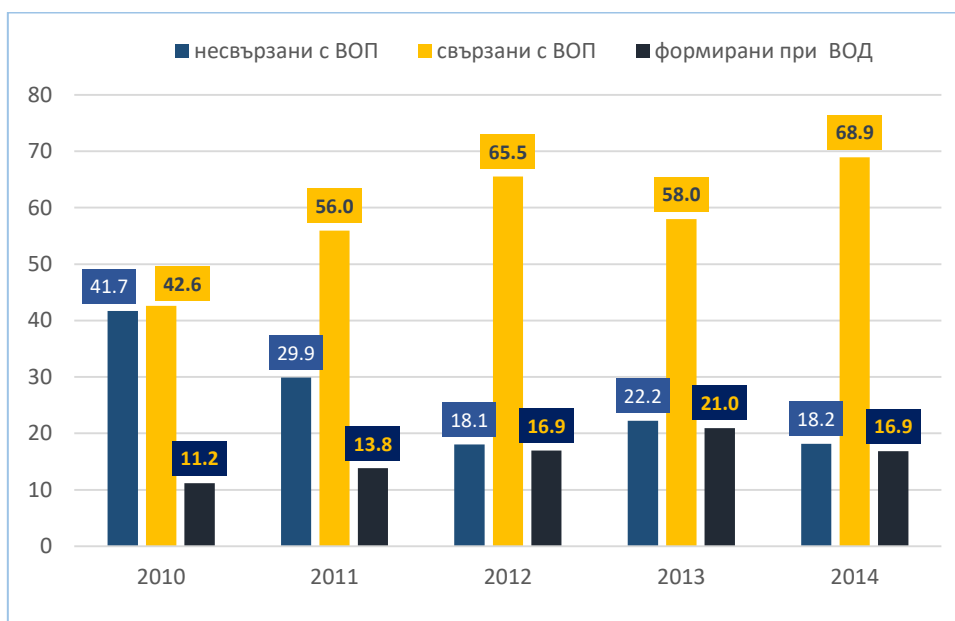
Източник: НАП

При **неправомерно ползване на данъчен кредит** се наблюдават измами както при вътреобщностни доставки (ВОД), така и при вътреобщностни придобивания (ВОП)⁶⁸. Схематичното представяне на механизма на ДДС измама при ВОП може да се опише по следния начин: фирма „липсващ търговец“ извършва ВОП за определена сума (например месо за 1 млн. лв.) и продава стоката на „фирма буфер“. „Фирмата липсващ търговец“ начислява дължимото ДДС от 200 хил. лв., но не го внася. От своя страна, „фирмата буфер“ продава стоките (в случая месото) на фирма „потребител“ с включено ДДС, като може да добави печалба или да не добавя, като внася дължимия ДДС. Фирмата „краен потребител“ – например голяма търговска верига, която не знае за ДДС измамата – добавя своята печалба, съответно внася дължимото от нея ДДС. След като данъчната администрация установи, че липсва ДДС вноската на липсващия търговец тя няма как да докаже вина на фирмата краен потребител. Подобна е и схемата при ВОД. След като фирмата „потребител“ продава стоки или услуги (които се изнасят за държава в ЕС) на фирма, участваща във верижната измама с ДДС, следва препродаване през фирми буфери и липсващи търговци. Респективно фирмата потребител възстановява обратно начисления ДДС.

Анализът, който НАП осъществява за периода 2010 – 2014 г. очертава структурата по типове доставки при организирани ДДС измами. Оценката е направена на базата осъществявани от рисковите лица доставки (Фигура 20).

⁶⁸ ВОП: вътреобщностно придобиване – „внос“ от държава в ЕС в България.

Фигура 20. Дял на вида доставки при организираниите ДДС измами (2010 – 2014 г., %)

Източник: НАП

Наблюдава се ясна тенденция на намаляване на несвързаните с ВОП измами и увеличение на свързаните. Обяснението на промяната в структурата на организираниите ДДС измами е, че в периодите преди 2010 г., организираниите измами с ДДС са извършвани с цел легализиране на стоки и услуги. Впоследствие, основният мотив при ДДС измамите, извършвани от организирани престъпни групи, е придобиване на необложени с ДДС стоки от друга страна – членка на ЕС.

При оценката на липсите на ДДС през различните периоди, НАП идентифицира случаи на измами с повече от 70 вида стоки и услуги. Последният анализ показва 10-те най-рискови стоки през 2014 г. според липсите на ДДС, сравнени с 2013 г. Той показва, че най-сериозният спад при липсите на ДДС е отбелязан при доставките на зърно (намаление със 79 млн. лв. за периода). Причината е, че от началото на 2014 г. се въвежда режимът на обратно начисляване на ДДС, който до голяма степен възпрепятства извършването на подобен тип измами. Подобна е ситуацията при доставки на стоките и услугите, оценени като най-рискови, или тези със засилен специален фискален контрол през 2014 г. – месо, плодове и зеленчуци, захар и автомобили. При други стоки и услуги като доставките на горива и строително-монтажни услуги тези мерки не са дали подобен резултат.

Трите анализа, които НАП е провела до момента по проблемите с организираниите ДДС измами показват, че броят на рисковите лица, участващи в измами с ДДС в ролята на липсващи търговци през периода 2007 – 2014 г. е около 2 300 -2 400. В периода 2011 – 2014 г. се наблюдава тенденция на намаляване до около 2 000 лица. Ясна тенденция на спад се наблюдава и при броя на задължени лица – „крайни потребители“ на ДДС, от 43 485 през 2008 до 17 509 през 2014. Същевременно данни от разследванията показват, че средният брой на рискови лица, които една криминална структура използва годишно, варира между 40 и 50. На тази база може да бъде направена косвена оценка, според която в страната работят около 40-50 организирани престъпни групи, занимаващи се с ДДС измами.

Разпределението на организираниите ДДС измами в страната може да се изведе от регистрацията по населени места на рисковите лица и сумите, които те генерират върху добавената стойност. Данните показват, че вероятно този криминален пазар е един от най-концентрираните в София,

при 75-80% от организираниите ДДС измами, извършени в столицата. Според анализа на НАП, причината за тази концентрация е, че в по-малките градове по-значителните трансфери лесно правят впечатление на местните данъчни администрации, които обикновено познават местните фирми и лесно реагират при поява на отклонения. Въпреки че осъществяването на ДДС измами се извършва основно в най-големите и икономически активни градове, то някои от най-известните организатори на подобни престъпления са базирани в Североизточна България и вербуват хора във финансово затруднение главно от районите на Видин и Лом, които да използват за изграждането на веригите от буфери, липсващи търговци и крайни потребители.

Необходимо е да се подчертае, че разследванията на НАП и правоохранителните органи показват, че реалните схеми при организираниите ДДС измами са значително по-сложни от схематично изложените по-горе (Фигура 19). В реалността обикновено са налице голям брой трансфери, както между фирмите тип „липсващ търговец“, така и при фирмите „буфери“. В по-сложните схеми броят на участниците може да достигне до 70 и дори 100 фирми (например при международни схеми). Според експерти от приходните администрации и правоохранителните органи, колкото по-сложна е конкретна схема за организирана ДДС измама, толкова по-дълго е съществуването ѝ.

Освен участниците във финансовите операции, важна роля играе една необходима периферия от фирми, чиято цел е да прикрие фиктивността на сделката. Сред тези, които подпомагат този тип измами, са счетоводни компании, няколко транспортни компании, куриерски служби и др.

Криминалните структури участващи в измами с ДДС могат да се класифицират като такива, които **са част от големи легални икономически структури** (в страната или в ЕС), и такива, които **оперират самостоятелно**. Последните могат постоянно или периодично да се включват в „проекти“ на големите легални икономически структури. От разследваните организирани измами с ДДС могат да се изведат различни типични роли при участието на големите легални икономически структури. Тези структури обикновено участват във веригата като фирми „крайни потребители“ и ползват упълномощено лице с големи правомощия. Често това лице заема директорска позиция, като обикновено е член на семейството на собственика или собствениците. Директорът е лице, което свързва легалните дейности на компаниите в голямата икономическа структура и нелегалната организация на ДДС измамите. Обикновено операциите по ДДС са изолирани и за тях знаят малък брой лица в легалните компании. В немалко случаи изолацията е физическа – легалната и нелегалната дейност може да се управляват от различни офиси. Организацията може да включва вътрешен счетоводен офис, който може да е част от официалното фирмено счетоводство или неофициален такъв. Често се ползват една или повече външни счетоводни фирми. Освен това може да се използват собствени или външни логистични компании, транспортни компании и др. компании, осигуряващи необходимата транспортна документация, доказваща реално движение на стоките.

При самостоятелните организирани криминални структури ключова е ролята на организатора, който създава веригата от фирми на липсващи търговци, буфери и потребители. Наред с това, той координира работата на счетоводители, логистици, шофьори, декларатори и други членове в групата. При типичната самостоятелна „дедесарска“ криминална структура броят на участниците според разследванията е средно между 4 и 11 човека. Наблюдават се няколко роли на средно ниво – счетоводители, юристи и логистици, които се грижат за осигуряване на реалния транспорт или фиктивния, ако няма реално движение на стоки и услуги. На ниските нива работят деклараторите (лица, които са упълномощени от хората, на чието име са фирмите) и „мулета“ (лица, които теглят и пренасят малки суми в брой).

Профилът на „организаторите“ на ОПГ включва лица с добро образование, част от които с чисто съдебно минало. Между тях се срещат бивши собственици на обменни бюра, „бели якички“, служители в частни фирми и публичната администрация, някои от които със солидно финансово

положение в местната общност. Част от лицата, които са били задържани за организирани измами с ДДС, впоследствие се отказват от престъпната дейност. В това отношение профилът на извършителите е много по-различен от типичните участници в организирани престъпни дейности като наркоразпространение или кражби на автомобили.

Спецификата на измамите с ДДС позволява едновременното функциониране на голям брой участници, които се възползват от системата, без това да повлиява на равнищата на печалба на всеки от тях. Това е причината да липсва конкуренция между различните организирани престъпни групи. В много от държавите на ЕС се наблюдават тенденции подобни групи да споделят знания и ресурси, често чрез интернет форуми. В този смисъл насието при тази група престъпления е относително рядко. Според данни от правоохранителните органи, има епизодични заплахи, най-вече към счетоводители, които са разбрали за ДДС измами, в които техни клиенти участват, или за които счетоводителите са отказали да съдействат.

Щети и обем на пазара

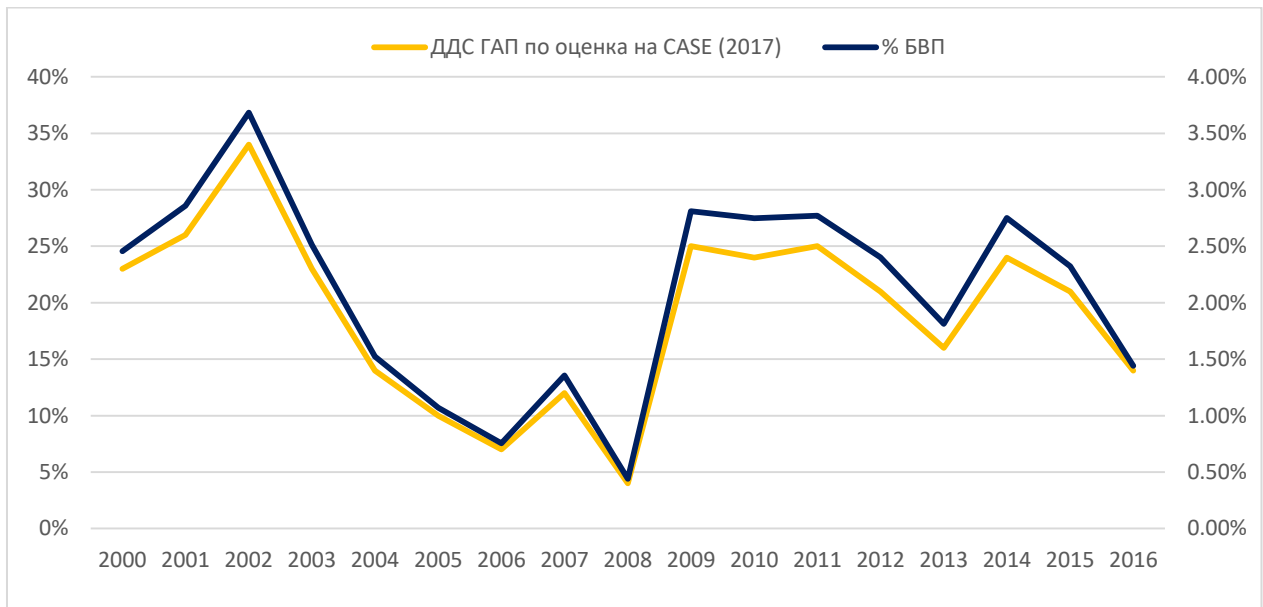
Точният обем на криминалния пазар, свързан с организирани ДДС измами, е една изключително трудна оценка. В Европейския съюз най-често се използват индиректни индикатори. Най-използваният в това отношение индикатор е размерът на ДДС липсите (VAT tax gap). Този тип индикатор се изчислява като разликата между теоретичните данъчни задължения съгласно данъчното законодателство и действителните събрани приходи от данъчната администрация, като самият метод може да се определи като оценка „от горе надолу“.

Тази оценка обаче не е точен индикатор за организирани ДДС измами, тъй като тя обхваща и легитимното избягване на данъци, данъчното несъответствие поради неплатежоспособност или забавени плащания, както и статистически грешки⁶⁹. Въпреки проблемите при оценката на липсите от ДДС, този метод се приема като най-добрия индикатор за измерване на мащаба на щетите в ЕС, като наред с това дава възможност и за сравнения между отделните държави. В допълнение, методът дава възможност да се сравнят във времето и да се оценяват тенденциите при несъответствието на данъците при различните страни – членки в ЕС. Последните оценки на ДДС липсите за България са предоставени в проучванията на CASE за липсите от ДДС за Европейския съюз, които са възложени от Европейската комисия⁷⁰. Според тези проучвания в България ДДС липсите за 2015 г. възлизат на 21% от теоретично очакваното ДДС, а през 2016 – 13,56%, или съответно 2,32% и 1,44% от БВП.

⁶⁹ Reckon LLP, Study to Quantify and Analyse the VAT Gap in the EU-25 Member States (London, 2009).

⁷⁰ Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2018 Final Report

Фигура 21. ДДС липси в сравнение с теоретичното очаквано ДДС и спрямо БВП

Източник: Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States: 2018 Final Report, CASE, 2018.

За сравнение, средните липси от ДДС в ЕС през 2015 г. се равняват на 12,8%, а през 2016 г. на 12,3%. Като цяло България попада в групата на страните членки с по-високи от средните ДДС липси, заедно със страните от Централна и Източна Европа (Чехия, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Словакия и Румъния) и Южна Европа (Гърция, Италия, Малта, Испания).

Значително по-точен при оценката на организирани ДДС измами е методът „от долу нагоре“, който се използва от НАП. Този метод е значително по-трудоемък и се основава на екстраполиране на данни за отделни рисковите дружества, проследяване на разкрити измами и изчисляването им за съответния период⁷¹. Този подход успява да отчете изключително изчерпателно организирани ДДС измами⁷², за които има регистрирани трансакции в НАП за съответната изминала година. Оценката обаче не може да включи например стоки и услуги, които са влезли в страната чрез митнически измами или контрабанда и са продадени на сивия или криминалния пазар. Също така, методът не отчита невнесеното ДДС от сделки в страната, които са извършени от организирани криминални групи чрез продажба на стоки и услуги, произведени в сивата икономика.

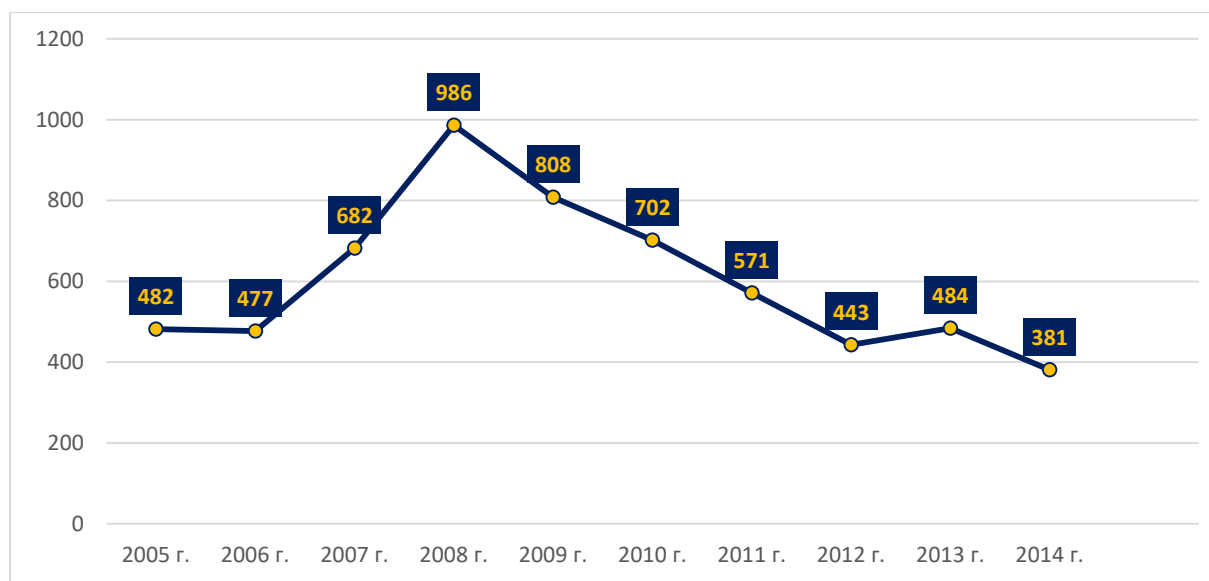
Използваните данни обикновено не са публично достъпни и такива оценки могат да се извършват само от данъчните органи, които имат достъп до необходимите оперативни данни.

⁷¹ Методът, който се използва, е пълно проследяване на ДДС измамите от рискови лица, които са в регистъра на рисковите лица на НАП. Предимството на този подход е, че за разлика от оценката на общите задължения към НАП, при която една и съща сума, преминаваща по веригата, може да се калкулира повече от един път (например при преминаване през повече от един липсващ търговец или през фирма буфер), при тази оценка двойното калкулиране е избегнато. За да се избегне рискът, че е възможно да са се появили нови фирми, които не са свързани с идентифицираните рискови лица и все още не са регистрирани от НАП, се прави извадка от 1 500 фирми от всички регистрирани по ДДС фирми, които се проверяват. На базата на откритите нови фирми, участници в ДДС организирани измами, се създава коефициент, чрез който се коригира оценката за съответния времеви период.

⁷² В обхвата на анализа не попадат всички липси на ДДС, дължащи се на самостоятелни действия или бездействия на лице, при което се реализира облагата, въпреки че от правна гледна точка тези действия могат да бъдат класифицирани като измама.

Такива оценки са осъществени през 2010, 2013 г. и 2015 г. от НАП съответно за периодите 2005 – 2009 г., 2010 – 2012 г. и 2013 – 2014 г. (Фигура 22)

Фигура 22. Оценка на липса на ДДС дължащо се на организирани ДДС измами (2005 – 2014 г.)

Източник: НАП

В момента на изготвянето на настоящия анализ, НАП не разполага с изготвена оценка за периода 2015 – 2017 г. и единствената възможност за очертаването на моментния криминален пазар при организирани ДДС измами е чрез анализ на тенденциите и косвени данни.

Данните за ръст на приходите от ДДС през периода 2015 – 2017 г. индиректно показват, че мерките, които се взимат за увеличаването на данъчните приходи, са ефективни. Както се вижда от данните за периода, ДДС приходите нарастват между 6,5% и 10,5% при ръст на БВП за същия период от 3,6% - 3,9%. (Таблица 4)

Таблица 4. ДДС приходи сравнени с БВП (2008 – 2017 г.)

	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.
ДДС (млн. лв.)	7485,3	6432,5	6267,1	6611,7	7151,9	7366,5	7264,4	7740,0	8553,0	9320,2
Спрямо предходната година %	13,4	-14,1	-2,6	5,5	8,2	3,0	-1,4	6,5	10,5	9,0
Ръст на БВП %	6,0	-3,6	1,3	1,9	0,0	0,9	1,3	3,6	3,9	3,6
% на ДДС към БВП	10,29	8,81	8,38	8,19	8,72	8,97	8,69	8,74	9,09	9,46

Източник: Министерство на финансите и НСИ

Тези данни дават основание да се смята, че по-бързият ръст на приходите от ДДС говори вероятно за свиване на „сивата икономика“ в страната и съответно на организирани ДДС измами. От друга страна, при съпоставяне на стойностите от липси от ДДС и организирани ДДС измами се вижда, че последните са 69% спрямо липсите от ДДС средно за периода (Таблица 5).

Таблица 5. ДДС липси и организирани ДДС измами (2011 – 2016 г.)

	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
ДДС липси (млн. лв.)	1 100	742	548	510	654	564
Организиран ДДС измами (млн. лв.)	571	443	484	381		
% ДДС измами спрямо липси	51,9%	59,7%	88,3%	74,7%		

Източник: НАП

Липсите от ДДС намаляват устойчиво средно с 10,2% на година и ако се използва стойност от 69% като среден процент при оценката на организирани ДДС измами за 2015 г. и 2016 г., би могло да се очаква, че загубите на ДДС, свързани с организираната престъпност, се движат между 390-450 млн. лв. за периода 2015 – 2016 г.

Данните от трите оценки на НАП за организирани ДДС измами също дават възможност за прогнозна оценка. Ако се приеме, че през периода 2008 – 2014 г. средният спад на криминалния ДДС пазар, свързан с организираната престъпност, е 14,0% и тази тенденция се запазила, за което дават основание посочените по-горе данни от периода 2016 – 2017 г., загубите за бюджета би трябвало да бъдат между 240 и 280 млн. лв.

Рискове и перспективи

От данните и интервютата с представители на НАП и МВР може да се направи изводът, че се наблюдава ясна тенденция на намаляване на организирани ДДС измами. Същевременно обаче действащите схеми на организирани ДДС измами стават все по-сложни и конспиративни. През последните години бяха въведени поредица от различни мерки за ограничаване на данъчното избягване, като мониторинг на финансовите трансакции чрез свързването на касовите апарати на регистрираните по ДДС фирми и информационните системи на НАП, както и сътрудничеството на НАП с големите компании в търговските мрежи за докладване на операции с рискови клиенти. Тези мерки водят до устойчиво подобряване на фискалната среда. Увеличават се и случите, в които малки фирми все по-често докладват при случаи на ДДС измами, заради желанието да намалят собствените си щети от нелоялна конкуренция. Същевременно специалните мерки, които страните от ЕС взимат срещу организирани ДДС измами, включително за бърза обмяна на данни между данъчните служби, води до свиване на специфичните ниши за ДДС измами. На европейско равнище се очаква промяна на сегашния режим на ДДС за вътреобщностни доставки, като се планира да отпадне нулевото ДДС при трансгранични сделки и да се въведе механизъм за връщане на част от събраното ДДС между държавите членки. Тази реформа вероятно ще доведе до свиване или отпадане на голяма част от измами с ДДС, свързани с ВОД и ВОП.

Налице са обаче и редица фактори, действащи в противоположна посока. Една от важните характеристики на ДДС измамите е, че те лесно се адаптират към променящите се обстоятелства. Международните верижни измами започват да се видоизменят в по-сложни схеми, с участието на повече юридически лица в повече страни. Разликите в данъчните ставки в страните от ЕС стимулират използването на тази схема. В същото време основният инструмент, който законодателството предоставя на приходната администрация срещу организирани данъчни измами, е дерегистрацията на фирми, свързани с рискови лица.

Навлизането на дигиталните технологии при съхраняването и обмяна на информация, бързото развитие на интернет и предлагането на разнообразни разплащателни услуги по електронен път също улесняват въвеждането на схеми, които могат да се използват за извършване на този тип

измами. Развитието на криптиращи технологии, използването на електронно банкиране и устройства за сигурен достъп в интернет базирани услуги, които се използват лесно от посредници, допълнително усложняват разследванията.

10. ПАЗАРЪТ НА НЕЛЕГАЛНИ ГОРИВА

Пазарът на легални горива е най-големият легален пазар в страната, като през периода 2012 – 2017 г. годишните продажби към крайни клиенти е в рамките на 8-9 млрд. лв.⁷³ Акцизите от горива през същия период годишно се движат между 45,0% и 47,8% от всички акцизни постъпления в бюджета. Предвид този сериозен дял в данъчните постъпления, бюджетът на страната е силно зависим от приходите на ДДС и акцизи при горивата. Подобно на другия голям акцизен пазар – този на тютюневите изделия, и тук хармонизирането на българските акцизи с минималните в ЕС води до ситуация, в която разходите за горива спрямо доходите на домакинствата са значително по-високи от средните в ЕС. Подобна е ситуацията и при редица стопански сектори, в които цените на горивата са основен компонент в стойността на произвеждания краен продукт – транспорт, логистика и строителство. Тези фактори водят до изключително силен натиск върху потребителите и подтиква част от икономическите субекти да търсят по-евтини горива от нелегалния пазар. От друга страна, организираните криминални мрежи в България имат дълга традиция и богат опит в нелегалното предлагане на горива. В страната са създадени различни „инфраструктури“, подпомагащи криминалните предприемачи, които поради спецификата на този тип пазар работят едновременно както за легалния, така и за нелегалния внос, производство и последващо разпространение – малки рафинерии, произвеждащи незаконно гориво, пристанищни съоръжения, подпомагащи контрабандата или митническите нарушения с петролни продукти, складове с манипулирани уреди, съхраняващи гориво без платен акциз и ДДС, ведомствени и мобилни бензиностанции, продаващи тези горива, и транспортни средства за укриване.

Тенденции

За българската организирана престъпност контрабандата на горива е един от най-големите източници на приходи още от времето на Югоембаргото (1991 – 1995 г.). Следват етапи на адаптация от масова контрабанда през речни и морски пристанища, до по-меки форми на митнически измами и продажби от безмитни бензиностанции. Настоящият период в много отношения се предопределя от променената среда с влизането в Европейския съюз.

Както и при организираните ДДС измами, с влизането на страната в ЕС се наблюдава възползване от отпадането на митническия контрол на границите и бърз ръст на незаконния внос на горива от Гърция и Румъния. Според различни оценки, незаконният пазар на дизелово гориво през първите години след присъединяването (2007 – 2009 г.) достига 32-39% от общите продажби в страната⁷⁴. Въпреки значителния брой операции срещу организирани престъпни групи, в този период като цяло ситуацията не се променя съществено поради трудното доказване на престъпленията и политическо покровителство (според някои експертни мнения). Започналата икономическа криза през 2009 г. поставя остро въпроса за загубите, които бюджетът търпи от несъбрани акцизи и ДДС при горивата. Изключителната уязвимост на държавния бюджет от акцизните и ДДС приходи изисква радикална промяна на политиката. Следват серия от мерки, които приходната администрация и правоохранителните институции предприемат, за да намалят щетите. Вероятно най-успешните в политически план стъпки са

⁷³ Тази оценка е въз основа на маркетингови оценки върху всички газообразни и течни горива включително тези, които имат нулева акцизна ставка.

⁷⁴ Виж Оценка на заплахата от тежката и организирана престъпност 2010-2011 г., Център за изследване на демокрацията, 2012 г.

свързани с въвеждането на измервателни уреди при производителите на горива и акцизните складове. Голяма част от мерките представляват синхронизиране с политиката на ЕС за съхранението и транспорта на акцизни стоки при вътреобщностни доставки. Наред с това България въвежда електронна система с фискална памет (ЕСФП), която свързва касовите апарати на бензиностанциите в страната със сървърите на НАП и Агенция „Митници“. Впоследствие се въвежда и задължителният контрол на търгуваните количества горива чрез въвеждането на нивомери в бензиностанциите. Въпреки критиките, че криминалните групи и сенчестите компании се адаптират към новите мерки, данните от акцизните приходи показват, че през 2012 г. има рекордно увеличение на постъпленията с 8,5%. Тези данни се потвърждават и от всички индиректни оценки на НАП за 2013 г. (виж по-надолу). Подобен ръст на акцизните и ДДС приходи от горива има през 2015 г. и 2017 г. Това позитивно развитие се потвърждава и от изготвените оценки на институциите и браншовите организации.

Същевременно част от мерките за ограничаване на основните канали за продажба на незаконно гориво биват смекчени преди да влязат в сила. Така например след протести на селскостопанските производители са оставени да функционират без ЕСФП и нивомерни уреди бензиностанциите за „вътрешно потребление“ или така наречените „ведомствени бензиностанции“⁷⁵. През 2016 г. Министерството на финансите отчита 1 440 регистрирани бензиностанции за „вътрешно потребление“ на фона на 4 225 бензиностанции с ЕСФП и нивомерни уреди. Данните за официално преминалите през ведомствените бензиностанции горива е 5,9% за 2016 г. или 317 млн. литра (до ноември). Това, което прави впечатление е, че процента преминало гориво през този тип бензиностанции съпоставено с цялото потребление устойчиво се увеличава, като за сравнение през 2014 г. е едва 2%⁷⁶.

Структури и организация

Пазарът на нелегални горива се движи в границите между 600 и 700 млн. лв. годишно. Тази оценка се опитва да осредни различни крайни оценки, които се предлагат както от български държавни институции, така и от частни компании, работещи в този сектор. Трябва да се отбележи, че всички предлагани към момента подходи за оценка се базират на индиректни изчисления. За разлика от другите престъпни пазари, залавянията на нелегални горива са редки и касаят малки количества. За 2017 г. заловените горива (предимно моторни горива) са в размер на 356 хил. литра или под 0,01% от легалния пазар за годината⁷⁷.

Оценките на Агенция „Митници“, НАП, Българската петролна и газова асоциация и Центъра за изследване на демокрацията за незаконното потребление на гориво в България са единодушни, че към момента това е криминалният пазар, който води до най-съществени загуби на акциз и ДДС за държавния бюджет. Анализът на структурата на легалния пазар на горива показва една важна специфика. През последните години продажбите са концентрирани в 920-930 бензиностанции, които са собственост на 7-те национални вериги (при общо около 4 000-4 300 бензиностанции). Сравняването на данните от съществуващите национални представителни проучвания на потреблението показват, че около 80% от продажбата на горива, както за лично потребление, така и за фирмено, се осъществяват в тези 7 национални вериги (Таблица 6).

⁷⁵ Бензиностанции, които обслужват само вътрешните нужди на компаниите.

⁷⁶ Данните са от Министерство на финансите при парламентарно питане януари 2017 г.

<http://www.minfin.bg/bg/wreply/9834>

⁷⁷ Митническа хроника, 6 бр. 2017 г.

Таблица 6. Разпределение на потреблението на горива (%)

	Лично МПС	Служебно МПС
Местни бензиностанции	20,5	18,4
Лукойл България	27,7	23,5
ОМВ България	17,4	9,3
Петрол	10,5	15,9
ЕКО България	7,6	6,9
Шел България	6,6	16,4
Газпром (НИС Метрол)	3,5	2,4
Ромпетрол България	3,8	7,2
VM Petroleum	1,3	-
Не знае/ не отговорил	1,1	-

Източник: Център за изследване на демокрацията

Същевременно оценката, която НАП прави през последните години на база брой превозни средства и разход на гориво (виж по-долу) показва, че би трябвало да има значителен обем продаден незаконен бензин. Това е индикация, че част от нелегалните продажби вероятно се реализират чрез легалната мрежа за разпространение на горива. Данните за структурата на легалните продажби през 2017 г. показват, че е малко вероятно продажбите на големите обеми незаконно гориво да могат да останат незабелязани при ограничените обеми продажби в малките бензиностанции. На базата на тези данни може да се предположи, че ако оценките за толкова големи обеми незаконно гориво са верни, то вероятно те се търгуват през някои от обектите на една или повече национални вериги от бензиностанции. Според твърденията от различни криминални предприемачи това се случва чрез манипулация на софтуера за подаване на данни. До момента, въпреки многобройните ревизии и разследвания на данъчните и правоохранителните институции, не са открити никакви данни, които да потвърждават тава предположение.

Събраните експертни становища са единодушни по отношение на предполагаемите най-големи източници на незаконно гориво. Смята се, че това се случва през малките рафинерии. В общия случай тези компании внасят така нареченото „тежко гориво“, т.е. гориво, което обикновено се използва за отопление. Впоследствие внесените количества се преработват и се извлича моторно гориво – например от 1 000 литра „тежко гориво“ се извличат приблизително 800 литра моторно гориво, а останалите 200 литра се декларират като рандеман. От количествата декларирани като рандеман се произвежда гориво, което е без платен акциз и ДДС. Горивото се продава незаконно през „доверени бензиностанции“. Използват се два подхода за разпространение през доверени бензиностанции. В единия случай това са бензиностанции от големите вериги, чиито франчезанти приемат да рискуват. Във втория случай горивото се продава през малки бензиностанции или ведомствените бензиностанции, през които зареждат строителни и транспортни фирми и селскостопански производители.

Оценката за обемите на разпространение на нелегално гориво през доверените бензиностанции е трудна и е във възможностите единствено на приходните администрации, които имат достъп до оперативните данни за продажбите на отделните търговци на горива. Анализите обикновено не са публични с цел по-ефективно третиране на риска. Някои стари оценки от страна на НАП ориентират за мащаба. Така например според техни данни след мерките от 2009 – 2010 г. се

наблюдава намаляване на броя рискови търговски лица от около 650-700 или 24-29% до 200-350 или 10-15% от участниците на пазара към 2012 – 2013 г. През периода 2014 – 2015 г. обаче започва влошаване, като задължените рискови лица на този пазар се оценяват на 330-350 или 14-15%. Тук трябва да се има предвид, че анализът е предимно върху малки бензиностанции и не засяга големите вериги. В оценките не се включват и ведомствените бензиностанции.

Вторият модел при търговията с нелегални горива е свързан с внос на битум, който се внася от Западните Балкани, най-често от рафинерията в Панчево, Сърбия. В битума обаче е изсипано определено количество газьол без платен акциз и ДДС. Горивото се извлича в някоя от малките рафинерии или в нелегална мобилна инсталация. Смята се, че тази схема се използва от строителните фирми и свързаните с тях транспортни фирми.

Третият модел е свързан с горивата за селскостопанските производители, които са освободени от акциз. Част от това гориво се продава през местни мрежи в малките населени места. Този източник на незаконно гориво обаче е относително малък и за 2017 г. общо потребеното гориво е за 84,0 млн. лв.⁷⁸ или еквивалентно на 3,7% от акциза върху горивата.

Друг разпространен модел е свързан с т. нар. „мобилни бензиностанции“, при които нелегалното гориво се превозва и продава директно от превозни средства – товарни камиони, микробуси и др., в които са скрити резервоари или пластмасови туби. Подвижните нелегални бензиностанции обикновено обслужват квартали в определени населени места, където има доверени потребители сред населението. Средната цена е 40-50 ст. на литър. Смята се, че за да е възможно реализирането на подобни продажби, местни служители от правоохранителните органи и приходната администрация не санкционират подобни „мобилните бензиностанции“. Все пак, това са най-лесно разкриваните продажби на незаконно гориво.

Събраните данни показват, че има определени райони в страната (Пернишка област, Благоевградска област, София област, Пловдивска област, Русенска област и др.), където нелегалното преработване и разпространение на такива горива чрез малки рафинерии, малки местни бензиностанции или мобилни бензиностанции е система, която съществува от години и работи на цикли. Основният проблем при тези криминални структури е, че при лошо качество на изходната суровината се влошава качеството на горивото, което води до бърза загуба на потребители.

До 2015 г. се среща още една схема, която обаче е по-скоро свързана с избягване на плащането на ДДС. При нея се създават фирми от типа „липсващ търговец“, които плащат акциза и освобождават горивото от акцизни складове. След това същите фирми продават горивото без ДДС и когато приходната администрация разкрие нарушението фиктивната фирма се закрива. След въвеждането на големи банкови гаранции за опериращите с гориво тази практика като цяло изчезва.

Щети и обем на пазарът

В последните година са изготвени няколко различни оценки за размера на незаконния пазар при горивата. Най-висок размер на нелегалния пазар е посочен в оценката на „Българската петролна и газова асоциация“, която изчислява годишния пазар на около 1 млрд. лв.⁷⁹ Авторите обаче не

⁷⁸ Помощ под формата на отстъпка от стойността на акциза върху газьола, използван в първичното селскостопанско производство, която Министерство на земеделието, храните и горите осигурява.

⁷⁹ <https://news.bg/energy/okolo-1-mlrd-lv-godishno-se-gubvat-v-siviya-sektor-na-gorivata.html>

са публикували методологията на тази оценка. Други експертни оценки на представители от бранша на база на регионални разлики в продажбите на техни търговски обекти през последните 10 години посочват размер на годишния пазар на недекларирано гориво в страната за 2017 г. между 600-650 млн. лв.

Най-детайлните и систематични оценки до момента са на НАП, при които те прилагат няколко различни метода. Техният първи детайлен анализ е от 2010 г. и е за периода 2007 – 2009 г., като този анализ взема предвид потреблението на различните групи потребители в страната. През 2015 г. НАП изготвя следваща оценка, като този път прилага два алтернативни метода на изчисление. Първият метод е на базата на брутния вътрешен продукт (БВП) и освободените за потребление количества горива, като оценката се коригира с данни за изменението при енергийната интензивност за икономиката на страната (оценявана от НСИ). Вторият метод за оценка е на т.нар. „прекъснати динамични редове“ (виж Таблица 7).

Таблица 7. Дял на недекларираното гориво спрямо продадено за съответната година (2010 – 2015 г.)

	Метод на БВП	Метод на прекъснатите динамични редове
2010 г.	16,8%	28,0%
2011 г.	19,3%	23,4%
2012 г.	16,9%	4,9%
2013 г.	5,9%	4,6%
2014 г.	10,9%	6,3%
2015 г.	13,1%	8,1%

Източник: НАП

Ако се изчислят в левове щетите на бюджета от недекларирано гориво за 2015 г., по първия метод на база БВП общият размер на щетите възлиза на 451,5 млн. лв., а по втория (метода на прекъснатите динамични редове) – на 279,2 млн. лв. Трябва да се има предвид, че предложените два метода за оценка предполагат значителна грешка, тъй като на практика работят с изходни данни от предходен период – 2007 – 2009 г. и в този смисъл крият риск от надценяване или подценяване на размера на щетите. Предложените оценки могат да се ползват единствено, за да се видят тенденциите при развитието на криминалния пазар.

През 2017 г. НАП изготвя нов актуален анализ на пазара за нелегални горива за периода 2015 – 2016 г. Методологията използва наличната статистическата информация за различните типове потребители на течни и газообразни горива. За всеки от типовете потребители се използват емпирични данни⁸⁰ за средното годишно потребление и се сравняват с общото количество гориво, обложено с акциз от приходната администрация. На база на получените количества недекларирано гориво се оценяват загубите на бюджета от дължим акциз и ДДС. Към новите оценки са включени и предходните (виж Таблица 8).

⁸⁰ Тези средни оценки за годишното потребление на горива са получени от два различни източника – социологически проучвания и данни от годишните прегледи на автопарка в страната.

Таблица 8. Липса на ДДС и акциз от недеklarирано потребление на течни и газообразни горива (2007 – 2016 г.)

	Щета от	Щета от ДДС	Обща щета
	акциз млн.лв.	млн.лв.	млн.лв.
2009 г.			861
2008 г.			1 143
2009 г.			797
2010 г.			725
2011 г.			861
2012 г.	596	169	765
2013 г.	426	118	544
2014 г.	692	159	851
2015 г.	656	159	815
2016 г.	754	187	941

Източник: НАП

Центърът за изследване на демокрацията използва същия подход като този на НАП от 2017 г., но при оценката се използва значително по-редуциран брой на типовете потребители. За оценка на средното потребление се използва национално представително проучване, проведено през 2018 г., което оценява средното потребление при различните групи МПС през 2017 г. Резултатите от проучването на потреблението на горива са изключително близки до тези на НАП.

Най-ниската оценка за загубата на бюджета от акциз и ДДС при горивата е между 500 и 600 млн. лв. на Агенция „Митници“. Агенцията има най-пълния достъп до оперативни данни за вноса, съхранението, превоза и потреблението на горива в страната благодарение на БАЦИС (Българската акцизна централна информационна система) и Информационна система „Контрол на горивата“ (ИСКГ).

Рискове и перспективи

Данните от застраховането на МПС показват, че броят им е достигнал нива, които са устойчиви и поради демографията на страната не се очаква по-нататъшен растеж. От друга страна, технологичните решения намаляват разхода на гориво и прогнозите са, че както легалният, така и нелегалният пазар на горива в България ще се свиват устойчиво. В този план, ако не се постигне намаляване на дела на незаконния пазар, приходите от акцизи и ДДС ще започнат да падат. Това, от своя страна, крие бюджетни и политически рискове.

Въпреки различните оценки за големите щети, които бюджетът търпи от нелегалния пазар на горива, този тип престъпна дейност остава недостатъчно приоритизирана от правоохранителните органи. Случаите на установени криминални и акцизни нарушения със значителни щети за държавния бюджет са изключително редки. Същевременно някои от мерките в предишни години на приходните администрации като въвеждане на ЕСФП и нивомерни уреди очевидно водят до значителен ръст на приходите на акциза и ДДС през съответните периоди (2012 и 2015 г.). За сметка на това скорошните промени за поставяне на измервателни уреди при митническите складове показват, че подобрието е по-скоро скромно. Все още не е ясно как ще се отразят последните законови и нормативни промени, целящи закриването на различните предполагаеми канали за незаконни горива.

Основният риск е, че системите за контрол на горива, продавани на българския пазар, продължават да са непрозрачни. Проблемът е, че потоците данни, които се събират и обработват, са толкова сложно обвързани, че само много малка група от експерти в страната имат възможност да оценят реално какво се случва по отношение на събираните акцизи и ДДС.

На практика извън вътрешните информационни системи БАЦИС и ИСКГ няма никакви обективни външни данни, които да могат да бъдат използвани от обществото и политиците за независима оценка на работата на контролните органи. За разлика например от ситуацията при тютюневата индустрия, където компаниите са развили система за директно независимо събиране на данни, като например проучването на празните опаковки, месечни ритейл оценки, национални представителни проучванията и други, в петролната индустрия такива публични данни не се споделят.

В това отношение предстоящото въвеждането на ТОЛ системата в България ще доведе до възникването на нов независим изключителен източник на данни, които биха могли да се използват за оценка на потреблението на горива на база динамиката на пътния трафик в страната. Данните за трафика на МПС в страната предлагат възможности за много точни оценки за потреблението на горива както във времето (по месеци) , така и за потреблението по региони. Оценката за динамиката и концентрациите на незаконния пазар на горива чрез ТОЛ системата може да предостави нови възможности за измерване на риска, сравними като обективност с проучванията на празните опаковки при тютюневия пазар.

Допълнителна възможност за оценка, мониторинг и контрол предоставят последните развития на новите технологии – такъв пример са съществуващите методи за наномаркиране на горивата. Както показва чуждият опит, този подход на директен контрол е значително по-ефективен. Комбинацията от наномаркиране и използването на съществуващите системи за оценка на риска би трябвало да доведе до много значително намаляване на незаконните горива в страната.

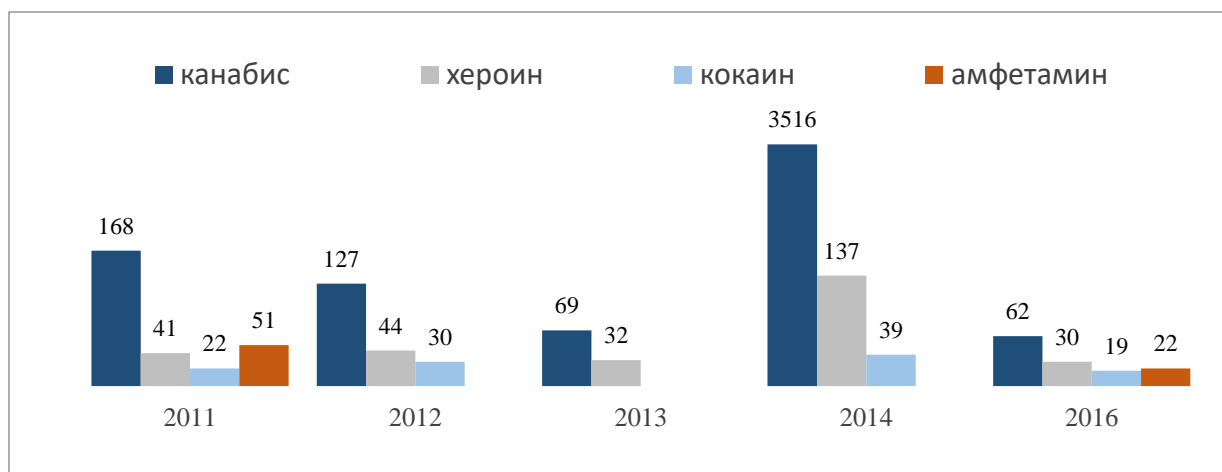
11. ТРАФИК И НЕЛЕГАЛНО РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА НАРКОТИЦИ

Ролята на българската организирана престъпност в трафика и нелегалното разпространение на наркотици трябва да се разглежда в два аспекта – вътрешен пазар (хероин, кокаин, канабис, синтетични наркотици, включително т.нар. дизайнерски наркотици) и международен трафик. Според данните от разследванията, се наблюдават изключително разнообразни форми на участие – от малки, хоризонтално организирани престъпни групи, работещи с малки количества наркотични вещества, до големи транснационални криминални мрежи, произвеждащи, пренасящи и разпространяващи стотици килограми наркотици.

Тенденции

Според данни на Агенция „Митници“ и на МВР, през периода 2011 – 2016 г. се отчита ръст в конфискуваните количества наркотични вещества, макар и при по-малък брой залавения (Фигура 23 и Фигура 24).

Фигура 23. Брой случаи на конфискации по тип наркотици в България, извършени от всички правоохранителни органи (2011 г. – 2016 г.)

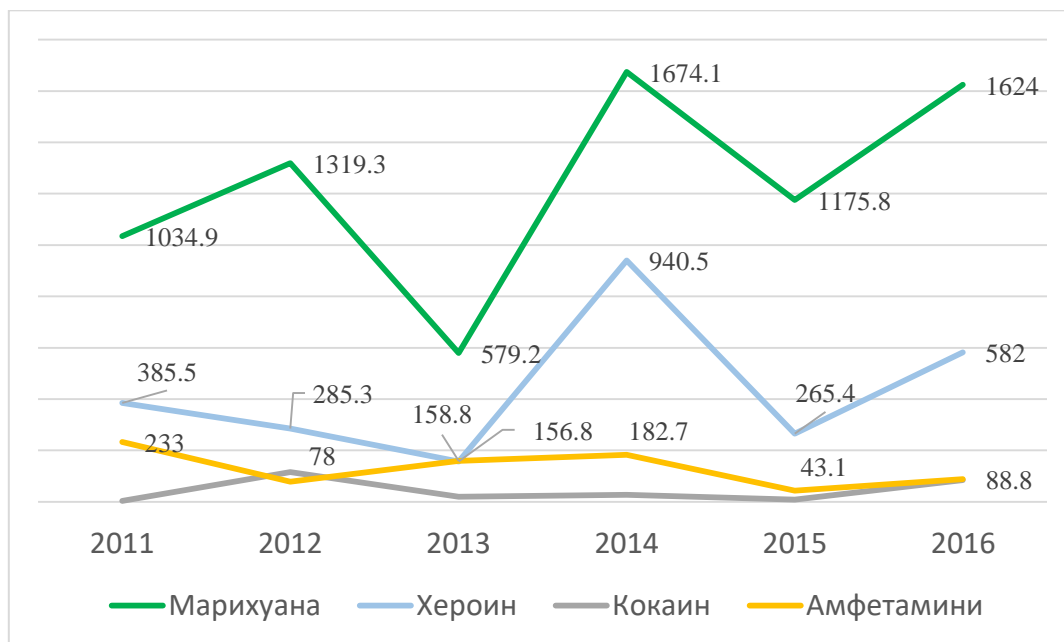

Източник: EMCDDA, Statistical Bulletin 2018

Балканският маршрут на хероина продължава да е ключов по отношение на незаконния трафик към Европа. Основното трасе остава от България към Сърбия. Данните на Агенция „Митници“ показват, че северният клон на Балканския маршрут по линията България-Румъния също все по-интензивно се използва от трафикантите. Същевременно заловените количества хероин в Гърция сочат, че южното трасе вероятно поема около една трета от трафикираните количества по Балканския път.

Преустановяването на санкциите за Иран през 2016 г. и повишеният стокооборот в резултат на това съвпада със значимия ръст на производството на опиум в Афганистан през 2016 и 2017 г. Комбинацията от тези фактори допринася за нарастване на интензивността и обема на трафика на хероин през българо-турската граница в този период.

Фигура 24. Количество на конфискувани наркотици (в кг) в България, извършени от всички правоохранителни (2011 – 2016 г.)

Източник: EMCDDA, Statistical Bulletin 2018

Малък дял от хероина, преминаващ през територията на България, остава за дистрибуция в страната. Основните потребители продължават да са малка група дългогодишни хероиново зависими лица, започнали да употребяват предимно през 90-те години. Устойчива остава употребата и в редица ромски общности в някои от големите градове като София, Пловдив, Пазарджик, Варна. Като цяло, хероинът продаван на улично ниво остава с ниска чистота, но са регистрирани и индикации за поява на разпространение на синтетични опиоиди (фентанил).

През последните 6-7 години кокаинът се трафикира в България главно чрез въздушен транспорт (през Аерогара София) и в по-малка степен по суша (предимно през ГКПП Калотина). През последните години се наблюдава нарастващо участие на българската организирана престъпност в международния трафик на кокаин, главно като организатори на куриери - „гълтачи“ или „мулета“, което се доказва от установените данни в резултат на няколко международни полицейски операции на територията на Испания, Италия и Франция.

Продължава и традиционният трафик на синтетични наркотици, произведени в Западна и Централна Европа (Холандия, Белгия и Чехия) – екстази, амфетамини, метамфетамини – по посока Близкия Изток. През последните години регистрираният трансграничен трафик на екстази през България е от Белгия и Холандия в посока Турция и Близкия изток, осъществяван главно от турци с холандско и белгийско гражданство. От 2013 г. насам на столичното летище са регистрирани и множество случаи, свързани със залавяния на малки количества нови психоактивни вещества (познати още като дизайнерски наркотици), преди всичко синтетичните канабиноиди.

През България преминават и няколко канала за контрабанда на албански канабис. Смята се, че марихуаната се трафикира през Македония – България – Румъния за Централна Европа или през Гърция и България за Западна и Централна Европа. По маршрута на канабиса към Западна Европа съществуват депа, базирани в Унгария и Хърватия, откъдето наркотикът се разпределя главно към Белгия, Холандия и други държави. Наблюдава се и трафик на албански канабис в

посока Турция. Счита се, че тези канали са контролирани от албански криминални структури, а в логистиката участват българи, македонци, гърци и западноевропейци.

Канабисът, отглеждан в България, задоволява нуждите на местния пазар, но някои организирани престъпни групи са се специализирали в производство, предназначено за износ. Въз основа на данни за заловени обеми марихуана на граничните контролно-пропускателни пунктове, се вижда, че значителен дял от българския канабис за износ е предназначен за гръцкия пазар. През последните години ГДБОП разследва и случаи за отглеждане на канабис в големи оранжерии за износ към Турция и по-малки за износ към Централна и Западна Европа.

През последните години голяма част от мрежите за **разпространение на наркотици** в страната се модифицират. Районите на пласмент се раздробяват и са с размити граници, а използването на насилие е по-скоро изключение и е насочено към самостоятелните играчи. Ако до 2007 – 2009 г. хероинът бе скелета, около който се изграждаше разпространението и на останалите наркотици, днес ядрото е канабисът. При това мрежите за дистрибуция в големите градове са наслоени и преплетени. Едновременно съществуват структури с улични дилъри, които покриват разпространението на канабис, синтетични наркотици и хероин в големи райони и се конкурират помежду си. Паралелно с тях има и малки капсулирани групи, работещи в рамките на „приятелската търговия“ сред лица със сходни интереси и занимания – на територията на нощни увеселителни заведения; на база контакти, осъществени в компанията в клубна среда (фитнес зали, фен клубове и т.н.); в тесен приятелски кръг в учебно заведение; на младежки събирания и т.н. Наблюдава се и ръст на лицата с добро образование и с чисто съдебно минало, които се ангажират в незаконния пазар на канабис. Те освен в приятелска търговия все по-често се включват в професионално производство и разпространение на канабис.

Канабисът е най-разпространеният и все по-популярен наркотик в страната, както и най-често задържаният, докато **хашишът** се среща общо взето рядко на българския пазар. **Хероинът** е разпространен главно сред социално маргинализирани групи, особено в ромските квартали на някои градове – София, Пловдив, Варна, Нова Загора, Кюстендил, Пещера. Има данни, че по време на бежанската вълна (2013 – 2016 г.), част от мигрантите на българска територия също прибягват до употребата на хероин. Като цяло, пазарът на **кокаин** в България е малък, но през последните години се регистрира тенденция към слаб ръст на потребление, особено след забележимия спад през периода 2008 – 2012 г. Кокаинът е разпространяван главно в популярни нощни заведения в столицата и в големите градове на страната. Разпространението на кокаин до известна степен е обвързано и с платените секс услуги на ниво апартаментна, клубна и елитна проституция. Наблюдава се тенденция на ръст и при разпространението и употребата на различни синтетични стимуланти – **амфетамин**, **екстази** и **метамфетамин** (познат още като пико). Нараства делът и на употребата на т.нар. дизайнерските наркотици, главно от типа синтетични канабиноиди.

Структура и организация на пазара

Трансграничен трафик

Участието на българската организирана престъпност в трансграничния трафик на наркотици се реализира под различни форми и с различен мащаб. Една част от участниците в тази престъпна дейност се занимават с контрабанден внос на малки количества хероин и кокаин. През периода 2008 – 2017 г., хероинът трайно става наркотик предимно на бедните и маргинализирани общности, особено ромите. Поради това много от тях са въвлечени във всички фази на

търговията на хероин, включително внос. Определени ромски квартали като Столипиново в Пловдив и до известна степен Максуда във Варна се превръщат в големи складове за съхранение и търговия на едро с хероин. Редица семейства в тези квартали се занимават с трафик на хероин от Турция като купуват малки количества от порядъка на 1-5 кг и го пренасят през границата⁸¹. Типичният профил на вносителите от този тип са собственици на малки семейни бизнеси, които често пътуват до Турция, внасяйки различни стоки. Тези канали на хероин работят основно за българския пазар и не участват в трафикирането към Западна и Централна Европа. Вносът на малки количества е често срещан и при пазара за кокаин, където все по-често се наблюдава използването на пощенски услуги за контрабанда на наркотици⁸². Количествата, които се внасят по този начин са малки (50-100 г)

При трафика на хероин към Западна и Централна Европа се наблюдава участие на различни български структури с различна организация. Още от началото на 90-те години на миналия век, българската организирана престъпност успява да се включи в съществуващите контрабандни трасета през Балканите. Основа за това са емигрирали в Турция български граждани от турското малцинство (от Кърджали, Хасково, Разград и др.), които чрез техните роднини в България стават свързващото звено с турската организирана престъпност. Големите криминални турско-кюрдски семейства стават ядрото при организирането на контрабандните канали, като финансират и контролират лабораториите за преработка на опиума и осигуряват дистрибуцията на едро и дребно в Западна и Северна Европа. Българските криминални структури успяват да намерят своето конкурентно предимство в логистиката през балканските и централноевропейските страни. Към средата на 90-те се наблюдават вече между 20 и 30 устойчиви криминални мрежи, които са се специализирали в трафик на хероин. Някои от тези криминални организации са активни и до момента. Освен с турските криминални кланове, българските криминални мрежи работят и с албанската организирана престъпност като причината е езиковата и културна близост⁸³. Възникналият модел на сътрудничество с турски и албански групи през 90-те години продължава и до момента с малки модификации.

Българските криминални структури **осигуряват транспортиране през една или повече граници**, предоставяйки и други логистични услуги като складиране и препакетиране⁸⁴. Групите, участващи в международните канали за трафик на хероин, са изключително херметични и се смята, че избягват от края на 90-те години контакти с българския вътрешен пазар на хероин. Съществуват два основни модела за трафик на хероин. Единият е чрез транспортирането на големи количества (100 - 500 кг), укрита в тайници на камиони. Другият е чрез тайници в коли, като средното количество е 20-50 кг. За транспортирането от Турция през България или други европейски държави, българските организирани престъпни групи набират шофьори, осигуряват превозни средства, изработват тайници и в някои относително редки случаи успяват да създадат канал, покриван от гранични полицаи и персонал на митниците (пратките минават, когато тези служители са на работа)⁸⁵. Цената за трафик на кг хероин варира между 1 000 и 2 000 евро до Западна и Централна Европа, и между 500 до 1 000 евро до България. Обикновено половината от тези суми са за шофьорите, а другата половина – за групата. Плащането на услугите се извършва от турските и албански собственици на хероиновата пратка. Според разследващите, през годините се наблюдава тенденцията наркотрафиканти постепенно да излизат от групите,

⁸¹ Интервюта с експерти.

⁸² Интервю с експерт.

⁸³ При албанската организирана престъпност се използва сръбски и македонски език.

⁸⁴ CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*; EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*.

⁸⁵ Интервюта с експерти.

поради това, че са станали известни на правоохранителните органи и турско-кюрдските и албански групи вече не им се доверяват.

Трафикът на кокаин обикновено се извършва по въздух или вода от Южна Америка до Западна Европа, а българските престъпни групи набират два типа куриери – „гълтачи“ (поглъщат кокаина и го носят в тялото си) и „мулета“ - пренасящи в тайници чрез личния си багаж. Друг тип трафиканти, които се рекрутират от български криминални структури, са капитани на яхти и екипажи на търговски кораби⁸⁶. В годините след 2004 – 2005 г., българските престъпни групи започват да имат не само логистична роля, но и успешно да организират **мощабни схеми за трафик** на кокаин от Южна Америка до Западна Европа⁸⁷. Лицата, които контролират тези операции, управляват големи, законни компании, занимаващи се с логистика и транспорт, внос и износ на стоки. Често контролират множество компании в повече от един икономически сектор, което улеснява успешното изпиране на приходите от наркотрафик. В сравнение с участниците от ниските и средните нива, тези крупни престъпни предприемачи използват софистицирани средства и методи за трафик на стотици килограми кокаин: създаване на компании, управлявани от подставени лица; уреждане на фиктивни търговски сделки за внос и износ; транспортиране на наркотици чрез укриване на пратките в законни търговски товари⁸⁸.

Производство на наркотици

Производството на наркотици у нас е свързано преди всичко с отглеждане на канабис и синтезиране на амфетамин и метамфетамин. При **канабиса**, в зависимост от обема на производство, могат да се разграничат най-общо три типа производители – малки, средни и големи. **Малките производители** обикновено са потребители, които отглеждат до десет растения за лична употреба или разпространение в тесен приятелски кръг. Средно големите производители обикновено са свързани с организираната престъпност и отглеждат до 500 растения, като добиваният канабис е предназначен за разпространение на вътрешния пазар⁸⁹. **Едрите производители** засяват големи площи (над 500 растения), като в някои случаи по-голяма част от реколтата е предназначена за износ⁹⁰.

Отглеждането на канабис при средните и едри производители може да бъде както на открито, така и в специално оборудвани закрити помещения или оранжерии. При първия метод местни жители в селски райони отглеждат канабис на безстопанствени или чужди ниви, понякога в поляни в гористи местности, като това е особено характерно за Югозападна България. При отглеждането на открито се произвежда една реколта годишно и процентът тетраhydroканабинол е доста нисък. При този начин на отглеждане обаче разходите са ниски, което позволява значително по-ниски продажни цени от тези на отглеждания в оранжерии. Този престъпен бизнес в Югозападна България се контролира основно от неголям брой криминални предприемачи, които финансират местните производители и препродават на дилъри на едро и средно ниво в цялата страна. При отглеждането на канабис на закрито се наемат апартаменти в големите градове, изоставени индустриални постройки или къщи в близките села. Помещенията се оборудват със специални инсталации за напояване и осветление и се вземат специални мерки за прикриване на миризмата и високата консумация на електроенергия.

⁸⁶ Интервюта с експерти.

⁸⁷ EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*; CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends* (Sofia, 2007).

⁸⁸ Интервю с експерт.

⁸⁹ Интервюта с експерти.

⁹⁰ Интервюта с експерти.

През последните години се наблюдава едно ясно разделяне на производството от разпространението. Наличните данни показват, че типичната криминална група, специализирана в производство, наема 2-3 апартамента **например** в най-големите градове или голяма изолирана къща в близко село и оборудва помещенията. Участниците се специализират само в отглеждането, като се грижат за растенията, семената и оборудването. Само 1 или 2 лица контактуват с криминалните мрежи, участващи в разпространението на канабиса, като стоката се продава на структурите, които предлагат най-добра цена. Продукцията се доставя само от 1 или 2 специализирани се лица. Криминалната група може да е с лидер, но може и да е кооперация. Разследванията сочат, че в големи областни градове може да има само един собственик на производството, който финансира операцията.

Съществува и формата на едро производство на закрито, при която се наемат оранжерии за отглеждане на зеленчуци или цветя и се взимат специални мерки за прикриване на производството. Известни са няколко такива случаи около Пазарджик⁹¹, като се смята, че продукцията е за Турция.

Амфетаминът и пикото са втори по потребление в България след канабиса и формират важен пазар за организираната престъпност. Смята се, че множество малки производители, които синтезират неголеми количества амфетамин и метамфетамин в лаборатории от „кухненски тип“, продават изцяло на вътрешния пазар⁹². В типичния случай дилъри на едро инвестират в лаборатории и впоследствие продават произведените амфетамини чрез техните мрежи или на други криминални структури, с които си сътрудничат⁹³. Повечето подобни съоръжения могат да се определят като домашни лаборатории, произвеждащи между 300 г и 1 кг по поръчка. През последните години за производство на амфетамин се използват предимно пре-прекурсори, произвеждани в Индия и Китай. Прекурсорите метамфетамин се набавят предимно чрез онлайн поръчки или закупуване на лекарствени препарати от аптеките. Някои престъпни групи внасят чист ефедрин⁹⁴ или медикаменти, съдържащи псевдоефедрин, от Турция. През последните години, организирани престъпни групи от софийския регион (София, Перник, Костинброд) се установяват като основни производители на амфетамин, докато групи от Югоизточна България (Сливен, Ямбол) се специализират в производството на метамфетамин.⁹⁵

Разпространение – вътрешен пазар

Понастоящем вътрешният пазар на наркотици включва много независими криминални предприемачи, повечето от които са специализирани в разпространението на определен наркотик. Тенденцията на разпад на големите йерархични групи, доминиращи целия пазар, е най-очевидна при **хероина**, където употребата му се измества основно към дългогодишни зависими около метадоновите програми в големите градове и ромските общности⁹⁶. Ограниченото търсене налага разпространителите на едро и дребно да допълнят или заменят изцяло своята дейност с разпространение на други наркотици, като амфетамини и канабис.

⁹¹ Виж News.bg 28.05.2014 <https://news.bg/crime/ogromna-oranzheriya-za-marihuana-razkriha-pri-spetsoperatsiya-v-pazardzhik.html>; виж в. „24 часа“, 14.12.2016 <https://www.24chasa.bg/novini/article/5935941>.

⁹² CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*; EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*.

⁹³ Интервюта с експерти.

⁹⁴ Прекурсор при производството на метафметамин.

⁹⁵ Интервюта с експерти.

⁹⁶ CSD, *Serious and Organised Crime Threat Assessment 2010 – 2011*.

Пазарът на **кокаин** в България е най-малък в сравнение с останалите наркотици, поради високата цена, която прави този наркотик недостъпен за повечето употребяващи. Освен това е силно цикличен, като търсенето се увеличава в края на седмицата, по време на празници и в летните месеци. Поради това моделите на разпространение се различават от тези на други психоактивни вещества. Разпространението е концентрирано в големите градове (София, Пловдив, Варна, Бургас) и големите летни и зимни курорти (Албена, Златни пясъци, Слънчев бряг, Банско, Пампорово, Боровец). Разпространението се извършва в клубове и дискотеки, поради което организираните престъпни групи са зависими от съдействието на собствениците на тези заведения. Кокаинът често се предлага и като бонус за потребителите на платени секс услуги, като в този случай в разпространението участват и проституиращи. Големите вносители и търговци на едро са базирани в София и снабдяват местните търговци в останалите части на страната⁹⁷.

Разпространението на **канабис** се извършва от много малки и средноголеми групи. Значима част от мрежите за продажба на дребно работят под формата на приятели търговци и в някои случаи дори доставките на едро не са под контрола на криминални структури. Дистрибуцията на амфетамин и метамфетамин често се извършва паралелно с разпространението на канабис и следва подобен модел. Съществува и модел, при който канабис с високо качество се продава и чрез дилъри на кокаин на елитни клиенти. Организираните престъпни групи са активни в определени райони на съответния град, като се опитват да изтласкват или подчиняват конкуренцията. Продажбите се осъществяват по телефона и чрез приятелски кръгове на ученици или студенти, рекрутирани за дилъри⁹⁸. Някои организирани престъпни групи прилагат модел на разпространение, който е фокусиран върху оборотни нощни заведения⁹⁹.

Щети и обем на пазара

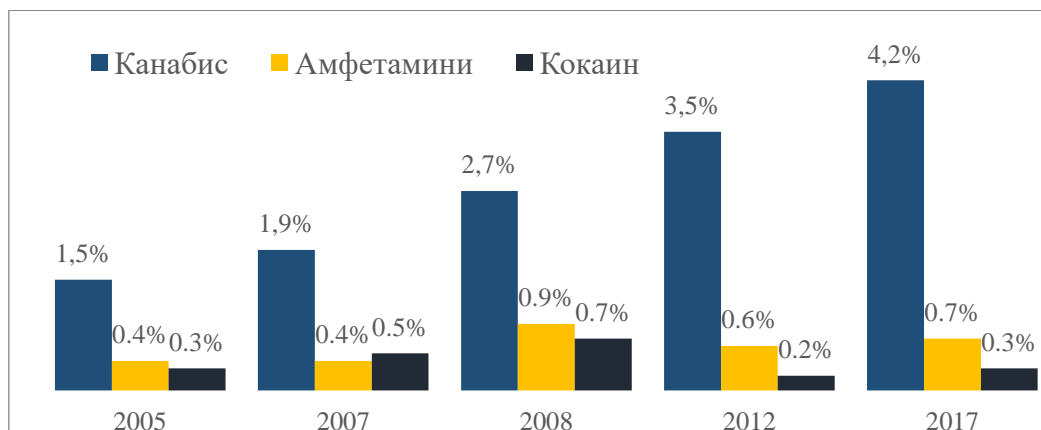
В България най-често се употребяват канабис и синтетични стимуланти, като амфетамин, екстази и метамфетамин. Обхватът на употребата на наркотици в страната е най-широк сред възрастовата група на 15-30 годишните, като най-разпространените наркотици са именно канабисът и амфетамините.

⁹⁷ Интервюта с експерти.

⁹⁸ CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*.

⁹⁹ Интервюта с експерти.

Фигура 25. Употреба на канабис, амфетамини и кокаин в България сред възрастното население през последните 12 месеца

Източник: Център за изследване на демокрацията

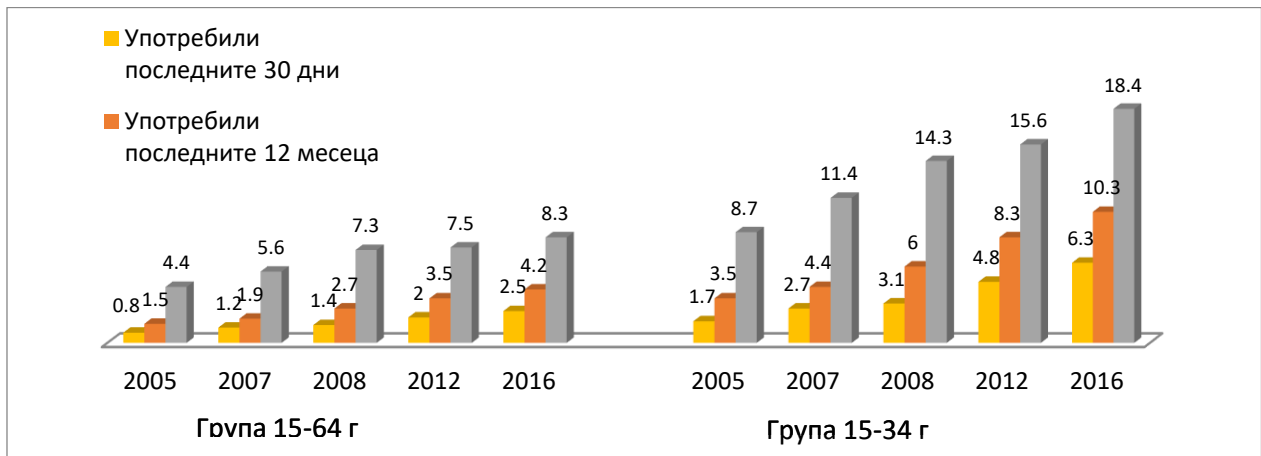
Според Националния фокусен център за наркотици и наркомании (НФЦНН) и данни от национално проучване¹⁰⁰, представително за българските граждани на възраст между 20 и 34 г., близо 29% от младите (приблизително 358 800 лица) декларират, че поне веднъж през последната година им е предложен наркотик. Около 10% от учениците споделят, че през последните 30 дни са употребили поне веднъж марихуана, 3% – хашиш, 3% – амфетамин, 2% – хероин и комбинация на две и повече вещества, 2% – „дизайнерски“ наркотици (спайс, бонзай, соли за вана, билков тамян).

Пазарът на канабис запазва доминираща позиция и продължава да се разраства. Според данни от последното проучване на ЕЦМНН¹⁰¹, актуални към 2016 г., равнището на употреба на канабис поне веднъж годишно сред младите на възраст 15-34 г. е 10,3% (приблизително 165 500 лица) и е под средното ниво за ЕС (14,1%). Данните от проучването сочат че, почти 7% от населението на възраст 15-64 г. и около 16-17 % от тези на възраст 15-34 г. са употребявали канабис поне веднъж през последните 12 месеца (Фигура 26).

¹⁰⁰ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Национално представително проучване относно нагласи и употреба на психоактивни вещества сред младото население 20-34 г. в България, 2017 г., Агенция „ЕСТАТ“, Източник: <http://nfp-drugs.bg/bg/?&itype=174&info=2697>.

¹⁰¹ Европейски център за мониторинг на наркотици и наркомании (2018 г.), „Европейски доклад за наркотиците 2018: Тенденции и развития“, Служба за публикации на Европейския съюз, Люксембург, ISBN 978-92-9497-288-0

Фигура 26. Употреба на канабис сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

При преизчисляването като брой потребители се вижда умерен ръст сред 15-64 годишните, които са употребили поне веднъж марихуана през последните 12 месеца – от около 270 000 души през 2012 г. до 310 000 души през 2016 г.¹⁰² При оценка на криминалния пазар като стойност за 2016 г., при цена на дребно¹⁰³ между 10 и 15 лв. на грам, годишният оборот на пазара е около 142 млн. евро, докато през 2012 г. е бил не повече от 92,6 млн. евро¹⁰⁴.

Наркопазарът за амфетамини бележи спад по отношение броя на инцидентно употребяващите този наркотик (Фигура 27). Равнището на употреба поне веднъж годишно на амфетамин сред младите на възраст 15-34 г. е 1,5% (приблизително 29 000 лица) и надвишава средното ниво за ЕС (1,0%). При преизчисляването на потребителите като брой се вижда, че през 2008 г. употребявалите веднъж годишно амфетамин са били около 67 000, а през 2012 г. – 36 000, то към 2016 г. техният брой средно е бил 32 000 души. В сравнение с 2008 г., общият обем на пазар на амфетамин към 2016 г. е спаднал драстично. При средна цена на дребно¹⁰⁵ около 15 лв. на грам, към 2016 г. годишният оборот на пазара е приблизително 29,2 млн. лв., докато през 2008 г. е бил 110 млн. лв.

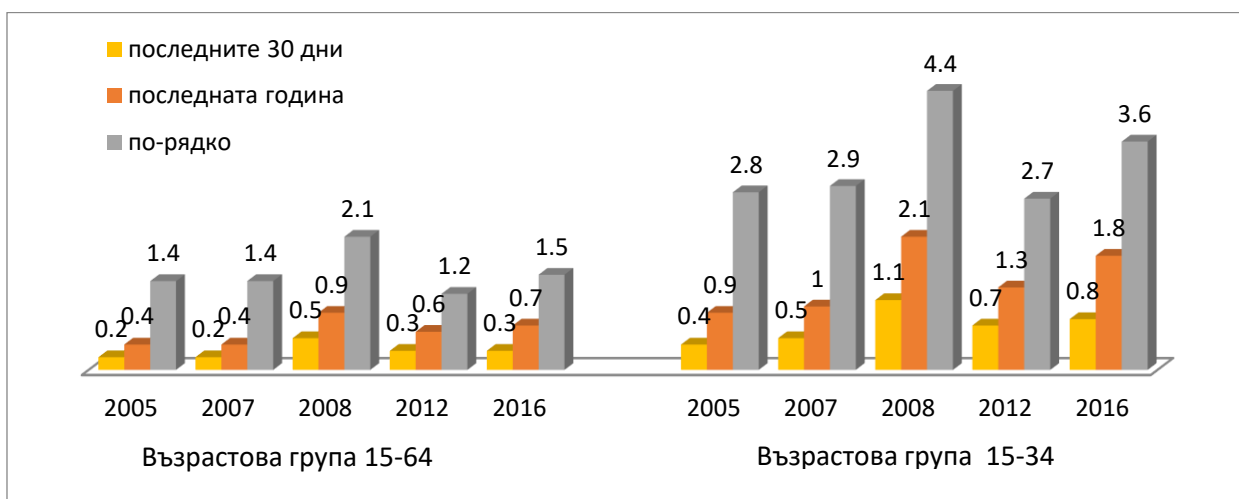
¹⁰² Данните от изследванията на ЕЦМНН (осъществявани от Националния център по наркомании) и данните на ЦИД се различават през целия период 2005 – 2017 г., като резултатите на ЦИД са почти 2 до 3 пъти по-ниски.

¹⁰³ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&itype=179&info=2704>.

¹⁰⁴ Оценката на пазара се извършва по методология на RAND Corporation, която включва употреба сред населението на психоактивното вещество, консумирано количество на ден, брой дни употреба, цени на дребно, чистота на наркотика.

¹⁰⁵ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&itype=179&info=2704>.

Фигура 27. Употреба на амфетамини сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

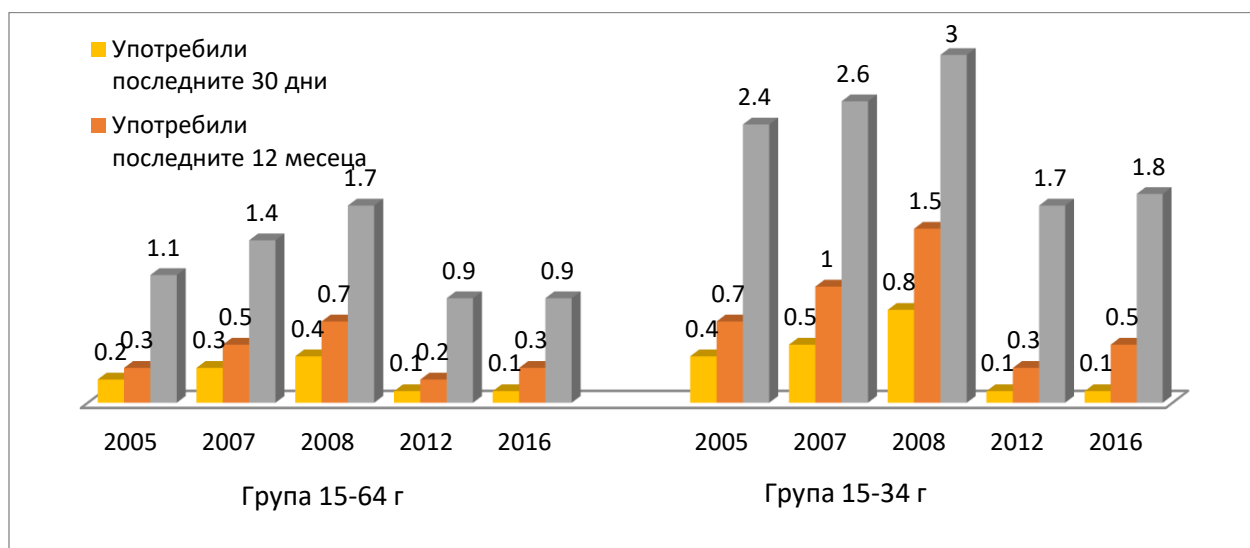
Според Националния фокусен център за наркотици и наркомании, от 2005 г. се наблюдава умерен спад в употребата на **хероин**. През последните 5 години обаче се наблюдават устойчиви нива на разпространение и употреба на хероин. Отчита се ръст в броя на ромите, търсещи лечение от хероинова зависимост. Според експертни мнения, броят на хероинозависимите е в рамките на 5 000-6 000 души¹⁰⁶, въпреки че по оценка на Националния фокусен център употребяващите хероин в България са между 11 000 и 12 000 души. По данни към 2016 г., цената за 1 грам хероин е около 50 лв.¹⁰⁷ Приходите на черния пазар на хероин на дребно са между 43,8 и 79 млн. лв. за 2016 г. и запазват равнището, отчетено през 2011 г.

Пазарът за **кокаин** запазва устойчиви нива за периода 2012 – 2016 г. Към 2016 г. делът на младите хора на възраст 15-34 г., употребили поне веднъж през последните 12 месеца кокаин, е между 8 000 души (по данни на ЕЦМНН) и 9 600 (по данни на Центъра за изследване на демокрацията). Хората на възраст между 15 и 64 години, които са употребявали кокаин поне веднъж месечно, са намалели близо четири пъти през последното десетилетие – от около 21 000 души през 2008 г. до около 4 600 души през 2016 г. При цена на дребно между 120 и 180 лв. на грам, приходите на черния пазар от продажба на кокаин съответно регистрират спад от 160,6 млн. лв. до нива около 58 млн. лв. Тези данни обаче не отчитат потреблението на чуждестранните туристи в България, така че генерираните печалби от продажба на кокаин на дребно вероятно са по-високи от калкулираните на база разпространение сред български граждани.

¹⁰⁶ Оценките са на база брой уникални клиенти на метадонови програми. Смята се, че не повече от 10-20% към настоящия момент никога не са имали досег с тези програми.

¹⁰⁷ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&ittype=179&info=2704>.

Фигура 28. Употреба на кокаин сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

Сравнението на данните за вътрешния пазар при четирите основни групи психоактивни вещества – канабис, синтетични наркотици, хероин и кокаин показват спад спрямо предишната оценка през 2008 г. от 240-560 млн. лв. до 200-460 млн. лв. през 2016 г. Оценката за приходите на организираната престъпност от **трафик на външните пазари** е изключително сложна поради липсата на систематизирани данни. При трафика на хероин поради устойчивостта на Балканския път косвените оценки са в определена степен възможни. Смята се, че българската организирана престъпност годишно участва в 20% от трафика, минаващ през балканските страни или ако се приеме, че общият обем е около 35-45 тона хероин, през българските канали минават 7-9 тона. Преизчислено като стойност това са между 14 и 32 млн. лв. Според експертни оценки вероятно от смятаните за активни общо 20-30 групи в дадена година действат около една трета от тях, като средният оборот на всяка се оценява между 2 и 4 млн. лв. годишно.

Пазарът на наркотици има особено силно изразено отрицателно въздействие върху обществото. Сред основните **щети и рискове** са повишаването на нивото на престъпления като домашно насилие, вандализъм, дребни кражби, улични грабежи, кражби с взлом. Слабият икономически и социален статус, както и безработицата, засягащи в по-голяма степен групата на проблемните потребители на наркотици, допълнително засилват това влияние. По данни на ЕМЦНН, към 2016 г. в България са регистрирани 4 смъртни случая, причинени от употреба на наркотици, както и 22 диагностицирани случая на ХИВ инфекции, свързани с инжекционна употреба на наркотици. Особено висок риск крие инжекционната употреба на наркотици, която е водещ фактор при разпространение на редица опасни инфекциозни заболявания, сред които хепатит В, хепатит С и ХИВ.

Увеличава се делът на регистрираните случаи на шофьори, които управляват МПС след употреба на амфетамин, екстази и кокаин. Употребата на синтетични наркотици е вероятна причина за пътно-транспортни произшествия, въпреки че в това отношение делът на катастрофите в резултат употребата на алкохол е многократно по-висок.

Перспективи

Географското положение на страната като ключова част от Балканския път, както и близостта до най-големия производител на опиум в света – Афганистан – предполага, че в дългосрочен план трафикът на наркотици ще остане важен криминален пазар за българската организирана престъпност. В краткосрочен план може да се очаква нарастване на трафика на хероин и кокаин, поради отчитания ръст в производството на опиум в Афганистан и кокаин в държавите от Южна Америка през последните години. Нестабилността и конфликтите в Близкия и Средния изток допълнително създават благоприятна среда за процъфтяване на тези нелегални дейности, които се явяват и важен източник на финансиране за различните въоръжени групи в тези региони.

Новите синтетични наркотици ще продължат да навлизат на българския пазар. Към края на 2017 г. ЕМЦНН осъществява наблюдение над повече от 670 нови психоактивни вещества. Техният брой е нараснал близо два пъти в сравнение с 2013 г., когато е била налична информация за около 350 нови синтетични вещества. През последното десетилетие известният брой на различните синтетични канабиноиди достига 179 вида. Съществен риск представлява и бумът в производството на синтетични опиати на глобално ниво, което може да доведе до появата на тези опасни наркотици и в нашата страна.

Ролята на интернет, като алтернативен наркопазар и като източник на информация за производство на наркотици, продължава да нараства. Новите синтетични вещества, известни на улицата като „дизайнерски наркотици“, са широко достъпни в интернет. Според ЕЦМНН, около две трети от търговията в „тъмния интернет“ е свързана с наркотични вещества¹⁰⁸. Такъв тип търговия е установена и в България и ще продължи да бъде източник на рискове и в бъдеще.

¹⁰⁸ „Тъмен интернет“ е част от интернет пространството, което е достъпно единствено чрез специализирани приложения и услуги.